

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

1

SOPRONI SZEMLE

SOPRONI SZEMLE
HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

XVII. ÉVFOLYAM

1963.

1

1–4 SZÁM

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

SOPRON VÁROS TANÁCSA

Szerkesztő bizottság:

CSIKÓS GYÖRGY, DOMONKOS OTTÓ, ERDÉLY SÁNDOR, FALLER JENŐ, FÁBJÁN LAJOS, FEKETE FERENC, FÖLDI LŐRINC, FRIEDRICH KÁROLY, GÁL JÁNOS, GUNDA MIHÁLY, GYULAI ZOLTÁN, HAMMERL LAJOS, HARACSI LAJOS, HORVÁTH JÓZSEF, KELÉNYI FERENC, MOLLAY KÁROLY, PINTÉR FERENC, RADÓ FERENC, RÉTHLY ENDRE, SIMON JÁNOS, SOMKUTI ELEMÉR, TARJÁN GUSZTÁV, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR, ZÁMBÓ JÁNOS, ZÁRAI KÁROLY

Szerkeszti:

CSATKAI ENDRE

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kelényi Ferenc: Soproni gyermekkertek a 19. század második felében

Kelényi Ferenc: Soproni gyermekkertek a 19. század második felében

Sopron városában a fejlett gazdasági viszonyoknak és a korai polgárosodásnak megfelelően az elmúlt évszázadok során egymás után létesültek különféle művelődési és jótékony célú intézmények.¹⁽¹⁾ Ezeknek a sorában ott találjuk a többszáz éves elemi iskolákat és gimnáziumokat, a másfél-két évszázada létesült kórházakat és árvaházakat, a rajziskolát, a zeneegyletet stb.

A soproni polgárság művelődési igénye, valamint az emberbaráti célok iránti fogékonysága és áldozatkészsége teremtette meg ezeket az intézményeket, mint megannyi szerény téglát az egyetemes magyar kultúra épületének.

A 18. és 19. században megjelent magyar újságokban: a *Magyar Hírmondóban*, a *Hazai és Külföldi Tudósításokban*, a *Pozsonyi Hírnökben*, a *Magyar Kurirban* lépten-nyomon találkozhatunk a soproni kulturálódásra, civilizálódásra utaló hírekkel.

A *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1837. április 29-i számában rövid beszámoló jelent meg a „*Szegény mesterlegények és cselédek*” számára létesült soproni kórház előző évi működéséről, majd ennek folytatásaként ezt olvashatjuk:

„Többrendű s jótékony s közhasznú intézeteink sorában nem sokára egy új járuland, t. i. kisdedovó intézet. Némelly előbbkelőink által közrebocsátott első felszólítására köz részvét mutatkozték, s a felállítási s három esztendei fenntartásra kívántató költségek fejében nyitott aláírás kis idő alatt 2393 pengő forintra ment.”²⁽²⁾

Alig 9 esztendővel *Brunszvik Teréz Angyalkertjének* megnyitása után tehát ismét megnyílt Sopron polgárainak a szíve és erszénye, hogy újabb „közhasznú intézménnyel” gazdagodjék városunk.

A fõntebb idézett néhány soros tudósítás egyébként a legkorábbi nyilvánosan megjelent hír az *első soproni kiseddóvó intézetre* vonatkozóan.

A következõ évben a *Pozsonyi Hírnök* 1838. november 22-i száma már az új intézmény megnyitásáról számol be:

„Azon több idõ- s czélszerü javítás és szépítés közt, mellyben Sopron város néhány év óta, leginkább Vághy Ferenc polgármester s most bíró munkás buzgalma által, mellyel az minden jót s hasznost mindenkor elõmozdítani törekvék, rövid idõ óta kiseddóvó intézet is tündöklik. October 16dikára nagyszámu gyülekezet elõtt nyiták meg e hasznos intézetet. Mint igen szép példája a valódi polgári érzelmeknek, említendõ, hogy az intézet megnyittatását követett napon a városi tisztujítás után dr. Töpler Károly indítványára 10 ujonnan választott tanácstag 200 pgõ forintot ajándékozott az intézeti pénztár gyarapítására.”³⁽³⁾

Itt kell megjegyeznünk, hogy a soproni kiseddóvás történetének a kutatása, feltárása nem kecsegteti könnyü sikerrel a vele foglalkozót. *Verbényi (Veszélka) László* az első soproni kiseddóvó intézet megnyitásának 100. évfordulóján „*A soproni kiseddnevelés megindulása*” címmel írt rövid emlékeztetőjében⁴⁽⁴⁾ még csak néhány, kevésbé lényeges adat felderítésére hivatkozik, s mint mondja:

Am 23-ten April 1837
 wird in dem großen Medaillen-Saale im kaiserlichen Hofsaal in der
 königlichen Freistadt Oedenburg
 zum Besten der daselbst zu errichtenden Klein-
 Kinderwart-Anstalt

ein Ball

mit Verloosung

verschiedener durch die Güte wohlthätiger Gönner und Gönnerinnen
 beigelegter weiblicher Handarbeiten und ähnlicher zur Auspielung
 geeigneter Gegenstände,
 abgehalten werden.

Diese Gegenstände können vom 16-ten April l. J. ansehnlich,
 täglich von 9 bis 1 Uhr Mittags in dem kleinen Medaillen-Saale
 gegen ein Entrée von 3 kr. C. M. besichtigt werden.

Loose zu 10 kr. in Conventions-Münze sind zu haben
 in Oedenburg bei den Herren Karl Samuel Martin, Samuel Wendler,
 Franz Waltherr und Friedrich Wigand;
 in Preßburg bei Herrn Johann Wölfl;
 in Raab " " Franz Eichenmayer;
 in Wien " " Anton Reichardt;
 in Eisenstadt " " Anton Hirth;
 in Steinamanger " " Franz Scherler.

Die Abziehung wird in der Mittagsstunde vor sich gehen. Die entfal-
 lenden Gewinne werden nach dem Falle in einem gedruckten Verzeich-
 nisse der gezogenen Nummern, und der entsprechenden Gegenstände bekannt
 gemacht werden. — Dieselben sind an jenem Orte, wo das Loos genom-
 men worden, abzuholen. Dem welche längstens binnen einem Monat nicht
 abgeholt werden, verbleiben der Anstalt als Eigenthum.

Der Anfang des Balles ist um 9 Uhr.
Der Eintritts-Preis 40 kr. Conventions-Münze.

Gewinn-Losere sind an dem Verkauf bei der Cassa, früher aber bei den obbenan-
 nten Herrn Kaufleuten haben zu haben.

Zu aller Aufregung werden mit dem hochverehrten Publikum einen ver-
 gnügten Abend zu verleben, überwiegen sich die äussersten Ehrsüchte an der
 zu errichtenden Anstalt, die als eine letzte Pflanze der Kunst und Unterhaltung
 glücklicher Menschenfreunde vor allem lieblich ist, allgemein anzusehen, und zu
 dem Vergnügen einer genügsamen Unterhaltung sich noch als Nebenbeter Würze
 das Bewußtsein des Wohlthuns zugesellt, so mag es die Wohlthätigkeit der
 schmerzlichen Hoffnung sowohl als die edelsten Tugenden zum Vorschein, als auch
 die ständige Abgang der Loose veranlassen zu können.

Oedenburg, von dem kaiserlichen Hofsaale besagter Anstalt am 10 März 1837.

„További kutatásokra vár annak megállapítása, kinek a kezdeményezésére alakult a soproni kisednevelést pártoló egyesület, kik voltak tagjai, ki volt a tanító, hol folyt a tanítás munkája s életben maradt-e az intézmény a szabadságharc után is.”

Sajnálatos, hogy a *Soproni Állami Levéltár* mutatói alig nyújtanak valami támpontot a kérdéses anyag felderítéséhez, így aztán kizárólag csak a nyomkövetés módszerével, hatalmas iratkötegek időt rabló átvizsgálása útján remélhetünk eredményt.

3. Sokezer iratcsomó tüzetes átkutatása módot ad ugyan ma már arra, hogy a Verbényi fölvetette kérdésekre választ adjunk, helyenként azonban a szálak megszakadnak, úgyhogy a *soproni kisednevelés első*

szakasza történetének a megírásához még néhány kiegészítő levéltári adat feltárása szükséges.

Egyébként a már eddig összegyűlt gazdag anyag is azt bizonyítja, hogy ennek az időszaknak, az intézmény „hőskorának” a története sok érdekes neveléstörténeti és helytörténeti adalékkal szolgál. Egy 1838-as keltezésű latin nyelvű beadvány szövegéből például kiderül, hogy már 4 esztendővel korábban, 1834-ben is felvetődött Sopronban a kisdedővő intézet felállításának a gondolata.⁵⁽⁵⁾

Samstag den 13. April d. J.
wird in dem großen Neben-Saale im städtischen Casino in der
Königlichen Freistadt Eisenburg,
zum Besten der allhier errichteten
Kleinkinder - Bewahr - Anstalt
GIN BALL
MIT VERLOSUNG
verschiedener, durch die Güte wohlwollender Gän-
ner und Gönnerinnen beigebeueter weiblicher
Handarbeiten und ähnlicher zur Auspielung
geeigneter Gegenstände,
abgehalten werden.

Diese Gegenstände stammten vom Jahr 1831 d. J. anstehenden Abends von 7 bis 9
Uhr Nachmittags, von 11 bis 12 Uhr, und am folgenden
Uhr Nachmittags in dem kleinen Neben-Saale gegen ein Quoten von 2 fl. 6 kr.
abgehalten werden.

Loose zu 10 fr. Conventions-Münze sind zu haben:
bei den Herren: Anton Cavalari, Wilhelm Durigany, Johann Plan-
dorfer, Franz Giesing, Peter Döfer, Georg Salmar, Carl Zam-
Martin, Samuel Penderjoh, Carl Plüsch, Joseph Mach,
Joseph Huber Witwe, Carl Schmidt, Franz Springer, Franz
Kav. Zöcher, G. D. Schult und Sohn, Joseph Walheim, und
Friedrich Wigan.

Die Zeichnung wird in der Nachmittags von 6 Uhr abwärts im öffentlichen Gemein-
saal und im Ball in einem jeden der vier Räume, und bei
unveränderlicher Gewissheit bekannt gegeben werden. — Zeichnungen sind an jedem Orte,
wo das Lot gezogen werden, abzugeben. Eine mehrerlei Karten einen Monat
nach abgekauft werden, verbleiben bei Bedarf als Gewinne.

Der Anfang des Balles ist um 8 Uhr.
Der Eintrittspreis 10 fr. Conventions-Münze.
Eintritts-Billete sind an dem Festtage bei der Cassa, früher aber
bei den obbenannten Herren Lotenagubern allhier zu haben.

Da alle abgehoben werden wird, den bedenklichen Verlusten eines einzigen
zu vermeiden, dringend sich bei absonderlichen Theilnahme an dieser Sache, die
ist nur noch zum Zweck der Cassa und zur Förderung dieser Anstalt, und
nach demselben bekannt ist, abgeben zu lassen, und den Gewinn einer öffentlichen
Handelung ist nach der Gewissheit des Erfolges zu ziehen; so muss es bei Bedarf
ist bei demselben Verluste sowohl als jehenden Verlust zum Ball, als auch
unveränderlichen Weges der Lot, vorzuziehen zu lassen.

**Eisenburg von dem leitenden Aufsichtsberechtigten Anstalt am
6. März 1839.**

1839-ben még a Pozsonyban tartózkodó két országgyűlési követet, az első soproni óvoda létrehozásában vezető szerepet vitt *Vághy Ferenc* volt polgármestert és *Martiny Frigyes* tanácsnokot is mozgósította a városi tanács, hogy saját kisdedővő intézetének az irányítását tökéletesebbé tehesse. A hozzájuk küldött

magyar nyelvű utasítás szövege így hangzik:

„Tudván mi különös részvétellel viseltetnek tiszteltt Uraságtok bár távol is az ide való kiseded óvó intézetnek mindennemű ügyei, 's meg állapítását (?) 4's gyarapodását érdeklő tárgyak iránt: kívántuk az '/. alatti a' Fő Méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanácstól legujjabbán érkezett Rendelvényt tiszteltt Uraságtokkal közölni. Ezen Rendelvény a' kebelbéli Intézet Igazgatóságának adandó nyilatkozása végett kiadatik, 's mind ezért, mind pedig a' beküldendő tudósítás okául kívánatos tudnunk, hogyan igazgattatik a' Posoni Óvó-intézet és micsoda viszonyban áll annak Igazgatósága a' fenn dicsértt Kormány székkal: mire nézvest ezennel megkérjük tiszteltt Uraságtokat mélytőztassanak ezekről tudakozni 's a' kitudandókat értésünkre adni; kik egyéb iránt szives indulataikba ajánlottak tellyes tisztelettel maradunk fenn czimzett

Uraságtoknak Sopronban Július 5dikén 1839.

szives baráti, tisztársai 's attyokfiai:
Szabad Királyi Sopron Városának Tanácsa.”⁶⁽⁶⁾

A fiatalabb soproni intézmény tehát tapasztalatszerzés céljából az idősebb pozsonyi testvérintézethez fordult, s különösen érdekes, hogy – miként a levél külzetének szövegéből kiderül – maga *Grabner András*, az *első soproni „kisededóvó”* juttatta el ezt az írásbeli utasítást a követekhez. Feltehető hát, hogy Grabner személyesen is meglátogatta a pozsonyi óvodát. Mindenesetre érdemes lenne a *pozsonyi levéltárban* megkeresni ennek a korai „tapasztalatcsere” a nyomait.

* * *

A soproni kisededóvás történetének *második szakaszáról, a 19. század második feléről* – a rendelkezésünkre álló anyag alapján – az előzőnél lényegesen átfogóbb, teljesebb képet sikerül kialakítanunk. Itt meg viszont éppen a források rendkívüli bősége teszi lehetetlenné az anyagnak egy rövid értekezésben való összefoglalását. Ezért a továbbiakban csupán azoknak a kisededóvó intézeteknek a történetéről szólnunk részletesebben, amelyeknek az életre hívója és fenntartója a *Soproni Gyermekkert Egylet* volt. Sopronban ugyanis főleg ezeket, a *fröbéli elveket* érvényesítő intézményeket nevezték *gyermekkerteknek* vagy *népgyermekkerteknek*, a többieket általában a *kisededóvó intézet* (Kleinkinderbewahr-Anstalt) elnevezéssel emlegették.

Miként már utaltunk rá, az *első soproni kisededóvó intézet közadakozásból jött létre*, fenntartási költségeihez a város nem járult hozzá, csupán a téli tüzelőt biztosította évről évre számára.⁷⁽⁷⁾ Szokásban volt ezenkívül „a közalgó év-fordulat alkalmával a divatozó uj-évi köszöntésektől megváltás”, vagyis újévi üdvözlő lapok nyomtatása és szétküldése helyett bizonyos összegek – „legkevesebb 1 forint” – felajánlása valamilyen jótékony célra. A Soproni Állami Levéltárban sok ilyen újévi felhívást találhatunk, amelyek szövegéből kiderül:

„A bejövendő összeg egy harmada a helybeli kisededóvó intézet, másik harmada szükölködő mesterlegények 's szolgálók beteg-intézetének és egy harmada a házi szegények javára fog fordítani.”⁸⁽⁸⁾

⁵Az a nagy kezdeti áldozatkészség, nekibuzdulás azonban, amely az első kisededóvó intézetet létrehozta, csakhamar alaposan lelohadt, úgyhogy a 19. század közepén már komoly gondot okozott ennek a *Halász utcában* létesült intézménynek társadalmi, helyesebben közadakozás útján való fenntartása. A város még ekkor sem vállalta magára az intézet anyagi gondjait, így „a helybeli kisededovoda, hova gyermekek 2–5 évig vallás különbség nélkül fölvetettek”, a teljes pangás képét mutatta.

Milyen nagy lelkesedéssel olvasták fel az 1838. március 22-i tanácsülésen „Gróf Festetics Leó Úr mint a’ kisdedovó intézetnek Magyarországban terjesztő Egyesület’ igazgatójának Pesten September 1-ső napján 1837dikben költ Levelét, mellyben ezen Tanács felszólíttatik: hogy ezen Egyesületnek mennél több tagtársat, a’ köz ügynek pedig minél számosabb hatalmasb’ pártfogót szerezzen”⁹⁽⁹⁾ – 15–20 év múltán meg már hideg közönnyel nézték a tanács urai a fiatal intézmény végvonaglását.

A Bach-korszak dermesztő légkörében régen elfelejtették már a városatyák, hogy a 48-as időkben még lelkesen támogatták az *első egyetemes tanügyi kongresszus* keretében is megtárgyalt „*Javaslati irányeszmék*”-nek azokat a fejezeteit, amelyek közül „*Az óvoda külviszonyai*” című II. rész első pontja így hangzik: „*Az óvoda álladalmi intézet.*”¹⁰⁽¹⁰⁾

Nem meglepő hát, hogy az áldozatvállalás helyett az 1863. december 6-án megtartott tanácsülés már azzal a kérdéssel foglalkozik: miként lehetne az intézetet *egyházi kezelésbe adni*, vagyis felosztani a katolikus és evangélikus vallásfelekezet között. Érdeemes idéznünk a helytartótanácsához intézett fölterjesztésből:

„A kisdedovoda már számos év óta hanyatló állapotban létezett, s utóbbi időben a szó való értelmében tengett ... Az egész idő alatt nem csak a részvét csökkent, hanem általában az intézet kormányzásában oly lassúság és gondtalanság mutatkozott, hogy utóbbi időben senki sem tudta voltaképp, mily alapokon nyugszik az intézet, s annak kormányzatában minő rendelvény tartandó zsinórmértékül.”¹¹⁽¹¹⁾

A további sorokban terjedelmes és körmönfont jogászai érvelés következik, mely szerint – bármennyire közadakozásból létesült is az intézet – kézenfekvő a két hitfelekezet közti felosztása, mert miként az alapításkor a pártoló együletben, most a kérdést felvető tanácsülésen „*nem csak mind két felekezet részéről tekintélyes lelkészek és a polgárság részéről is jó hirű ’s nevű egyének, hanem a városi tanácsnak több tagja is részt vett.*”

Az utoljára hagyott, tehát valószínűleg leghatásosabbnak szánt érv meg a közhangulatra utal:

„Az e tekintetben uralgó hangulatot ismervén azon tiszta meggyőződést jelenthetjük ki, hogy a mostani viszonyok között, midőn némi vallási féltékenység harapódzott be, mely legnagyobb részben oka volt az intézet iránt utóbbi időben mutatkozó részvétlenségnek, a közgyűlésnek jelen határozata az egyedüli és legcélszerűbb mód, mely választatható, hogy a kisdedovoda messzeható és oly rendkívüli jótékony feladata végkép meg ne sikerítetlenítessék.”

⁶Az első soproni kisdedovó intézet megszűnése nyomán keletkezett két felekezeti intézmény működésének az ismertetése nem tartozik jelen témánk keretébe. A maguk módján mindketten hasznos tevékenységet fejtettek ki, távolról sem voltak azonban képesek arra, hogy a 19. század utolsó negyedében egyre jobban iparosodó és rohamosan népesedő városban megoldják a kisdednevelés ügyét, amely a 70-es évektől kezdődően ismét országos problémává terebélyesedett.

1872 tavaszán megalakult a *Soproni Gyermekkert Egylet* előkészítő bizottsága, s a városi gyűjtés rövid időn belül „*3000 forintot felül eredményezett*”, sőt hamarosan „*vidékről is jelentős összegek folytak be*”.

A *Sopron* című hetilap 1873. január 18-i számában maga a lap szerkesztője ismertette a „*Felszólítás a kisded megvédés és nevelés érdekében*” című röplapot, mely az országos egyesület január 26-i pesti alakuló közgyűlésének az irányelveit népszerűsíti. A felhívás bevezetése elsősorban a népoktatás eredményességének a szemszögéből világít rá a kisdedovás fontosságára, s így folytatja:

„A kisdedek okszerű nevelése tehát már a közoktatás szempontjából sem másodrendű kérdés: sőt inkább,

tekintve azt, hogy a gyermek lelke fogékonyabb, s hogy az első benyomások minden tekintetben a legfontosabbak, ezen nevelést a leglényegesebbnek tekintjük. A magyar birodalomban – sajnos – ez ügyben még aránylag kevés történt, a törvényhozás egyáltalában nem gondoskodott a kisdededről, s huszonegyezer község közül alig van 200, hol úgy a hogy reájok is kiterjed a társadalomnak oly sok oldalról igénybe vett figyelme.”

A felhívás a továbbiakban széleskörű társadalmi mozgalmat sürget, hogy „...a nagyobb községekben rendes óvodák és gyermekkertek, s ezek – mint egyszerűen ápolónői képezdek – által: a szegényebb falvakban is azok igényeihez mért szerény kisded menhelyek alapittassanak.”

A Sopron ugyanez évi március 29-i számának *Különfélék* rovatában ez a kis hír jelent meg:

„A soproni gyermekkert alapszabályai a ministerium által megerősítve megérkeztek, minélfogva az egylet f. é. april. hó 6-án d. e. 10 órakor megtartja szervezkedő közgyűlését. Ezzel kapcsolatban megemlítjük, miszerint dacára annak, hogy semmi tudakozódás, annál kevésbé pályázati hirdetés nem tétetett közzé, mégis már jelentkezett tanítónői és kertésznői oklevelekkel bíró s jelenleg egy magánintézet vezetésével megbízott nő a kertésznői állásra Délmagyarországból! Ez is világos jele annak, milyen népszerű jelenleg a gyermekkertek eszméje!”

Ugyanennek a lapnak az 1873. április 5-i számában „A gyermek-kertekről” címmel *Kapi Gyula* tanítóképző intézeti tanár rövid értekezését olvashatjuk „a gyermek-kertek pedagógiájából”. Lelkesen vázolja *Fröbel* nevelési elveit. Különösen kiemeli a *játéknak* a fröbeli rendszerben betöltött sajátos szerepét, s nyomatékosan hangsúlyozza az értelmi, érzelmi és akarati nevelés összhangjának fontosságát a kisdednevelésben. Cikkének folytatásaként „A soproni gyermekkeret-egylet alapszabályai” következnek 3 hosszú hasáb terjedelemben, 7 szakaszra, 26 pontra tagoltan, melyeknek a lényegét az alábbiakban foglalom össze.

Az egylet már céljának megfogalmazásában is kifejezi óhaját: „*Fröbel F. nevelési elveinek Sopronban a nyilvános és házi nevelés terén kíván érvényt szerezni.*”

7A 3. és 4. pontot teljes terjedelmében idézem:

„3. E cél elérésére szolgáló eszközök:

a) Gyermekkertek szervezése a város területén, *Fröbel* elvei szerint, úgy, mint azok az ő irataiban és előadásáiban megállapítva s az általa létesített gyermekkertekben kifejlesztve vannak.

b) Alapítása egy nyilvános s a *Fröbel*-féle irodalom műveit tartalmazó könyvtárnak és egy raktárnak a *Fröbel*-féle foglalkoztató eszközök olcsó beszerzése végett.

4. Az ehez szükséges pénz a gyermekkertek növendékei által fizetett havidíjkból, a tagok évi járulékaiból, ajándékokból, gyűjtésekből, hangversenyek jövedelmeiből, sorsolásokból stb. szereztek be.”

Az egyletnek *alapító*, *rendes* és *tiszteletbeli* tagjai lehettek. Az alapító tagnak egyszerre legalább 25 forintot, a „rendes”-nek évente 2 forintot kellett lefizetnie, tiszteletbeli tagok pedig azok lehettek, „*kik a nevelés terén kitünő érdemeket szereztek.*”

A közgyűlés – rendes körülmények között – csak *évente egyszer*, a *választmány* azonban *havonként* tartja üléseit. Érdekes, hogy az alapszabályok értelmében a 24 főnyi választmány „*felerészben hölgyekből áll.*”

Feladatkörébe tartozik – többek között – „Az intézetek tan- és nevelészetű vezetése alkalmas egyén kinevezése”, továbbá „Az intézetek felügyelete bizonyos számú hölgyek által.”

Pontosan körvonalazzák az alapszabályok az egylet tisztviselőinek, az elnöknek, alelnöknek, jegyzőnek és pénztárnoknak a hatáskörét. Különösen figyelemre méltó a 22. pont, amely így hangzik:

„Az egylet intézetei az alapított gyermekkertek s mihelyt az egylet anyagi körülményei megengedik az alapítandó gyermekkertésznő - intézet.”

Az újságnak ugyanebben a számában a Különfélék rovatban adta hírül „az ideiglenes gyermekkereti bizottság”, hogy másnap, 1873. április 6-án a Kaszinóban tartja meg a Gyermekkert Egylet szervező közgyűlését, melyen a minisztérium által jóváhagyott alapszabályok ismertetésén kívül sor kerül „a bizottság és a tisztviselők megválasztására”, húsvét vasárnapján pedig a színházban műkedvelő színelőadás lesz a gyermekkert javára.¹²⁽¹²⁾

A következő számban „A gyermekkereti ügye” címmel Petrik Gyula ügyvéd, a közgyűlés szavazatszedő bizottságának az elnöke ad tájékoztatást az egylet tisztikarának a megválasztásáról. Az ötagú elnökségben két pedagógus: Thiering Károly tanár és Schranz Mihály tanító nevével találkozunk; elnökké Kania József ügyvédet választották. A választmány 12 nő tagja kivétel nélkül a vagyonos polgárság soraiba tartozik. A férfi választmányi tagok közül hatan pedagógusok. Petrik Gyula rövid tájékoztatóját így zárja:

„Közleményemet azon óhajjal fejezem be, vajha a megválasztottak ügyszeretete és erélye a gyermekkerethez kötött reményeket mielőbb megérlelnék.”

Sajnos, ennek az óhajnak a teljesevé még hosszú ideig váratott magára. Az első soproni gyermekkereti szép tervrajzát vastag por lepte be; a merész ívű vonalak nyomán nem emelkedhettek falak, nem alakulhatott ki játszótér, mert a májusi tőzsdeválság fillérekké zsugorította össze az egylet tekintélyes 8 vagyont. Kora tavasztól majdnem a nyár végéig alig lehetett valamit hallani a Gyermekkereti Egyletről.

Valószínű, hogy „A magyarországi központi Fröbel nőegylet” Sopronban is közzétett felhívása¹³⁽¹³⁾ rázta fel a 388 tagból álló helybeli egyesületet a súlyos anyagi csapás okozta kábultságból. A tagok zöme bizonyára nemcsak a 25- vagy 2 forintos egyleti díj elvesztését siratta, hanem inkább saját vagyona jelentős részének elúszásán kesergett.

Vajon akasztófahumor vagy féltő ügyszeretet sugallta-e azt az ötsoros kis közleményt, amelyet a Sopron 1873. augusztus 16-i számában olvashatunk:

„A gyermekkereti létrehozásáról oly keveset hallunk most, mi az oka? Vagy ide is besereglettek a répcemelléki egerek¹⁴⁽¹⁴⁾ s gyökerén rágták el a gyermekkereti szép virulásnak indulandott életfáját? Rosszul, nagyon rosszul kertészkedünk!”

Egy héttel később aztán „Egy szó a közönséghez” címmel megszólal végre az egylet választmánya is. Őszinte önbírálattal bélyegzi meg a többhónapos „férfiatlan tétlenség”-et és „kislelkű csüggedés”-t. Meglehetően jól látja a kapitalizálódásnak a hatását a városi polgárságra. Ezt írja:

„Azt hisszük, hogy nem tapogatódzunk rosszul, ha bajaink kuforrását korunk tulságos anyagi irányában, a közönség nagy részének a munka nélküli könnyű siker általi elkapatásában, s azon jellemet ölé könnyű és könnyelmű életmódjában keressük, melyet a tőzsdebárók hirtelen és érdemtelen sikere a közkerkölcöknek

megmértelvezésével tett lehetővé.”

A bajok orvoslását azonban távolról sem a társadalom szerkezetének megváltozásában keresi, hanem a *nevelés által* véli megvalósíthatónak:

„Nevelni egy jobb generációt, mely önmagában, erkölcsének tisztaságában, szellemének műveltségében, s folytonos és igazi haladásban lelje mindenkor biztos támaszát, oly feladat, mely a mai sajtó fájdalmak közt is minden családfőnek magasan dobogtatja kebelét, midőn emberi céljainak legközelebbike, maradékai jövőjének biztosítása jut eszébe. S lehetetlen, hogy e feladat, e cél, a tettek mezejére ne hívjon egyuttal minden emberbarátot, mindenkit, a ki jobb érzelmeit kebléből teljesen ki nem engedé.”¹⁵⁽¹⁵⁾

A felhívás szerint az egyesület lemond egyelőre arról a szándékáról, hogy az intézetet „*saját helyiségeiben*” nyissa meg, de vagyónának megsemmisülése ellenére – mint mondja –: „*a gyermekkert a lehető legrövidebb idő alatt megnyitandjuk bérelt helyiségben.*”

A majdnem két hónappal későbbi, október 18-án kelt tájékoztató viszont azt mondja:

„A bizottság elhatározta, hogy a múlt tavasszal indítványozott s tervbe vett építést minél előbb foganatosítandja és pedig úgy, hogy a papréten ⁹lévő telken a célnak megfelelő házat építend, s valóban azóta erre nézve a legkomolyabb lépések meg is történtek már. Így tehát remélhető, hogy a bizottság fáradozásának a jövő Sz.-György napra sikere lesz.”¹⁶⁽¹⁶⁾

Aztán mégsem lett egyelőre semmi az építkezésből, így a gyermekkert közeli megnyitásából sem. A folyamatosan tartó gyűjtések szép eredménnyel záródtak ugyan, de a befolyt pénzösszeg egy új épület emeléséhez mégsem lett volna elegendő. Megint majdnem egy esztendő telik el eredmény nélkül.

„Hosszú küzdés után végtére sikerült a soproni gyermekkert egyesületnek határozott adatokkal a nagyérdemű közönség elé lépni” – olvassuk a *Sopron* 1874. június 27-i számának „*Felszólítás Sopron városa t. lakosaihoz*” című cikkében.

A „bizottmány” közlése szerint „Az egyesület Schmidt úrnak házában (előbb Taschner-féle ház) hosszú sor 8. sz. alatt 3 földszinti szobát, mely szükség esetében két nagyobb szobává alakítható át, a szükséges mellékhelyiségekkel és egy térs, nyájas kerttel bérelt.”

A jelenlegi Rákóczi Ferenc utcát nevezték akkoriban *Hosszú sornak*, s a szóban forgó ház a mostani Ruhagyár helyén állt. A Zrínyi Ilona Leánynevelő Intézet felépítését megelőzően bontották le.

Bejelenti azt is a felhívás, hogy a gyermekkert 1874 októberében okvetlenül megnyílik, mert már „*egy alkalmas tanítónő megnyerésére is lépések tétettek.*”

Hogy képet alkothassunk az intézmény belső életéről, az ott folyó nevelésről, érdemes pontosan idéznünk az ismertető ide vonatkozó szakaszát:

„1. A gyermekkertbe minden ép kifejldésü 3–6 éves gyermek vétetik fel, mind fiuk, mind leányok.

2. Az intézet a vasár- s ünnepnapok kivételével minden nap 2-3 délelőtti és 2 délutáni órában nyitva áll.

A kisdedek tehát naponta 4-5 órát töltenek az intézetben e hivatalra különösen kiképzett gyermek-kertész nő anyai felügyelete és vezetése alatt és pedig nyáron kedvező időben a kertben.

Mivel foglalkoztatja a gyermek-kertésznő növendékeit?

Ő hasznos képző munkákra vezeti őket, minő e zsenge kor számára elég van, – például építés, tábla-pálca-rakás, borsófüzés, kibökés, kivarrás, rajzolás, homok-agyag-munkák stb., továbbá kis mozgási-játékokat játszik velök, kis versekre tanítja, melyeket azután elénekelnek, rövid történeteket mesél nekik, és gyermekded egyszerű fesztelen mulattatással oly dolgokra tanítja őket, mely e kornak megfelelnek.

Mindez nem történik azonban szoros rendszeres modor szerint, mint az iskolában, hanem úgy, mint az anya odahaza kisdedeivel mulat, őket oktattva s foglalkoztatva. *Azért a gyermekkert nem iskola*, hanem inkább *egy nagy, sok tagból álló család*, melyben a gyermek-kertésznő pótolja az anyát. A gyermekkert látogatása épen azért nem lehet oly szigorú rendszabályokhoz kötve, mint az iskoláé, úgy hogy kedvezőtlen időben a szülék gyermekeiket bizvást hon tarthatják.

Mily jelentőséggel bír azonban a közös nevelés a gyermekkertben? Sok egykorú és egyenlő igényű gyermekek együttlété által minden foglalatosság **10**érdeke nagyobbá és bensőbbé lesz. Ezt jelenleg legjobban tapasztalhatni a nyilvános iskolában.

Míg tehát egy részről helyes, hogy a gyermek ezen korban csak a családi körbe tartozik, addig más részről megint szükséges és előnyös, hogy naponta egy-néhány órát magához hasonlókkal együtt tölthessen, mert épen gyermeknek legjobb tanítója a gyermek. Eléggé ismeretes a tapasztalásból, hogy oly gyermekek, kik kizárólag felnőttekkel társalognak, koraeszüek és okosdiak lesznek, hogy a gyermekdedség hamar eltűnik míg ellenben a gyermekies magaviselet soká tart. Gyermekek közt a gyermek mindig gyermek marad, míg kívánatos, gondolkozása, érzése, akarata életkorának megfelelő marad.”

Majdnem négy évtizeddel korábban, az első soproni kisdedővő intézet szervezésekor kiadott latin nyelvű *Útmutató Szabályrendelet* nyomatékosan hangsúlyozta:

„Az intézménybe elsősorban azon szülők gyermekei veendőek fel, akik foglalatosságuk miatt hazulról elszóllítottak, akiknek a gyermekei felügyelet nélkül sorsukra vannak hagyva, s ez idő alatt őket veszély fenyegeti.”

Az első soproni gyermekkert tájékoztatója – ezzel ellentétben – mintha csak a módosabb polgárok gyermekeire számítana a havi *2 forintos „tandíj”* és *„a tan- és munkaeszközök használatáért évente befizetendő 1 forint”* kiszabásával és mellette azzal az érvelésével, hogy *„a gyermekkert oly családok számára is szükséges és üdvös, kik gyermekeiknek bonne-t vagy nevelőt tartani képesek.”*

Ezt a feltevésünket erősíti meg az az újságcikk is, amely a *Sopron* 1874. október 3-i számában *„Soproni”* aláírással¹⁷⁽¹⁷⁾ *„Később hangok”* címmel olvasható. Szerzője hangsúlyozza, hogy cikkében a rövidesen megnyíló intézet *„iránya”* ellen emel szót, mert

„A gyermekkert nem az alsó, szegény néposztály sarjadékainak nevelésére céloztatott felállítatni, melynek tudvalevőleg minden tekintetben legnagyobb szüksége lett volna reá; hanem a vagyonosabbak, tehát olyanok számára, kiknek módjukban van akár a családi tűzhelynél, akár másutt nevelést adni vagy adatni gyermekeiknek.

Elfojtottuk eddig a szót, mert reményeket tápláltunk az iránt, hogy az első lépés után második is fog következni s nemsokára köznépiünk gyermekei számára is nyílnak meg *jól rendezett* óvodák, vagy ha úgy tetszik gyermekkertek, melyekben alapos és gondos nevelésen kívül a kisdedek az édes anyai emlékből magukba szítt hagyományos – ha szabad úgy kifejezni eredendő hazafias érzelmekben magyarországi

kertésznők által neveltetnek, erősítettnek. És ezt kétségkívülinek is tartottuk.”

A cikk írója a továbbiakban *Schranz Mihálynak*, az egyesület jegyzőjének azzal a 3 héttel korábbi – szintén a *Sopron* hasábjain megjelent – bejelentésével foglalkozik, mely szerint „*Czensny Alma kisasszony gyermekkertésznőnek megnyeretett, s hogy „a t. c. szülők nyugodt lélekkel bizhatják gyermekeiket gondjaira.”*

Soproni hevesen tiltakozik e választás ellen:

„Dacára annak, hogy hazánk fővárosában már pár év óta rendes gyermekkertésznő-képezde áll fenn, az új intézet számára nem onnét, hanem – ha jól tartom *Striegauból* választottak egy nőt, ki gyermekeinket német, ¹¹cseh, morva vagy isten tudja minő szellemben, de magyar szellemben nem neveli.”

Cikke végén azt követeli, hogy „*oly kertésznőt alkalmazzanak, ki magyarul és németül egyaránt tud.*” Véleményéhez – csillag alatti megjegyzésben – a lap szerkesztője is csatlakozik.

A tiltakozásnak azonban nem lett semmi eredménye, mert az egyesület ekkor már megkötötte a szerződést *Czensny Almával*, aki aztán majdnem 5 esztendőn át vezette a gyermekkertet, sőt 1879. január 18-án azzal a beadvánnyal fordult a választmányhoz, hogy „*az első gyermekkert magán kezelésére bocsátassék, s a szereket becsáruk szerint átvehesse.*”¹⁸⁽¹⁸⁾ Kérelmét azonban – mint tudjuk – elutasították.

Hosszas vajúdas után 1874 októberében tehát megnyílt végre az első soproni gyermekkert.

Schranz Mihály tanító az egyesület jegyzője alig egy hónappal későbbi, a szülőkhöz intézett felhívásában¹⁹⁽¹⁹⁾ azt kéri, hogy az intézetbe beiratni szándékolt gyermekek adatait haladéktalanul közöljék vele, ugyanis eredetileg 40 gyermekre számítottak, s a létszám máris 80-ra emelkedett. Egyúttal bejelenti az egyesületnek azt a szándékát, hogy – a nagy érdeklődésre való tekintettel – *a következő év tavaszán egy második gyermekkert is megnyitja kapuit.*

Erre természetesen nemcsak a nagyszámú jelentkezés miatt lett volna égetően szükség, hanem azért is, mert a város lakossága kezdetben az első gyermekkertet „*német óvoda*”-ként emlegette. Persze joggal, hiszen *Czensny Alma* idejövetelekor egy szót sem tudott magyarul. Aztán sokan az intézmény „*iránya*” ellen is hadakoztak – mint láttuk, nem alaptalanul –, mivel zömmel vagyonosabb polgárgyermekek lepték el, a szegényebb rétegek gyermekei meg kívül rekedtek.

A népgyermekkert, másképp „*magyar óvoda*” létesítésének az eszméje került tehát most az érdeklődés középpontjába. Természetesen ez sem valósulhatott meg sem máról holnapra, sem a *Schranz Mihály* jelezte 1875 tavaszán. Megint két teljes esztendő múlt el, míg 1876 októberében a *Schlipper Gasse* (Balfi út) 30. szám alatti házban létesült népgyermekkert *Wagner Emma* – a későbbi *Schranz Mihályné* – vezetésével magához ölelhette a „*kevésbé vagyonos és szegény szülők gyermekei*”-t, akiknek *nem havonta*, (mint az első gyermekkertben) hanem *évente kellett 2 forintot fizetniük.*

A népgyermekkert céljára bérelt régi. *Giczy-féle ház* azóta sem sokat változott. Jelenlegi lakói is tudják, hogy ott óvoda működött. Egy idős asszony: *Varga Jánosné Göttl Zsuzsanna* már 60 éve lakója a háznak. Édesanyja a népgyermekkert növendéke volt. Elbeszélése szerint *kezdetben csak az épület utcai része és a nagy kert 1/3-a volt az óvoda használatában, a többi épületrészekben lakók voltak, s a kert 2/3-át is ők művelték: a 80-as években – miként arról az egyesületi jelentések is megemlékeznek – szerezte meg a népgyermekkert az épület és a kert nagyobb részét.*

Magától értetődő, hogy két ilyen intézménynek a fenntartása kizárólag jótékonyági alapon, az egyleti tagdíjakból, a gyermekek után járó szerény összegekből, ajándékokból, bizony nem kis gondot jelenthetett. Ráadásul a Gyermekkert Egylet taglétszáma ahelyett, hogy emelkedett volna, inkább évről évre csökkent.

12A Soproni Állami Levéltárban sikerült megtalálnom az egylet 1882. évi április 16-i közgyűlésének nyomtatott beszámolóját,²⁰⁽²⁰⁾ melyet *Poszvék Gusztáv* egyleti titkár olvasott fel.

Bevezetőjében az egylet létrehozásának a körülményeit vázolja, majd a vagyoni helyzet alakulásáról fest riasztó képet. Az egyleti tagok számának növelésében és azok aktivitásának fokozásában keresi a megoldást. Keserűen állapítja meg, hogy *„a választmányi és közgyűléseken mindig csak egynéhány tag jelenik meg és pedig mindig ugyan azon személyek.”* Így folytatja:

„Ha jól tudjuk is, hogy ez a sorsa majd nem minden egyletnek Sopronban, abban még sem lelhetünk vigaszt; sőt ellenkezőleg nagyon kell tartanunk attól, hogy előbb utóbb ezen egynéhány is belefárad, ha egyedül kénytelenek az egylet terheit hordozni.”

„Az *egylet működése*” című részben őszintén megírja, hogy az 1874-ben megnyitott gyermekkert elsősorban a vagyonosabb polgárok gyermekeit fogadta be, hogy a gondozási díjakból a fenntartási költségek nagyrészt megtérüljenek. Mégis deficit jelentkező évről évre, különösen *„miután magyar ajkú gyermekek kedvéért nem sokára segédnőt kellett fogadni.”*

Petrik Vilma, aki magyarul és németül egyaránt jól beszélt, vette át 1879-ben Czensny Almától a gyermekkert vezetését, miután *„a helyben létezett gyermekkertésznői tanfolyam sikeres befejezte után 2 évig Czensnyné mellett mint segédnő közmegelegedésre működött.”*

A kép baloldalán a hajdani Tschurl-átjáró (1936-ban bontották le)

Itt kell megjegyeznünk, hogy már 1876-ban nyílt Sopronban *egyéves gyermekkertésznői tanfolyam*, amely 1879 októberétől *kétévesre* bővült. A felvételi hirdetés²¹⁽²¹⁾ szerint 16. életévüket betöltött, egészséges hajadonok kérhették **13**felvételüket; havi 5 forint tandíjat kellett fizetniök. *Fehér Samu* líceumi tanár volt a tanfolyam vezetője. „*Rendkívüli növendékek*”-ként azokat is felvették, akik nem életpályául választották a gyermekkertésznői munkát, hanem „*csak a családban akarják gyümölcsoztetni ezirányu ismereteiket.*”

Az első soproni gyermekkert *1879-ben a Paprétre költözött át, a Vaszary-féle házba*. Fenntartásának a gondjai tovább súlyosbodtak, úgyhogy az egyesület *1881. június 1-től az intézetet magánkezelésbe, Petrik Vilmának adta át*, csupán a felügyelet jogát tartotta fenn. Akkoriban *a gondozott gyermekek száma 30-50 volt.*

A Sopron 1881. augusztus 3-án beszámol a gyermekkert növendékeinek a Váris melletti vadászlakhoz tett kirándulásáról, s itt is kiemeli Petrik Vilma „szakavatott vezetésé”-t.

1895. augusztus 2-án ismét költözködött Petrik Vilma gyermekkertje, mégpedig *a Domonkos utcai Tschurl-féle házba*. Ezt az alkalmat ragadta meg az egyesület *az első soproni gyermekkert 20 éves jubileumának megünneplésére*, holott mindössze 2 hónap volt már csak hátra a 21 évhez. A *Soproni Hírlap* ad tudósítást az ünnepélyről. Megtudjuk belőle, hogy a gyermekkert növendékei – nagyszámú

vendégsereg kíséretében – zászlókkal, ének- és dobszóval vonultak át a papréti helyiségből új otthonukba, a Domonkos (ma Móricz Zsigmond) utcába. Petrik Vilma ünneplése után a gyermekek adtak műsort, melyben szavaltatok, énekek és játékok szerepeltek.

Az egykorú tudósítás igen jónak, az előzőnél lényegesen korszerűbbnek, kényelmesebbnek mondja a gyermekkert új, Domonkos utcai elhelyezését. Annál meglepőbb, hogy nem egészen egy évvel később ugyanez az újság *az intézet megszűnéséről ad hírt*, midőn 1896. április 24-én bejelenti:

„Petrik Vilma urhölgy jóhirü gyermekkertje május elsején feloszlik.”

Nekrológhoz illő fájdalmas hangon siratja el a cikkíró az első soproni gyermekkertet, mert – mint a befejezésben mondja:

„Városunk előkelő családjainak gyermekei zsenge korukban ezen gyermekkertben sajátították el a hazai nyelvet.”

A már említett, 1876-ban létesített *népgyermekkert* lényegesen nagyobb szerepet töltött be a soproni kisdednevelésben, mint Petrik Vilma gyermekkertje. *Poszvék Gusztáv* hivatkozott 1882-es egyleti jelentése is utal erre, sőt táblázattal is szemlélteti az intézet egyre növekvő benépesedését. 1877-ben a beírt gyermekek száma 70, 1880-ban 88, 1881-ben meg már 91. Az egylet 16. rendes közgyűlésén, 1888. június 17-én *Kania József* elnök beszámolója „*a leglátogatottabb év*”, 1887 statisztikai adatait havonkénti részletezéssel közli.²²⁽²²⁾ Eszerint januárban 72, áprilisban 112, júniusban 120 volt a gyermekek száma. Ez az intézmény a szó valódi értelmében *népgyermekkertté vált*:

„Hogy oly szülők gyermekei, kik napszámra mennek, vagy a szőlőkben, szántóföldeken dolgoznak, reggeltől estélig itt maradhassanak, mindjárt kezdettől arról lőn gondoskodva, hogy az ápoló asszony ezeknek délben 4 krnyi fizetésért meleg ételt nyújtson” – írja *Poszvék Gusztáv* egyleti jelentésében.

A legnagyobb elismerés hangján emlékezik meg az „*ápoló asszony*”-ról, *Fröhlichné*ről, aki nem a maga hasznát, hanem a szülők és a gyermekek javát tekinti. A legszegényebbek ingyen ebédben részesültek; helyettük egy-egy jótévő fizette a díjat. A beszámoló számos adata bizonyítja, mennyire népszerű ¹⁴volt a napközi otthonos óvodák e korai elődje a lakosság szerényebb rétegei körében.

A gyermeklétszám hirtelen növekedése miatt *Wagner Emma* mellett az egylet már 1877-ben „segédnő”-ként alkalmazta *Poszvék Vilmát*, akit aztán 1881-ben a lemondás folytán megüresedett gyermekkertesznői állásra egyhangúan megválasztottak. Áldásos működéséről a tanácsi iratok is többször megemlékeznek. Ez az intézet – ellentétben az első gyermekkerttel – kora reggeltől késő estig nyitva állt, s bizony nem kis hivatásérzetet és áldozatvállalást igényelt a mindössze egy „segédnő”-vel dolgozó gyermekkertesznőtől a 100–120 gyermekkel való foglalkozás.

Poszvék Vilma

Poszvék Vilma érdemeit a felsőbb tanügyi hatóságok is elismerték, s 1908-ban a közoktatásügyi miniszter oklevéllel tüntette ki. Ugyanakkor a város is melegen ünnepelte a 30. szolgálati évét betöltő óvónőt. A *Soproni Napló* 1908. május 10-én „*Egy derék óvónő ünneplése*” című cikkében ezt írja:

„Nemcsak a kisdédóvásban és a magyarosításban szerzett *Poszvék Vilma* érdemeket, hanem a kisdédóvásról szóló új törvény életbelépte előtt nagyon sok gyermekkertésznő és óvónő nála képezte ki magát és ezeket is magyar szellemben nevelte hivatásukra. Méltán éri tehát a miniszter kitüntetése.”

A városszerte köztisztelőben álló érdemes óvónő 1919. augusztus 12-én hunyt el; temetéséről is megemlékezik a *Sopronvármegye* augusztus 14-i száma.

A népgyermekkert anyagi támogatását a város vezetősége is szívügyének tekintette. Évről évre megtalálhatjuk a tanácsi iratok között az intézet segélyt kérő folyamodványait. Tüzfával évenként a város látta el a népgyermekkertet, azonkívül néhány száz forintnyi szubvenciót is folyósított részére. Az egyesület 1882. október 24-én benyújtott kérvényében pl. „*az eddig szokásos 200–300 forintnyi segélypénz felemeléséért esedezik,*” s a kérvény külzetén az alábbi intézkedést olvashatjuk:

15. „Tekintettel arra, hogy a gyermekkert egyesület a népgyermek kert utján 100-nál több szegénysorsu gyermek díjtalan neveléséről gondoskodván kiválóan humanistikus működést fejt ki, részére 400 ftnyi segély az 1883. évre megszavaztatván a közkölség előirányzatba felvétetni határozottatott.”²³⁽²³⁾

A városi támogatás és a szerényen csordogáló egyesületi tagdíjak mellett sorsjátékkal egybekötött műsoros estek, különböző egyesületek multságainak a bevételei és magánosok adományai tették lehetővé a

népgyermekkert fenntartását. Köztudomású, hogy halhatatlan zeneköltőnk, *Liszt Ferenc*, 1874-ben városunkban adott hangversenyének jövedelmét is a népgyermekkert létesítésének céljára ajánlotta fel.²⁴⁽²⁴⁾

* * *

A soproni gyermekkertek vezetői sem esküdtek már a 19. század utolsó 2 évtizedében a fröbéli elvek kizárólagosságára. Ez természetesen a gyermekekkel való foglalkozások minőségi változásában mutatkozott meg, de jelentkezett az „új” elnevezésben, helyesebben a régi „kiseddóvó” megjelölésben, valamint abban is, hogy az újabb intézmények felállítását sürgető városi és megyei iratok, újságcikkek Fröbel helyett ismét *Brunszvik Teréz* nevét emlegetik gyakrabban.

Az 1880-as évek közepétől nemcsak Sopronban, hanem egész megyeszerte megint élénk tevékenység indult a kiseddóvó intézetek szervezésének felkarolására. Hogy erre a mozgalomra milyen égetően szükség volt, bizonyítja az a megdöbbentő adat is, amelyet *Gaar Vilmos* tárt fel „*A sopronmegyei kiseddóvodák ügye*” című cikkében, amely a *Sopron* 1888. december 1-i számában jelent meg. Eszerint abban az időben – a soproni kiseddóvó intézeteket nem számítva – mindössze 6 óvoda működött a megye területén, mégpedig 1 Csornán, 1 Kapuvárott, 4 pedig a megyének ma Burgenlandhoz tartozó területén.

Drucker József polgármester és *Szabó Károly* tanfelügyelő volt ennek az ismét fellángolt mozgalomnak a vezetője, melynek eredményeként megalakult a *Soproni Magyar Kiseddóvó- és Gyermekmenház Egyesület*.

Dicséretére válják a Gyermekkert Egyletnek, hogy gáncoskodás helyett a születő újat támogatta, s egy 1881-ben rendezett majális jövedelméből mindössze 125 forintot tartott meg, 750 forintot pedig a felállítandó „magyar kiseddóvó” céljára ajánlott fel. A gyűjtés eredménye 1888-ban már 4655 forint volt, s végre 1891. május 14-én ez az intézet is megnyílhatott a *Mező utca 4. számú, Wanitzky-féle házban*.²⁵⁽²⁵⁾

Jäger Emmára bízták a vezetést. Mind a városi tanács, mind az egylet elégedett volt a munkájával. A következő évi, 1892-es egyesületi jelentés²⁶⁽²⁶⁾ örömet fejez ki, hogy egészen rövid idő alatt mennyire kedvelté vált megyeszerte a magyar kiseddóvó, csak azt fájjalja, hogy az intézetet mindössze 50 gyermek foglalkoztatására méretezték, holott máris újabb 70 az előjegyzettek száma.

Ez az adat is igazolja, hogy a már eddig is működött intézetek mellett milyen rohamosan nőtt az igény a város lakossága körében a 19. század utolsó 16 évtizedében a kiseddóvó intézetek iránt. Ebben az időben – mint az eddig elmondottakból kiderül – már 5 kiseddóvó intézet működött Sopronban, mégpedig (felállításuk sorrendjében) az alábbiak:

1. Az *Evangélikus Konvent kiseddóvó intézete*.

2. A *Katolikus Konvent kiseddóvodája*.

(Az 1838-ban létesült Kleinkinderbewahr-Anstalt megszűnésével 1864-ben váltak külön.)

3. *Petrik Vilma magánjellegű gyermekkertje* (az 1874-ben alakult volt első soproni gyermekkert).

4. *Népgyermekkert* (1876-ban létesült).

5. *Magyar kiseddóvó* (1891-ben nyílt meg).

Heimler Károly „Sopron topográfiaja” című művének 52. lapján kimutatást közöl a soproni kiseddóvó intézetekről, adatainak a többsége azonban nem felel meg a valóságnak, illetőleg a fentiek szerint

módosítandó.

Az 1891. évi 15. törvénycikk végrehajtási utasítása elrendeli országosan az óvodaköteles gyermekek összeírását, s a kellő gondozásban és felügyeletben nem részesülő gyermekek számára új óvodák felállítását vagy a régiek kibővítését szorgalmazza.

A Soproni Állami Levéltárban hatalmas iratköteg²⁷⁽²⁷⁾ őrzi a nyomát a városi tanács és a különböző szervezetek, egyesületek 1891–93. évi ezzel kapcsolatos tevékenységének. Ennek a részletes taglalására itt nincsen módunk, csupán néhány érdekesebb adatot emelünk ki belőle.

A közigazgatási bizottság 1892. évi április hó 12-én tartott ülésén *elhangzott tanfelügyelői jelentés szerint az óvodaköteles gyermekek száma a városban 1638 volt, ebből 816 leány, 822 fiú.* A bizottság véleménye szerint közülük 1090-nek a felügyelete elsősorban a családban, másodsorban az 5 kiseddóvó intézetben (kb. 300-400 gyermek) biztosítottak látszik, 548 azonban „minden gondozást nélkülöz”.

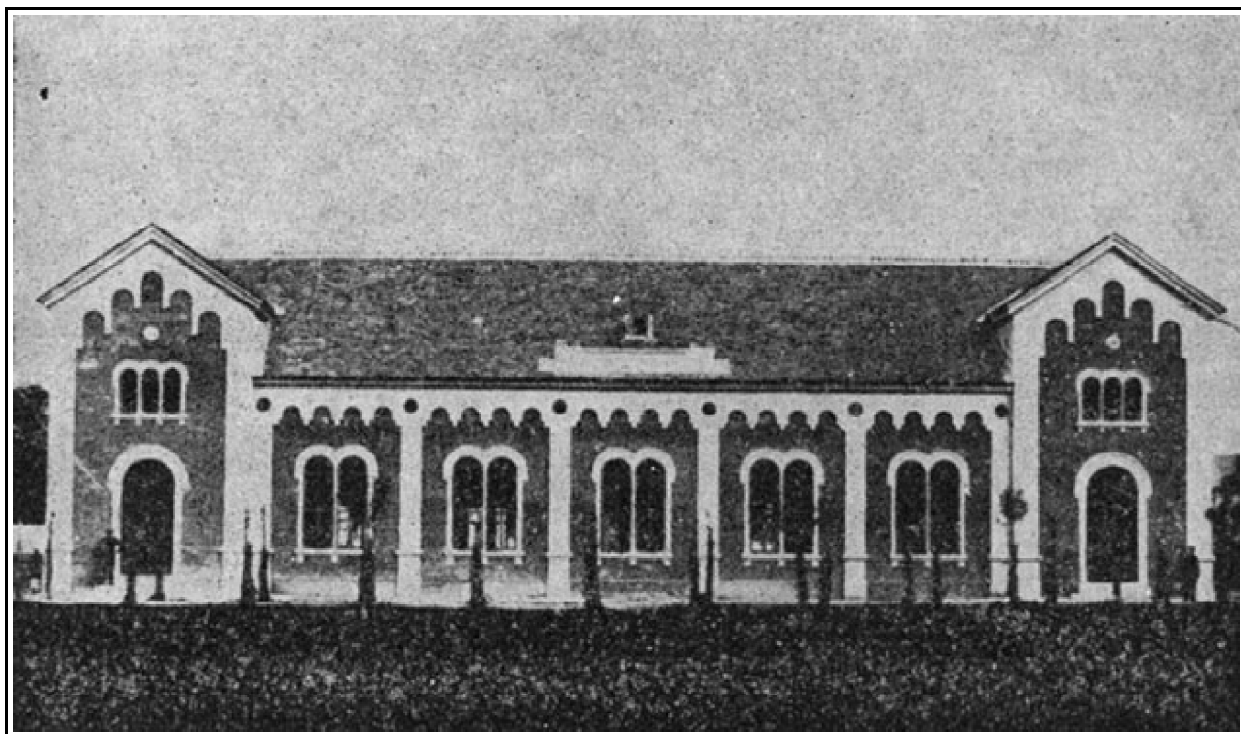
Szabó Károly tanfelügyelő 1892. április 12-i jelentése alapján 9-10 új óvoda létesítésére lenne Sopronban égetően szükség, a népnevelési bizottság 1893. december 15-i ülése azonban már csak 6–7 új óvoda felállítását javasolja.

Hogy azonban ez a bizottság mennyire nem állt hivatása magaslatán, azt ülésüknek a jegyzőkönyve tanúsítja, mely szerint:

„Mindaddig, míg Sopron sz. kir. város el nem határozza, vajjon a törvény követelményeinek közvetlenül maga kíván-e eleget tenni, avagy ebbeli jogát és kötelezettségét átruházza a hitfelekezetekre: a bizottság ügykörébe eső teendőt nem talál.”²⁸⁽²⁸⁾

Annál inkább „talált teendőt” Kánia József, aki korábban a Gyermekkert Egylet elnökeként, ebben az időben meg a Városi Kiseddóvó Bizottság alelnökeként fejtett ki igen értékes szervező tevékenységet. Következétesen harcolt azért, hogy az 1891-es törvény szellemének megfelelően *végre maga a város is létesítsen óvodát.* Mikor sok huzavona után, 1894. szeptember 2-án a „városi kiseddóvó” a papréti tornacsarnok épület-tömbjében megnyílt, méltán bízták Kánia Józsefre az avatóbeszéd elmondását, aki haladó felfogásával a népoktatás és népnevelés modern eszméinek bátor hangú szószólója volt városunkban. Beszéde utolsó részében többek között ezt mondta:

¹⁷„Hálát mondok mindenekelőtt Sopron városa törvényhatósági bizottságának, melynek túlnyomó többsége megmutatta, hogy nincsen áthatva az újabb időben lábra kapott felekezeti szellemtől, mely e város lakosait a gyermekkertben, iskolában sőt haláluk után is felekezetek szerint egymástól elválasztja. Óvodánkban a különböző felekezetek gyermekei együtt fognak gondoztatni és ápoltatni.”

A papréti tornacsarnok a megnyitás évében, 1867-ben

Nincsen módunk arra, hogy itt részletesen foglalkozunk az utóbbi két kisdedóvó intézet működésének a leírásával. Inkább csak érdekességként említem meg, hogy a Papréten létesült *városi kisdedóvó intézetben* sem igen lehetett szó mai értelemben vett óvodai oktató-nevelő munkáról; már magának az óvoda céljára kiképzett épületrésznek a méretezése, elrendezése sem tette ezt lehetővé.

Miként egynéhány esztendővel azelőtt, a nagyobb arányú iskolaépítések megindulásakor, az 1891. évi 15. törvénycikk óvodaletesítési követelményeinek is akként próbáltak eleget tenni országszerte, hogy hatalmas méretű tantermeket és óvodai foglalkoztató helyiségeket alakítottak ki. Nyelték aztán ezek a rideg hodályok az iskolás és óvodás gyermekeket; százan vagy még többen is elfértek bennük. Így persze olcsóbbá vált a népoktatás – az iskolafenntartó számára. A törvény *betűinek* így könnyebben eleget lehetett tenni, a *szellemével* meg csak a legjobbak törődtek.

Ma már nehezen tudnánk elképzelni, hogy egy-egy óvónő akár csak 50–60 gyermekkel is eredményesen tudna foglalkozni. A papréti városi kisdedóvó intézet avatásakor viszont az épületet megszemlélő újságíró még így lelkesedik:

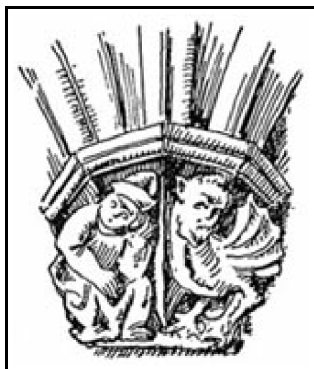
„A tágas játszó teremben 150-200 gyermek nagy kényelemben elfér. Tőle balra majdnem akkora tanulószoba helyezkedik el kis padokkal...”²⁹⁽²⁹⁾

Azt hiszem ehhez nem sok kommentár kell. A millenniumi idők ragyogása, a századforduló éveinek viszonylagos gazdasági konjunktúrája méginkább kiemelte ¹⁸az akkori magyar oktatás- és nevelésügy cifra nyomorúságát, riasztó sivárságát. Az Ausztriával fennálló monarchikus kapcsolat és az esztelen nemzetiségi politika adta meg ennek a képnek a sötét alaptónusát. Itt-ott jelentkeztek ugyan már biztató fények, gazdasági elmaradottságunk és kiszolgáltatottságunk következtében azonban a közművelődés terén

csak lassú derengés mutatkozott.

Büszkék lehetünk arra, hogy Sopron városában – miként a bevezetőben is mondtuk – a kulturálódásra vágyódás igénye oly korán és erőteljesen jelentkezett. Gyakran ellentmondásosan vagy kiábrándító huzavona árán, de mégis – más városoknak is példát szolgáltatva – korán előrelendült óvodahálózatának kiépülése.

Erről azonban a megszabott keretek között még egy ilyen viszonylag rövid időszakra vonatkozóan sem sikerülhetett teljes képet adnunk. A soproni kisdedovás történetének a megírása viszont most már elérhető közelségbe került hozzánk. Addig is hadd ajánljuk fel az elmondottakat szerény adalékként a magyar kisdednevelés története szintézisének megrajzolásához.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kölkedi István: Soproni május elsejék és a szociáldemokrata pártszervezet kialakulása Sopronban

19 Kölkedi István: Soproni május elsejék és a szociáldemokrata pártszervezet kialakulása Sopronban

A soproni szakmai munkásszervezetek kialakulásával foglalkozó rövid írásomban foglalkoztam azokkal a gazdasági jellegű harcokkal, amelyeket az egyes szakmák folytattak. Nem tértem ki azonban az egyéb, főként politikai jellegű harcokra, tüntetésekre, megmozdulásokra. Ez azt a látszatot keltheti, mintha a munkásság különféle harcait kategorizálni lehetne. Holott minden megmozdulás, akár a gazdasági jelleg, akár a politikai jelleg dominál benne, kölcsönösen visszahat egymásra. Sopron munkásmozgalmából is világosan látszik, hogy a munkások gazdasági harcai erősítették a szakmai szervezeteket, nőtt politikai jelentőségük, a politikailag erősödött szervezetek pedig bátrabban és eredményesebben vívták gazdasági harcukat.

Az 1890-es évtől kezdődően ismertetem az inkább politikai jellegű megmozdulásokat, főként pedig a május elsejéket, hogy a megmozdulásokon keresztül meglássuk a soproni munkásság politikai erejének növekedését, hogyan érett meg a lehetősége a munkásság helyi pártszervezete megalakulásának.

Tíz évvel a századforduló előtt, 1890-ben Sopronban már viszonylag nagyszámú, felvilágosodott munkás élt. Ismeretes, hogy a II. Internacionálé alakuló gyűlése, kongresszusa elhatározta, hogy 1890. május elsején nemzetközi munkásünnepet rendeznek a II. Internacionálé szervezetei valamennyi országban.

Magyarországon is sor került május elseje megünneplésére. Budapesten hozzávetőlegesen hatvanezren vettek rajta részt. Ez annál is inkább számottevő, mert a szociáldemokrata párt csak az év vége felé tartotta alakuló gyűlését. Tudomásunk van arról is, hogy Budapesten kívül az ország több városában volt hasonló megmozdulás. A Népszava 1890. május 4-i tudósítása megemlíti, hogy Sopronban is megrendezték a nemzetközi munkásünnepet, ebből az alkalomból népes gyűlést tartottak.

Ezt a rövid híradást szeretném néhány részlettel kiegészíteni. Sopronban az ünnepelés már április utolsó napján megkezdődött. Az Oedenburger Zeitung 1890. május 2-i száma szerint harminc forrófejű (Hitzköpfe) férfi találkozott szerdán a Papréten, a rendőrség felszólítására azonban széteszlottak, egyedül csak a rendőrség által többször büntetett „csavargó” (Strabanzer), névszerint Huber kísérelte meg az ellenállást. Letartóztatták.

Május elsején a munkások a vagongyár (jelenleg Zárgyár) előtt csoportosultak. A város rendőrfőkapitánya azonnal a gyárhoz sietett kísérettel és megmagyarázta a „sztrájkolóknak”, hogy a város területén semmiféle gyülekezést nem engedhet. A munkások azonban, ha akarnak, ünnepelhetnek, de akkor 20rendzavarás nélkül haza kell menniök. A munkások a felszólításra minden további nyugtalanság nélkül dolgozni kezdtek.

A Népszava által említett gyűlésre május elsején délután került sor. Az Oedenburger Zeitung május 3-i száma erről részletesen beszámol. Délután 2 óraker mintegy 300 munkás a mai Erzsébet-kertben (Neuhof-park) gyülekezett. Az ott lévők többsége vagongyári dolgozó volt, de megjelentek a Seltenhöfer-gyár munkásai, a Hoxfelder- és Bergmann-műhely lakatosai, valamint a csizmadiák egy része. A vagongyáriaknak szabad délutánt engedélyezett a gyárvezetőség, a lakatosok önkényesen hagyták abba a munkát.

Amikor a rendőrség értesült a gyülekezésről, Glózer rendőrfőkapitány 7 rendőr kíséretében a helyszínre sietett. Tájékozódni kívánt. A munkásság vezetői biztosították a rendőrséget, hogy nem lesz rendzavarás. Ezután a munkások Bánfalvára vonultak. Minden bizonnyal itt volt az a gyűlés, amelyet a Népszava említ.

A munkások Bánfalváról két csoportban tértek vissza a városba. Az első csoport délután hat óra körül ért haza, a másik este 10 óraker. A vagongyári munkások zenekísérettel, harmonikaszó mellett, lombbal feldíszített kalapokban érkeztek az Erzsébet-kertbe, ott a rendőrség elvette tőlük a harmonikát, azzal a megjegyzéssel, hogy másnap visszaadja. Innét a gyárvezetőség lakása elé mentek és megköszönték a szabad délutánt. Ez volt az első csoport.

A munkások második csoportja, mintegy 140 ember, este tíz óra tájban tért vissza a városba, rendezett sorokban, katonásan. Az Erzsébet-kerten keresztül a Domonkos templomig meneteltek s ott megálltak. Néhányan ekkor azt beszélték, hogy mindjárt kezdődik a zavar (Kravall). A rendőrség azonban éber volt, s megakadályozta a rendbontást.

A brennbergi bányászok – holott Sopron környékén komoly erőt képviseltek mint nagyüzemi munkások – dolgoztak 1890. május elsején. Az első nemzetközi munkásünnep megtartását, mint azt a fentebb közölt híradásokról láthattuk, a gyáripari munkásság, elsősorban a vagongyári munkások tették lehetővé Sopronban. Ne higgyük ugyanis, hogy a vagongyár vezetői saját jószántukból engedélyezték munkásaiknak a szabad délutánt. Sztrájktól, önkényes munkabeszünetéstől, zavargástól tartottak, s ezért hallgattak a munkásság vezetőinek a tanácsára.

Annyi biztos, hogy Sopronban 1890. május elsejének megünneplése volt az első olyan megmozdulás,

amelynek teljesen politikai jellege volt, hiszen a II. Internacionálé jelszavaival, annak célkitűzése érdekében került rá sor.

Az első májusi ünnep aránylag zavartalanul zajlott le, minden bizonnyal azért, mert az akkori államhatalom nem számított arra, hogy Magyarországon ilyen aránylag nagyarányú munkástüntetésre kerül sor. A tapasztaltak alapján a következő években már nem engedélyezték a május elsejei tüntetéseket. 1891-ben még nem adtak hangot a tilalomnak. A következő évben a rendőrség hirdetményt tett közzé, amelyben a belügyminisztérium 1892. április 8-án kelt, 155. számú rendeletére hivatkozva figyelmeztette a Sopronban alkalmazott iparossegédeket és gyári munkásokat, hogy május elsején „mindennemű körmenetek, felvonulások s ilyféle utcai tüntetések s gyűlések tartásától tartózkodjanak, minthogy ellenkező esetben a fent hivatkozott rendelet ellen vétőket a törvény teljes szigorával” fogják büntetni. Ugyanakkor figyelmeztette az iparosokat és gyárosokat, hogy a hirdetményt közöljék munkásaikkal és tartsák vissza őket a tüntetésektől („SOPRON”, 1892. április 24.).

Réti László: Magyar Május elsejék című tanulmányában megemlíti, hogy az uralkodó osztályokban ebben az időben még ott élt az első május elseje 21 okozta félelem, ezért tiltották be nemcsak a felvonulásokat, hanem a gyűléseket is. Arra törekedtek, hogy a munkásünnepet végleg megszüntessék. A tilalom azonban hiábavalónak bizonyult. 1891-ben minden üldözés és fenyegetés ellenére 15 000 ember tette le a szerszámot Budapesten, 1892-ben pedig országsszerte munkabeszüntetések és délután munkásünnepségek voltak.

Sopronban azonban ilyen megmozdulásokra nem került sor. Éppen ez az a körülmény, ami magyarázatot kíván. A legésszerűbb indok kézzelfogható. Míg 1890-ben még teljes erővel dolgozott a Weitzer-féle vagongyár, e gyári munkások kezdeményezték és szervezték a május elsejei megmozdulást, másszóval a vagongyári munkások vállalták a politikai megmozdulás vezetőszerpét. A következő évben, 1891-ben azonban már zavarok mutatkoztak a gyár körül és ez a zavar nem gazdasági válság következményeként keletkezett, hanem soproni sajátosság okozta.

Sopron város tanácsa félt, idegenkedett a gyáripartól. A Weitzer-gyár tulajdonosai fejleszteni akarták gyárukat, s a tanács nemhogy elősegítette volna ezt, hanem inkább igyekezett megakadályozni.

„Május 1... Még Budapesten, az ország szívében is csak olyan mondvacsinált munkás kérdés, csak olyan festett socialis munkásmozgalom létezik...

S mégis a Weitzer-féle vagongyár egy millió alaptókével gyárt akart létesíteni, melyben 1000 ember kapott volna munkát, s a létesüléshez csak az hiányzott, hogy a város bizonyos coulanteriával járjon el a vállalat irányában, ez meg lett tagadva azzal a titokban tartott indokolással, hogy sok lesz Sopronban a socialdemokrata.

Ez a dolog ötlött most eszünkbe május 1-én, amikor látjuk, hogy széles e hazában sehol sincs socialdemokratia, hogy ez a nem létező rém, mely Sopront egy óriási vállalattól s évi 500 000–800 000 Ft forgalom többlettől fosztotta meg...” – írja a SOPRON, 1892. május 3-i számában. S nincs okunk kételkedni az újság híradásában. Hiszen a tények igazolják. A tanács merev magatartása miatt a Weitzer-gyár beszüntette üzemét, munkásai kénytelenek voltak másutt munkát keresni. Weitzerék pedig új gyárat létesítettek Aradon, ahol nem kellett a tanács ellenállását leküzdeni, hanem minden támogatást megkaptak tőle.

Ez a tény magyarázza meg, hogy e két évben miért nem volt május elsejei ünnepség. Az erjesztő erő, a gyáripari munkásság oly kicsinyre zsugorodott, hogy a soproni munkásság már nem tudta követni az

ország többi részének példáját.

Hosszabb időre megbénult a helyi munkásmozgalom egészséges fejlődése. Ezek után már azon sem csodálkozhatunk, hogy 1893-ban sem mertek ünnepelni a soproni munkások. 1894-ben azonban már kiheverte a mozgalom a Weitzer-gyár megszűnésével keletkezett veszteséget. A városban maradt szociáldemokraták újból tevékenykedni kezdtek. Ehhez hozzájárult az is, hogy a kormánynak május elsejével kapcsolatos politikájában változás állott be még az előző évben. Engedélyezte ugyanis a munkásgyűléseket május elsejére, bár a felvonulásokat még mindig betiltotta. Ez az engedékenység bátorította fel a nagyobb részt kisipari munkás szociáldemokratákat, hogy 1894. május elsejére gyűlést hirdessenek. A SOPRON, 1894. április 26-i száma a következőket közli:

„A soproni munkások is meg fogják ünnepelni május elsejét, amely napon a munkától tartózkodva, gyűlésekkel, kirándulásokkal demonstrálva a 8 órai munka és a szavazati jog elnyerése mellett. Ezt megelőzőleg április hó 29-én, vasárnap délután gyűlést terveznek a Vadászkertben. A gyűlés engedélyezése 22ügyében már interveniáltak a rendőrségnél. Napirenden a következő kérdéseket tűzték ki: 1. Május elsejének jelentősége 2. Mit akarnak a socialisták?”

Az előkészületeket megzavarta az a körülmény, hogy Hódmezővásárhelyen letartóztatták Szántó Kovács Jánost, s hívei ki akarták szabadítani. A hódmezővásárhelyi események következtében a kormányzat ismét betiltotta a vidéki gyűléseket.

Ez volt az oka, hogy, mint a SOPRON 1894. május elseji száma írja:

„Sopronban aligha lesz zajos a socialisták napja. Vasárnap este tartott ülésükben azt határozták, hogy május 1-én is munkára mennek, mint rendesen. A fiatalabbaknak nem igen tetszett ugyan ezen határozat, de azért – ha holnap is olyan esős lesz az idő, mint ma – csak úgy dolgoznak mindenütt, mint dolgoztak május 1-én hajdanta, amikor a május elseje nem jelentette a rendbontó eszmék ünnepét, hanem a szép tavasz felavató napját.”

A következő év, 1895 ismét erősítette a soproni munkásmozgalmat. A Weitzer-féle gyár újból megkezdte működését, ezúttal mint az aradi vagongyár épületipari asztalos és lakatos áru üzeme. Ugyanebben az évben kezdték építeni a sörgyárat is. Ebben az évben alakult meg a nyomdászok szakmai szervezete és a következő évben a szakmai szervezkedés meghozta a politikai gyümölcsét is. 1896-ban ugyanis, bár belügyminiszteri tilalom gátolta a május elseji gyűléseket, a nyomdászok munkaszünetet tartottak. A Soproni Újság május 1-i száma közli, hogy a három soproni lap: az Oedenburger Zeitung, a Soproni Hírlap és a Soproni Újság legközelebbi száma a nyomda személyzetének ünnepe miatt két nap múlva jelenik meg. A nyomdászok első soproni szakmai szervezete ettől az időtől kezdve hosszú éveken keresztül ünnepelt május elsején.

Két év múlva, 1898-ban ugyancsak tilalom akadályozza az ünnepeket. Sopronban sem volt népgyűlés, amint azt a SOPRON közli. 1899-ben hallunk először az újból megindult Weitzer-gyári munkások május elseji megmozdulásáról:

„Tegnap, május elsején a munkások legnagyobb része dolgozott. A Weitzer-gyári munkások – kik között tudvalévőleg legtöbb a mozgalomra hajlandó elem – szüneteltek ugyan, de semmiféle gyűlést, tüntetést, vagy ünnepélyt nem rendeztek ...” – közli a SOPRON 1899. május 3-i száma.

Mielőtt a századfordulót követő időre rátérnénk, még vessünk egy pillantást az elmúlt tíz esztendőre. Mint

láttuk, Sopronban éltek szociáldemokrata munkások és tevékenykedtek is anélkül, hogy eleinte akár szakmai, akár politikai szervezetük lett volna. Ezek a szociáldemokrata munkások szervezet nélkül is részt vettek az országos párt munkájában. A május elsejéken kívül politikai kérdésekkel is foglalkoztak. 1893-ban például gyűlést hívtak egybe, amelyen a választói jogon kívül a polgári házasságról is beszélt a szónok (SOPRON 1893. július 11.).

A munkások politizálását dokumentálja a SOPRON 1893. november 26-i száma, amely közli, hogy a rövid idővel ezelőtt alakult munkásönképzőkör, amelynek az lenne a feladata, hogy a munkások általános ismereteit bővítse, november 20-ára gyűlést hívott egybe. A gyűlés azonban elmaradt, mert az önképzőkör elnöke lemondott. A lemondás oka az volt, hogy a gyűlésen politikai kérdésekkel is akartak a kör tagjai foglalkozni, az elnök véleménye szerint ezzel megsértették volna az önképzőkör alapszabályait (SSz, 1960, 340. lap. Koncsek: Adalékok a soproni munkásmozgalom történetéhez).

A 19. század utolsó évtizedeinek frakcióharcaiban is részt vettek a soproni szociáldemokrata munkások. A Népszava 1894. április 6-i számában cikket közöl, amelynek az volt a kitűzött célja, hogy a két szociáldemokrata frakció egyesülését előmozdítsa. A cikkben elmondja a Népszava, hogy a budapesti kerületek bizalmi férfi értekezlete elfogadja a soproni elvtársak javaslatát és ötös bizottságot választva beszél meg az egyesülés módozatait. A soproni szociáldemokrata munkások képviselője részt vett az egyesülési kongresszuson (1894. május 13–15), az ötödik kongresszuson (1897 június) és a hatodik kongresszuson (1899 április. – Népszava, 1897. június 11. és 1899. április 7.).

Az évtized második felében már szakmai szervezetek is alakultak a városban és a szociáldemokraták a politikai harcok mellett gazdaságit is folytattak (például az 1896-os Weitzer-gyári sztrájk). Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Sopronban egyre izmosodó munkásmozgalmat talált a századforduló. És ha figyelembe vesszük, hogy a kormányzat a századfordulót követően engedett a május elsejéssel kapcsolatos szigorú rendszabályaiból, azt hihetnők, hogy ettől kezdve harcos, jelentős politikai megmozdulásokat hozott a nemzetközi munkásünnepek sorozata. Nem így történt azonban. A kormányzat engedékenysége összefüggött a szociáldemokrata párt országos szervezete vezetőségében beállott változással. A pártvezetésben ugyanis a reformista irányzat kerekedett felül, amely a szociáldemokraták korábban megnyilvánuló harcoságát le akarta szerelni, s a május elsejéket majálisokká akarta alacsonyítani, harcos jellegüktől meg akarta fosztani. S ez Sopronban is sikerült a vezetőknek.

1900-ban május elsején néhány iparvállalatnál, a többi között a nyomdákban, szünetelt a munka. Ünnepeltek a munkások, de felvonulás vagy más „rendbontás” nem volt (Soproni Napló, 1900. május 3.). 1901-ben vörös májust hirdettek. A jelszó a régi volt: a 3 nyolcas és a szavazati jog elnyerése (SOPRON, 1901. április 27.). Több üzemben, elsősorban a nyomdákban szünetelt a munka (Soproni Napló, 1901. május 1.).

Az 1902. évi május elsejéről a következőket írja a SOPRON 1902. május 3-i száma:

„...Csendben minden feltűnés nélkül folyt le a munkások napja, május elseje. Nem volt vörös május, nem voltak gyülekezések, még csak kirándulások sem... Csupán a szedők, szabók és famunkások vették ki részüket az ünneplésből. Vagy hatvanan vonultak ki az erdőbe, majd pedig betértek a Svájczter-házba, hol jó itóka mellett ünnepeltek meg a munkások tizenharmadik szabadság napját.”

Ebben az évben tehát már nem volt semmiféle harcias jellege a május elsejének. Kevés szakma, csak a legszervezettebbek vettek részt az ünneplésben, hiányoztak soraik közül a legharcosabbak, a Weitzer-gyári munkások. A gyárral ismét baj volt. A gazdasági válság megrendítette a talajt az üzem alatt, Weitzerék ki

sem tudtak lábolni a bajból, a gyár hamarosan gazdát cserélt.

Az egyéb politikai megmozdulásokban, például a szociáldemokrata pártkongresszuson részt vettek a soproni munkások megbízottai is. Ezzel kapcsolatban meg is jegyzi a SOPRON 1903. április 1-i száma:

„...Tudtunkkal a szocializmus soproni hivei szervezett egyesületet nem képeznek, s így a kongresszuson sem képviselhetik magukat, legfeljebb, ha valamelyik munkásteület a maga kebeléből megbízottat nem küld a kongresszusra.”

És küldött. De nemcsak az 1903. évi szociáldemokrata kongresszuson vettek részt a soproni szociáldemokraták küldöttei, hanem – amint Koncsek László értekezéséből tudjuk – ott voltak az 1902-es, 1904-es, 1905-ös, 1906-os és 1907-es [24](#) kongresszuson is, sőt a soproni szabómunkások különküldöttei megjelentek a Magyarországi Szak- és Önképzőegyletek II. kongresszusán is.

Ha a május elsejei ünnepek harciasságán nem is látszott meg, de a századfordulót követő években hamarosan egyre komolyabb tevékenységet kezdett kifejtetni a soproni munkásság politikailag is. 1904. február 14-én gyűlést tartottak a soproni munkások az általános választói jog érdekében. A SOPRON c. lap megemlíti, hogy a gyűlés „nagyon látogatott” volt (1904. február 17.). A gyűlésről adott rendőri jelentés a következőket mondja:

„...Ezen a gyűlésen körülbelül 300 egyén – munkások és gazdapolgárok vettek részt... Első ízben Witig Pál Pozsonyból – a szociáldemokrata párt küldötte – beszélt a bejelentett tárgyról, különösen hangsúlyozván, hogy a jelenlegi miniszterelnök oly rendeletet bocsájtott ki, amelynek értelmében a szocialisták gyülekezési és egyesülési jogai megszorítottak, illetve ezen joguktól megfosztattak és felkérte a megjelenteket miszerint ez ellen tiltakozzanak.

Ennek utána Varga Ferenc Szombathelyről a bejelentett tárgyról magyar nyelven és végül Földi István Pozsonyból szintén magyar nyelven beszélt, mindannyian a szociáldemokrata párt kiküldöttjei.

A gyűlésen határozatba ment, miszerint a fentjelzett rendelet ellen állástfoglalnak...” (1676–442/1904 rk. Soproni Állami Levéltár).

A munkásmozgalom erősödését bizonyítja az is, hogy erre az időre már a szakmai szervezetek, a szakszervezetek is megizmosodtak. Létszámban és öntudatban annyira fejlődtek, hogy lehetővé vált önálló helyiség, munkásotthon nyitása. 1904-ben került sor a munkásotthon felavatására. Először április 10-én akarták tartani a megnyitót, de elhalasztották az erre az alkalomra összehívott gyűlést április 24-re, mert Bokányi Dezső, a gyűlés szónoka, április 10-re nem tudott – más elfoglaltsága miatt – Sopronba menni. Április 24-én sem tudták megtartani a tervezett népgyűlést, helyette szombaton este előadást tartottak (Részletesen lásd: Kölkedi: Bokányi és Sopron, SSz. 1961. 4. sz.).

A május elsejei ünnepség ebben az évben – a szociáldemokrata párt központi vezetőségének intencióihoz híven 1904-ben – már majdnem teljesen májális jelleget öltött Sopronban is. Kirándulásokat rendeztek a soproni munkások, de népünnepélyt is tartottak. A Városligetben mintegy négyszáz munkás ünnepelte a „vörös májust”. A délutánt szónoklatokkal, szavalással és vidám mulatozással töltötték” (Soproni Napló, 1904. május 5.).

A következő évben, 1905-ben még inkább megélénkült a politikai élet Sopronban is. E tényben nagy része volt annak a körülménynek, hogy a kormányzat az év elejére országgyűlési választásokat írt ki, amelyen a szociáldemokrata párt is indult. A választási harc keretében a soproni szociáldemokraták január 15-én 10

óraira gyűlést hívtak egybe, amelyen Buchinger Manó, a szociáldemokraták egyik képviselőjelöltje mondta el programbeszédét. A választási gyűlésen kevesebben vettek részt, mint az előző évi tiltakozó gyűlésen, a hallgatók száma mindössze 80 munkást tett ki. Főként nyomdászok és vasasok hallgatták végig Buchinger magyar és német nyelvű beszédét. Buchinger kitért arra is, hogy a gazdasági szervezkedés mellett szükséges a politikai szervezkedés is. A beszéd híven tükrözte a szociáldemokrata párt reformista irányzatának véleményét, mert kizárólag az általános választójog kivívását tartotta égetően szükségesnek, s ebben a kérdésben, meg a többi felvetődött kérdésben (önálló vámterület, magyar vezénlység a katonaságnál stb.) a többi ellenzéki párt nézőpontja ellen foglalt állást [453–281 (rk.) 1905.].

A soproni szociáldemokrata munkások követték a pártvezetőség hivatalos állásfoglalását. Ők is az általános, titkos, egyenlő választójog kivívását tartották **25** legfontosabb feladatuknak. Az ellenzéki pártok ugyancsak célul tűzték a választójog reformját, emellett nemzeti összefogást hirdettek, az önálló vámterület, a magyar hadsereg felállítása, a katonaság magyar vezényleti nyelve megvalósítása érdekében. Ez utóbbiakat a szociáldemokraták, a soproniak is elleneztek. E helytelen állásfoglalás elszigetelte a munkásokat az ellenzéki pártoktól, ami megmutatkozott Sopronban is. A soproni szociáldemokrata munkások 1905 augusztusában küldöttséggel keresték fel Zsombor Géza nyomdatulajdonost, a soproni radikálisok egyik városi képviselőjét és kérték, hogy tartsanak közös népgyűlést az általános választójog érdekében. Zsombor azonban kijelentette: ha „a soproni munkások, mint szociáldemokraták akarnának népgyűlést tartani, ahhoz semmiféle segítőkezet nem nyújt... Az általános választójog híve ő is... Ha arról volna szó, hogy a polgárság ez irányban felvilágosítottassék, abban szívesen közreműködik, de nem oly célzattal, hogy a választójog kiterjesztése most első helyen emlegettessék és nem a nemzeti követelményeket – amelyekben különben is benne foglaltatik a választói jogosultság kiterjesztése is – csak e miatt háttérbe szorítsák, amint ezt a szociáldemokraták most akarják Bécs kedvéért. A főkérdést kell először eldönteni, utána eldől minden más mellékkérdés” (SOPRON, 1905. augusztus 5.).

Ha a pártközpont hibás politikai irányvonalának követése el is szigetelte a soproni munkásságot az egyéb ellenzéki pártoktól, a munkásmozgalom annyira megerősödött már, hogy az egyes soproni szakszervezetek együtt vehetnek részt politikai demontsrációban. Erre alkalmuk is volt 1905 augusztusában. Augusztus 20-ára ugyanis koalíciós népgyűlést hirdettek, amelyre Apponyi Albertet hívták meg szónoknak. A soproni munkásság ugyan maga is felkészült az Apponyi elleni tüntetésre, de a szomszédos városok szociáldemokratáit is segítségül hívták a tüntetés minél jobb megszervezéséhez. Szombathelyről és Pozsonyból érkeztek a gyűlés megzavarására munkások, röpcédulát is hoztak magukkal a szombathelyiek, amelyben felszólították a lakosságot az Apponyi-ellenes tüntetésre. A népgyűlés alkalmával meg is akarták zavarni a szónokokat, de az erős karhatalom, valamint a soproni polgárokból álló rendezőség szétszórta és megverte a munkás közbeszólókat (Részletesebben lásd Kölkedi: Soproni munkástüntetés Apponyi Albert ellen. SSz. 1961., 3. sz.).

Ha e demonstráció nem is ért el komoly sikert, de megmutatta, hogy egyre fejlettebb, egyre érettebb lesz a soproni munkásság politikai gondolkodása, hiszen majdnem kétszáz soproni munkást sikerült megmozgatni a tüntetésen való részvételre, holott ezzel saját testi épségüket veszélyeztették.

A soproni munkásság egyre inkább bekapcsolódott a párt országos politikájának érdekében folytatott harcba. A párt szeptember közepére országos tüntetést hirdetett meg a választójog érdekében. Sopronban is folyt rá a készülődés, a kormányzat azonban ezt a tüntetést betiltotta.

A soproni munkások december 10-én tüntető felvonulást tartottak zenével és zászlókkal a választójog érdekében, majd a Tornacsarnokban népgyűlést rendeztek. A népgyűlésen Ferenczy János és Stricker Jakab

ügyvédjelölt mondott beszédet. Felszólalt Bancsó pozsonyi szociáldemokrata vezető is (12.201–12.302–281(rk)1905. – Nemzetőr, 1905. december 12.). A jelentések szerint a csarnokot megtöltötték a hallgatók, sőt jónéhányan be sem fértek a terembe.

Az elmondottakból láthatjuk, hogy 1905-ben milyen komoly politikai fejlődés ment keresztül az eddig csak szórványosan politizáló és sztrájkoló soproni munkásság. Ebben a fejlődésben nagy része volt az év elején Oroszországban kitört forradalom ösztönző hatásának. Érdekes megemlíteni, hogy Sopronban elég sajátosan jelentkezett a forradalom hatása. Azt várhattuk volna, hogy a megelőző évek gazdasági válsága és a forradalom együttesen gazdasági harcok vívására ösztönzi a munkásokat, mint ez országszerte ténylegesen így is történt. Sopronban 1905-ben gazdasági (sztrájk) harc egyetlenegy sem volt, annál több a politikai jellegű megmozdulás. Ugyanakkor a Soprontól alig 90 kilométerre fekvő Győrött már az év első felében egymás után indultak sztrájkharcra az egyes szakmák, de ugyanez történt az ország egyéb területein is. Sopronban a sztrájkharcok 1906-ban kezdődtek meg és 1907-ben érték el tetőpontjukat.

Az 1906-os év gazdasági harcai mellett Sopronban politikai megmozdulások is erősítették a szociáldemokrata szervezkedést. Tevékenységük már a szomszédos területekre is kihatott. Felsőpulyán 1905 végén és 1906 elején a szociáldemokrata kőművesek a bérekkel voltak elégedetlenek. A soproni munkások – a kőművesek nyugtalanságát felhasználva – szakmai szervezetet akartak a községben létrehozni. Ez azonban egyelőre nem sikerült (Nemzetőr, 1906. január 13.).

A kormányzat új választásokat írt ki. A szociáldemokraták képviselőjelöltje Sopronban Buchinger Manó volt, aki áprilisban népgyűlésen mondott programbeszédet. A gyűlésen 500-an vettek részt. Buchinger a rabszolgatörvényről, az adóreformról és az ingyenes oktatásról beszélt (382–4311–922 (rk) 906.).

Május elsején vörös zászló alatt vonult fel a soproni munkásság. Dél előtt gyűlést tartottak a Szent György utca 3. szám alatti munkásotthonban, amelyen 250–300 munkás volt jelen, köztük 14 fiatal munkáslány. Ez volt az első alkalom, amikor politikai megmozduláson soproni munkáslányok is részt vettek. A gyűlés a szokásos módon zajlott le. Énekekkel kezdték, majd magyar és német nyelven méltatták május elsejét. A gyűlést a Marseillaise eléneklésével fejezték be.

A felvonulást délután két órakor tartották. Zenészóval és vörös zászlókkal vonultak fel a munkások a „Váris”-ra, ahol ünnepséget rendeztek. Az ünnepélyen körülbelül 400 férfi és nőmunkás volt jelen (4425–4216–4496–922 (rk) 906.).

A felvonulás némi bonyodalmat is okozott. A történekről így számol be a Nemzetőr 1906. május 3-i száma:

„A munkások ünnepe. A soproni iparos- és gyári munkásoknak szociáldemokrata része tüntető felvonulást rendezett a munkások ünnepén, május 1-én. Délután 1 órakor az Erzsébet-kertben gyülekeztek, hol aztán Ferenczy János mondott beszédet, különösen az általános választói jog mellett. Innen a Kossuth uton, Hosszu soron, Hátulsó utcán, az Ó-gabonatér és Várkerületen át a Deák-térre vonultak. Szándékuk az volt, hogy tüntessenek a Weitzer-gyár ellen, melyben mintegy 300 munkás dolgozott, mert a gyár vezetősége nem csatlakozott azokhoz a gyárakhoz, melyek a május elsejét ünnepül elismerték. Esztl rendőrbiztos hevesebb tüntetéstől tartva nem engedte meg, hogy a Weitzer-gyár Csengeri utcai része mellett haladhasson a menet, hanem a felső leányiskola Deák-téri részénél való elvonulást követelte. Ez így is történt. Az Alsólöwer utcán át vonultak ki a munkások a Váris erdőbe, hol vígan mulatozva mult el a délután is. Több beszéd is hangzott el a Várison. Ferenczy és Ackerler Károly a kőművesmunkások szakszervezetének

elnöke szólt a munkásokhoz, jogaik kiküzdésére buzdítva őket.”

Ebből a híradásból hírlapi vita keletkezett. A szervezett munkások vezetősége cáfolta a Nemzetőr cikkének állításait:

27.,Nyilttér. Nyilatkozat... nem igaz, hogy Ferenczy az Erzsébet-kertben beszélt és légből kapott állítás, hogy a munkások a Weitzer-gyár elé akartak vonulni... Jegyezze meg a cikkíró, hogy a soproni munkásoknak az igazság, a közvetlen meggyőzés és az intelligencia a fegyverük, nem pedig az erőszakoskodás, amellyel jogaikat és így május 1-ét kivivhatják... A soproni szervezett munkások vezetősége...” (Soproni Napló, 1906. május 10.).

A Nemzetőr nem hagyta magát:

„...Az ez érdemben való állításunkat tovább is fenntartjuk. A Deák-térhez érve a munkások közül kettő Esztl rendőrbiztoshoz fordult és kérte, hogy engedje meg azt, hogy a bejelentett útvonaltól eltérőleg a Csengeri utcán át, a Weitzer-gyár előtt vonulhasson a menet az Alsólöwer utcába. Esztl biztos, ki az inspekciót a felvonuláskor teljesítette, a két megbízottnak kijelentette, hogy az eredeti felvonulási tervtől való eltérést nem engedheti meg annál kevésbé, mert már a felvonulás előtt néhány munkás elkeseredéssel jelentette neki, hogy a Weitzer-gyári munkásoknak a május elseje megünneplésére adott engedélyt az igazgatóság visszavonta, joggal tarthatott tehát a munkások izgatott hangulatára való tekintettel esetleges tüntetéstől...” (Nemzetőr, 1906. május 11.).

Érdekes számunkra a híradás, mert megtudjuk belőle, hogy a soproni szervezett munkások között akadtak olyanok, akik forradalmi gondolkodásúak voltak, nem nyugodtak bele vezetőik opportunistá magatartásába. A hírlapi vita különben is jellemző az akkori soproni munkásvezérekre. A rendőrséggel való jó kapcsolatuk megtartása érdekében megtették még azt is, hogy Nyilttér tegyenek közzé az egyik soproni újságban ilyen, egyáltalán nem nagy jelentőségű megmozdulás cáfolására.

Az őszi folyamán is tartottak tüntető körmenetet a soproni munkások. Október 7-én délután 3 órakor a Pannoniában népgyűlést rendeztek, ezt megelőzően a Deák tér–Erzsébet utca–Színház utca–Várkerület útvonalon felvonulást tartottak. A népgyűlésen két napirend szerepelt: 1. Az általános titkos választói jog. 2. A kerületi betegsegélypénztár reformja. A beszédet Szathmári Sándor soproni és Wittich Pál pozsonyi küldött tartotta (10350–922 (rk) 906.).

A gyűlés napirendjének második pontja új témakört jelent a szociáldemokrata népgyűléseknél. A felsőbb vezetés úgy látta, hogy a betegsegélyező pénztárak tevékenységébe jobban bele kell kapcsolódnia. Ezzel kettős célt ér el: némileg megjavul a munkások betegpénztári ellátása, ugyanakkor a tőkés munkaadóktól függetlenül biztosíthatja a pártvezetők megélhetését. A szociáldemokraták bekapcsolódása a betegpénztárba Győrött már egy évvel korábban, 1905-ben felvetődött, s valószínűleg Pozsonyban is. Ezért bízták e nagy jelentőségű kérdés ismertetését pozsonyi szociáldemokratára.

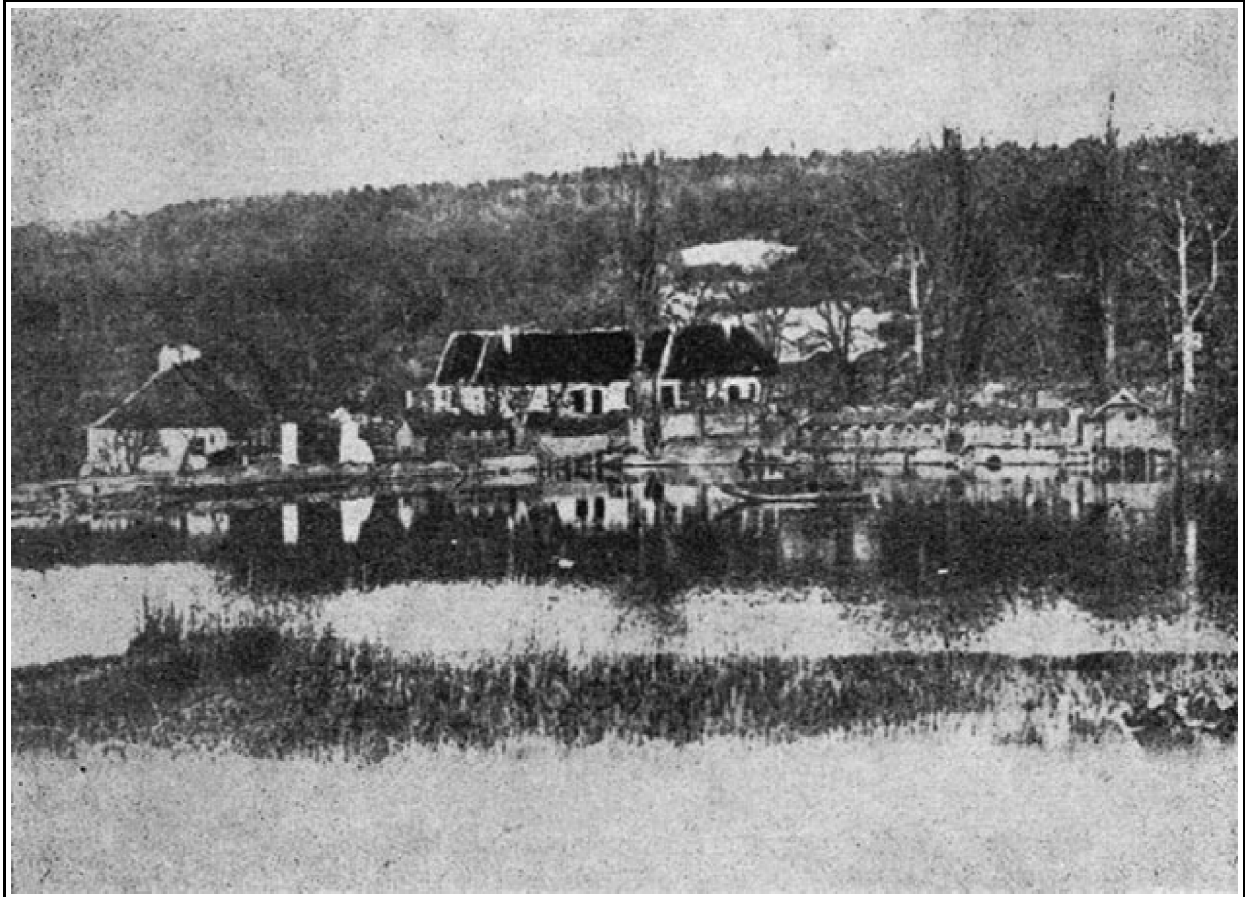
A betegsegélyező pénztár ügyének felvetődése volt az az utolsó mozzanat, amely teljesen megérlelte a helyzetet önálló és függetlenített szociáldemokrata pártszervező beállítására Sopronban. Az év elején ugyanis a városban sztrájkharok indultak, s ennek következtében a szervezett munkások száma is ugrásszerűen nőtt. A Szociáldemokrata Párt XIV. kongresszusa megállapította:

„...Sopronban alig van szakma, amely küzdelmet ne vívott volna. Sopronban 2 új szakcsoport, környékén pedig 17 alakult. A szervezett munkások száma meghaladja az 1500-at...” (A Magyar Munkásmozgalom

Történetének Válogatott Dokumentumai 1900–1907, II. kötet 508. 1.).

Ez a körülmény tette szükségsszerűvé a helyi szociáldemokrata pártszervezet megalakulását. Erre azonban csak 1906 őszén került sor. A soproni [28](#)állandó titkárság élére Wajdits Béla könyvkötősegéd került. Ekkor még nem tartozott a betegsegélyező pénztárhoz, az anyagiakat a központi pártvezetőség biztosította a függetlenített pártszervezőnek. Az állandó titkárság azonban hamarosan kibővült. Ekkor már saját embereiket helyezhették a szociáldemokraták a betegsegélyező pénztárba, így került ide két nagyobb szakmai szervezet vezetője, Ferenczy János és Szathmári Sándor is.

Az állandó titkárság megalakulása újabb lendítő erőt jelentett a soproni munkásmozgalom fejlődésében.

A Tómalom 1890 körül

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szigeti Kilián: Középkori hangjegyes kódextöredékek a Soproni Állami Levéltárban

29 Szigeti Kilián: Középkori hangjegyes kódextöredékek a Soproni Állami Levéltárban

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szigeti Kilián: Középkori hangjegyes kódextöredékek a Soproni Állami Levéltárban / I. rész

I. rész

Sopron ma Magyarországnak műemlékekben talán leggazdagabb városa. A török megszállástól megkímélve sok középkori értéket őrzött meg számunkra. Nyugathoz való közelsége és a német területekkel való szorosabb kapcsolata korán európai színvonalú, művelt várossá tette, ahol a kódexeknek a középkorban nagy becsülete volt, és szellemi életében a zene és művészet méltó helyet foglalt el.

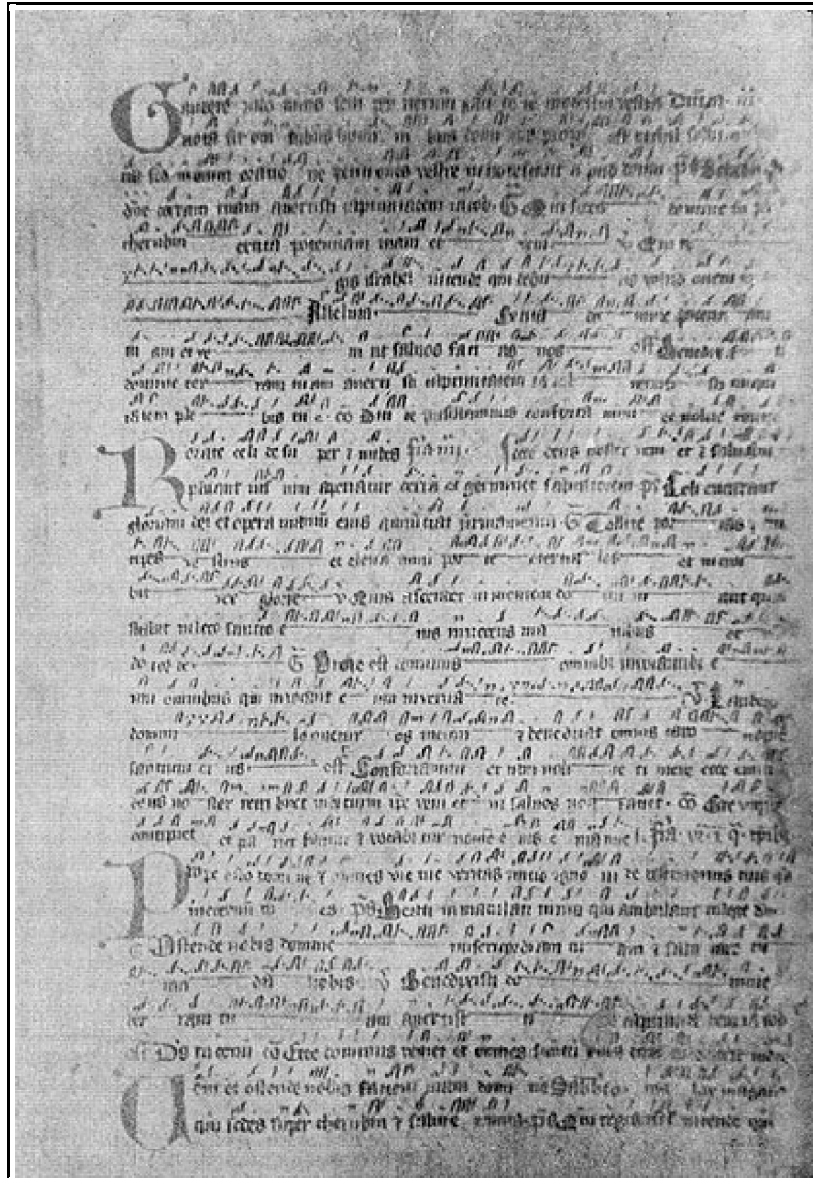
Csatkai Endre Sopron zenetörténetéről szóló művében¹⁽³⁰⁾ a középkor zenéjét csak röviden érinti. Tanulmányunkban éppen ennek a középkori zenének, a gregoriánumnak Sopronban fennmaradt emlékeivel foglalkozunk.

A könyvnyomtatás tökéletesedésével – sajnos – a legtöbb helyen megszűnt a középkor kéziratos könyveinek, a kódexeknek értékelése, és a pergamenlapokat szelvében-hosszában könyvkötésre használták fel. Ezáltal számtalan kódexünk elpusztult, bár az is igaz, hogy a könyvek kötéstábláján megmaradt így mégis azoknak egy-két lapja, fóliója emlékként és bizonyosságul középkori könyvkultúránk fejlettségének. – A soproni Állami Levéltárban közel 300 kódexlapot, köztük 65 hangjegyekkel ellátott pergamenlapot találunk.

Radó Polikárp már régebben ismertette a soproni evangélikus líceum könyvtárának könyvtáblákon található kódexlapjait, köztük szép számmal hangjelzett fóliókat is.²⁽³¹⁾ Mivel azonban ezek kivétel nélkül külföldi, főleg német eredetű könyvek, így nem lehet tárgyi megalapozottsággal állítanunk, hogy a kötésükön található kódexlapok magyarországi vagy éppen soproni eredetűek lennének. (Ezt természetesen Radó P. sem állítja.) Ezért azoknak a soproni vagy a magyar zenetörténet szempontjából nincs jelentőségük, csak általános, európai zenei emlékként értékelendők.

Nem így van a Soproni Állami Levéltár töredékeivel. Azok egy kivétellel mind a soproni városi hivatalos könyveknek (jegyzőkönyvek, protocollumok) vagy a soproni templomok (Sz. Mihály, Sz. György templom) számadáskönyveinek és hasonlóknak bekötésül szolgáltak. Ezeket a könyveket kétségtelenül Sopronban kötötték, és a felhasznált pergamenlapok nyilván a Sopronban levő, már nem használt kódexekből kerültek ki.³⁽³²⁾

A töredékek ma leáztatva, szakszerűen konzerválva és mintaszerűen tárolva találhatók a levéltárban. E téren Sopron minden más magyar várost megelőzve, követendő példaként áll könyvtáraink és levéltáraink előtt.

301. Graduale a 13. sz. elejéről (Soproni Áll. Levéltár 38–1. szám)

312. Graduale a 15. századból (Soproni Áll. Levéltár 167. szám)

32A közel 300 lapra, vagyis fólióra terjedő kódextöredékből mi most csak a hangjelzett lapokkal foglalkozunk. 62 hangjelzett fóliót találunk leáztatva a pergamenlapok között, egy fóliót az 1719-i Freysag Buech tábláján, és két fóliót egy ősnymtatvány magyar misekönyv (*Missale ad usum dominorum Ultramontanorum*, Verona, 1480.) belső előzéklapjaként bekötve. – Van ezeken kívül még 7 kisebb hangjelzett töredék a levéltárban, de ezekkel az apró töredékekkel most érdemlegesen nem foglalkozunk.

A 65 fólió 20 különböző kódexnek maradványa. Ezek a következőképpen oszlanak meg.

I. Misével kapcsolatos könyvek:

1. Énekekkel ellátott misekönyv (*Missale notatum*) 2 db 2, ill. 3 fólió.
2. Mai értelemben vett misekönyv (*Missale*) 4 db 1–1 fólió.
3. A mise énekeit tartalmazó könyv (*Graduale*) 6 db. Ebből

4 db 3–3 fólió,
2 db 4–4 fólió.

II. Zsolozsmával kapcsolatos könyvek:

1. Zsoltároskönyv (*Psalterium*) 2 db 1, ill. 2 fólióval.
2. Énekekkel ellátott zsolozsmáskönyv (*Breviarium notatum*) 1 fólió.
3. A zsolozsma énekeit tartalmazó könyv (*Antiphonale*) 4 db. Ebből
1 db 2 fólió,
2 db 8–8 fólió,
1 db 13 fólió.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szigeti Kilián: Középkori hangjegyes kódextöredékek a Soproni Állami Levéltárban / I. rész / Az egyes töredékek ismertetése

Az egyes töredékek ismertetése

Missale notatum

A magyar középkor első felében szokás volt, hogy ugyanazon könyvbe írták a mise gregorián énekeit és a mondott (recitált) imádságait. Az ilyen könyvet mondjuk hangjelzett misekönyvnek, Missale notatum-nak. – Két ilyen jellegű kódex töredéke található Sopronban.

1. XIII. századi *Missale notatum* 2 fólióját tartalmazza a levéltár 71. számú töredéke (Radó P. számozása szerint). Nagysága 297 × 220 mm. Itáliai kerekded betűket alkalmazó, ún. rotunda írás két oszlopban, kolumnában. Hangjelzése 4 fekete vonalon a közép, ill. dél itáliai (beneventán) dialektust követi némi franciás (metzi) beütéssel.

Ez az írásmód és hangjelzés alig fordul elő máshol Magyarországon a ránk maradt emlékekben. Közvetlen itáliai hatást a magyar középkor első feléből csak az ún. Németújvári Missaleban (XIII. sz.) találunk ezen töredéken kívül.

A két fólió a nagypénteki szertartás énekeiből és olvasmányyaiból tartalmaz részeket (oratio, lectio, tractus, passio).

2. A második *Missale notatum* a XIV. sz.-ből való. (Levéltári sorszáma 113.) A két és fél fólió mai mérete 268×247 mm. Gótikus írás két kolumnában. Hangjelzése 4 fekete vonalon hanyag gótikus neumák, hangjegyek.

A szögletes betűket alkalmazó gótikus szövegírás a XII–XIII. sz. fordulójától általánosan elterjedt volt Európában, hazánkban is. A gótikus hangjegyírás a XIII–XIV. sz.-ban alakult ki. Jellemzi a hangjegyeknek vastag, élesen megtört vonalakkal és rombusz alakú jelekkel való ábrázolása. Hazánkban főképp a káptalanok és a bencés monostorok másolóműhelyei, scriptoriumai alkalmazták.

Jelen töredék Szűz Mária szombati miséjének énekeit tartalmazza.

A XIII. században szétválasztják a misekönyv énekes részeit a mondott szövegektől. Az énekes részeket ettől kezdve a *Graduale* néven ismert könyv foglalja magában, míg a misekönyv (*Missale*) azoknak csak szövegét tartalmazza. A misekönyvben ezentúl csak néhány díszesebb szöveg (prefáció, *Exsultet*) dallamát jelzik.

A soproni töredékek között négy misekönyvből találunk egy-egy hangjelzett lapot.

3. *Missale* a XIV. sz. elejéről (levéltári száma 219). Két fólió, nagysága 349×228 mm (kissé levágva). Gótikus írás két kolumnában. Hangjelzése a francia (metzi) dialektus németes (gótikus) változata. 5 piros vonalat használ.

Tartalmazza a templomszentelés miséjének sajátos evangéliumdallamát. Sajnos, rongált állapota miatt a dallamnak csak részletei olvashatók.

4. XV. sz-i *Missale* egy fólióját őrizte meg a 141. sz. töredék. Nagysága 309×257 mm. Írása a Magyarországon viszonylag ritkábban előforduló bastarda írás egy kolumnában. A bastarda írás átmenet a nyomtatás előfutáraként szereplő, ún. könyvírás (*scriptura textualis*) és a magánjellegű folyóírás (*cursiva*) között. – Hangjelzése kissé kurzív jellegű rombikus hangjegyírás 4 piros vonalon. (A rombikus hangjelzésről lásd alább a 11. számú kódex ismertetését is).

A töredék a karácsonyi prefáció ünnepélyes és egyszerűbb dallamát tartalmazza. A dallam csak parányit tér el a mai gyakorlattól.

5. XV. sz.-i *Missale* két fólióját látjuk a 42. sz. töredéken. Mérete 366×286 mm. Klasszikus gótikus írás (*scriptura gotica textualis fracta*) két kolumnában. Hangjelzése 4 piros vonalon gótikus hangjegyek.

Tartalmazza Szentháromságvasárnap és Úrnap miséjét hangjelzés nélkül, két prefáció részletét dallammal, majd a *Gloria* és *Credo* szövegét ismét hangjegyek nélkül.

6. XV. sz.-i *Missale* kis töredékét tartalmazza a 247. sz. Gótikus írás, 4 piros vonalon quadráta hangjegyekkel. – A quadráta hangjelzés kb. ugyanazon időben alakult ki a XIII. században Franciaországban és Itáliában. Magyarországon főleg a ferencesek, valamint a domonkosok, ágostonosok, kartauziak (az „új” szerzetesrendek) terjesztették el Itáliából. Jellemzi, hogy minden hangjegy négyzetalakú, csak a lefelé haladó dallamoknál találunk gyakran rombuszalakú hangjegyeket.

A kis töredék a *Pater noster* bevezető részét tartalmazza.

Graduale

7. Egy XIII. sz. elejéről való *Graduale*ből három fóliót találunk a soproni levéltárban (38.1–3. sz.). Mérete kissé levágva 314×218 mm. Írása karoling *minuscule*, hangjelzése vonalrendszer nélküli, késői st. galleni neumaírás (lásd 1. kép).

A mai Svájc területén egykor virágzó Sankt-Gallen híres énekiskolája a legtovább őrizte a vonalrendszer nélküli pontokból, vesszőkből és görbe vonalokból álló hangjegy-, pontosabban neumaírást. Sankt-Gallen hatása kiterjedt Európa nagy részére. Hazánkban a Pray-kódex keletkezéséig (1192–95) minden ismert hangjelzett kódexünk és töredékünk st. galleni hangjelzést használ. Sőt amikor a Pray-kódexszel nálunk is megindul a francia metzi hangjelzésmód, mellette a st. galleni továbbra is gyakorlatban marad.

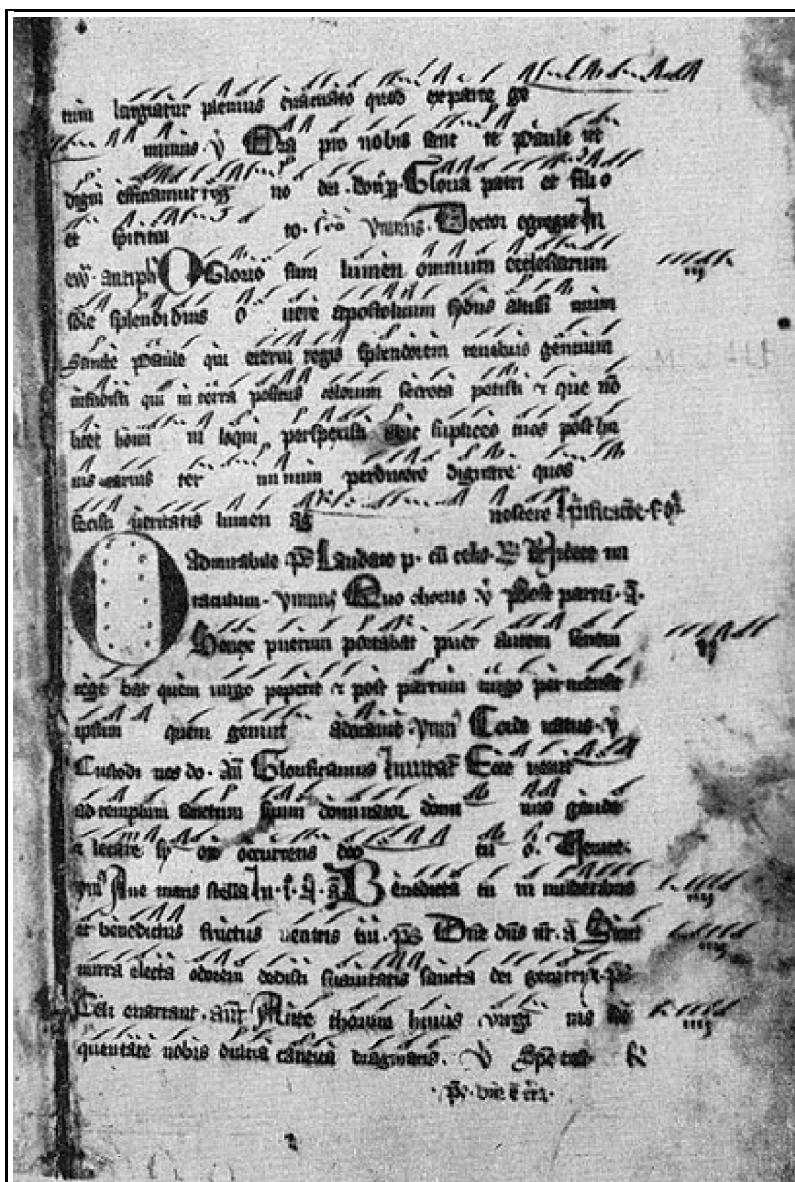
A három fólió tartalmazza ádvent elejétől karácsonyig, valamint nagybőjt II.-től III. vasárnapig terjedő

időszak miseénekeit.

8. A XIV. sz. végéről maradt fenn egy *Graduale* három fóliója (106, 26, 134. számú töredék). Mérete 360×260 mm (Kissé levágva.). Gótikus írás (*scriptura gotica textualis fracta*) és 4 piros vonalon jellegzetes gótikus hangjelzés, amelyet egyes hangjegyek patkószegecs alakja miatt Hufnagelschrift-nek is [36](#)szoktak mondani. Mivel mindhárom megmaradt fólió kettős lap, így igazában hat fóliót ismerünk belőle.

[343](#). Graduale a 15. sz. végéről (Soproni Áll. Levéltár 266. szám)

354. Antiphonale a 13. századból (Soproni Áll. Levéltár. 1480-i Missale előzéklapja)

Tartalmazza a jan. 20–21, jún. 19–24. és aug. 8–15. közti ünnepek miseénekeit.

9. A XV. századból négy Graduale szerepel a soproni töredékek között. Az első jellegzetes ferences *Graduale* a XV. sz. elejéről. Három fóliója maradt fenn. (135–2, 135–1, 256. sz. töredékek.) Mérete 344×255 mm. Gótikus írás (*scriptura gotica textualis fracta*) és 4 piros vonalon quadrata hangjelzés jellemzi.

Tartalmazza nagyböjt első napjainak (csütörtöktől vasárnapig), továbbá nagyböjt IV. vasárnapja előtti két napnak miseénekeit.

10. A másik XV. sz.-i *Graduale*ből négy fóliót ismerünk (48, 99, 171, 257. szám). Mérete 460×332 mm

(körös körül kissé levágva). Írása az előzővel azonos gótikus írás. A dallamok lejegyzésére quadrata hangjegyeket használ 4 piros vonalon.

Tartalmazza nagyböjt III. és V. vasárnapja utáni hét részleteit, valamint húsvét miséjének énekeit (a húsvéti Alleluja verse hosszabb a mai gyakorlatban levőnél).

11. A harmadik XV. sz.-i *Gradualet* három fólió képviseli (167, 238, 166. szám). Mérete 537×349 mm. Szövege gótikus írás, mint az előző Gradualeban. Hangjelzése 4 piros vonalon rombikus hangjegyzés. – A rombikus hangjegyzés a francia (metzi) hangjelzés késői változatából alakult ki a XIV. században, valószínűleg Csehországban. Jellemzi, hogy minden hangja rombus alakú, a felmenő hangcsoportban éppúgy, mint a lefelé haladóban vagy az önálló hangok esetében. A rombusokat összekötő vonalak hajszálvékonyak. Hazánkban a XV. századtól kezdve találjuk nyomát. Virágkorát Jagello királyaink alatt élte a XVI. sz. elején (lásd a 2. képet).

A Graduale-töredék tartalmazza a karácsonyi és áldozósütörtöki miseénekek egy részét. A harmadik fólió annyira megrongált állapotban van, hogy tartalmát nem tudjuk pontosan megfejteni.

12. Az utolsó XV. sz.-i *Graduale*ből négy fólió maradt fenn (266, 176, 234, 109. szám). Mérete 563×378 mm. Írása gótikus, mint az előző Gradualeké. Hangjelzése 4 piros vonalon gótikus hangjegyzés. A soproni Graduale-töredékek között ez látszik legkésőbbinek. Keletkezési idejét a XV. sz. végére tesszük (lásd 3. kép).

Tartalmazza dec. 6., dec. 21. és aug. 10. ünnepi miseénekeit, valamint néhány részletet a szentek közös miséiből.

Psalterium

13. A *Psalterium* vagy zsolnároskönyv csak elvétve tartalmaz hangjelzett részeket. A soproni levéltárban levő szép számú *Psalterium*-töredékből tanulmányunkban csak azt a három fóliót ismertetjük, amelyen hangjegyeket találunk. – Az egyik *Psalterium*-töredék (237. szám) csak egyetlen fólión ad dallamot.

14. A másik *Psalterium*ot két hangjelzett lap (78. és 214. szám) képviseli. De ezen két fólión kívül több más részlete is megtalálható a gyűjtemény nem hangjegyes töredékei között

Breviarium notatum

15. Értékes emlék a soproni levéltárban az 1719-i Freysag-Buech kötetstáblája. A pergamenlap ma is a könyvön található, nincs lefejtve. A XIII. sz. elejéről származó kódexlap olyan zsolozsmáskönyv (*Breviarium*) töredéke, amely még együtt tartalmazza az énekes és recitált részeket. A magyar emlékek között eddigi ismereteink szerint ez a legrégebbi ilyen hangjelzett kódex. (A debreceni ref. főiskola könyvtárának R. 1571. jelzetű, hasonló könyvből származó töredékéről nem lehet bizonyítani a magyarországi eredetét.)

Ezen soproni pergamenlap írása korai gótikus írás két kolumnában. Az énekes részeket vonalrendszer nélküli st. galleni neumákkal jegyezték be.

Tartalmazza aug. 1. ünnepi zsolozsmájának két responzoriumát, három antifonáját, valamint a hangjelzés nélküli olvasmányok részleteit.

Ahogy a hangjelzett misekönyv (Missale notatum) kivonataként keletkezett a Graduale, úgy alakult ki a hangjelzett zsolozsmáskönyvből (Breviarium notatum) az Antiphonale, vagyis a zsolozsma énekeit tartalmazó könyv.

Négy Antiphonale töredékei találhatóak a levéltári gyűjteményben, köztük egyik elég tekintélyes fólió-számmal.

16. Egy XIII. sz.-i *Antiphonale* két fóliója az 1480-ban Veronában Magyarország számára nyomtatott misekönyv (Missale ad usum dominorum Ultramontanorum) előzéklapja. Mérete 332×200 mm. Írása rendkívül finom, művészi gótikus írás (lásd 4. kép). Hangjelzése a st. galleni iskola késői, hanyatló stílusát mutatja.

Tartalmazza jan. 25. és febr. 2. ünnepének zsolozsmás énekeit.

17. Jellegzetes ferences kódex a következő két *Antiphonale*. Az egyiket 14 fólió képviseli (34, 156, 157, 74, 155, 49. két fólióval, 158, 81. 62 a-b, 63 a-b, 53, 159, 222. szám). A XV. sz. elejéről származó kézirat írása gótikus (scriptura gotica textualis fracta), hangjelzése 4 piros vonalon quadrata hangjegyzés. Írásuk és hangjelzésük jól ismert a budapesti Egyetemi Könyvtár ferences Antiphonaleiból (Cod. lat. 118, 119, 121, 122.).

A tizenegy fólió a hetvenedvasárnap és virágvasárnap közötti időszakból tartalmaz antifonákat és responzoriumokat.

18. A másik ferences *Antiphonale* nyolc fóliót tartalmaz (265, 32, 163, 161, 162, 160, 101, 86. szám). A kódex a XV. század első feléből való. Írása és hangjelzése ugyanaz, mint az előző Antiphonalénak, vagyis gótikus írás, quadrata hangjelzés (lásd 5. kép).

Tartalma is kb. ugyanazon időszaktól való: hetvenedvasárnaptól nagyszombatig tartó kilenc hét zsolozsmaénekeiből ad részleteket.

19. Az utolsó Antiphonaleből nyolc fólió maradt ránk (52, 275, 251, 33, 181, 164, 165, 101. szám). A XV. századi kódex írása gótikus, hangjelzése quadrata notáció.

Tartalmazza a fehérvasárnaptól Úrnapig terjedő időszak több responzoriumát és antifónáját.

20. Különleges értéket képvisel a XVI. sz. második felében lejegyzett, többszólamú kórusművet tartalmazó 295. számú töredék. Az egyetlen fólió egyik oldala a *Lumen ad revelationem* antifona alt és basszus szólamát őrizte meg (lásd 6. kép), a másik oldal pedig egy Kyrie-részlet szoprán és tenor szólamát. A szöveget kurzív gótikus írással, a dallamokat a szokásos korabeli időmértékben, menzurális hangjegyzéssel írták a pergamenre. Mindkettő négyszólamú polifon mű. Sajnos csak 2-2 szólamunk maradt meg. A fólió bővebb polifon kódexből származik, mert az eredeti lapszámozás szerint ez a 110. fólió.

385. Antiphonale a 15. sz. elejéről (Soproni Áll. Levéltár 162. szám)

396. Négyszólamú antifóna töredéke a 16. századból (Soproni Áll. Levéltár 295. szám)

40A középkori kezdetleges többszólamúság virágzását hazánkban tárgyi bizonyítékok birtokában ma már eléggé ismerjük. A XV. században a két- és háromszólamú organum Esztergomban, Egerben, Kassán éppúgy felhangzott, mint északon a szepesi káptalan kórusán vagy délen a zágrábi székesegyházban, és a ferences kolostorokban ugyanúgy, mint a jelek szerint a bencés monostorban, Pannonhalmán.⁴⁽³³⁾

A reneszánsz kórusművészet Korvin Mátyás európai színvonalú kórusán kívül más magyar városokban is virágzott, mint azt a pozsonyi Hansen-kódex gazdag motetta-gyűjteménye, a bártfai kótaállomány hatalmas aránya mutatja, és amit az itt-ott feltűnő töredékek megerősítenek.⁵⁽³⁴⁾ Ezekhez ad újabb adalékot a soproni levéltár ezen töredéke.⁶⁽³⁵⁾

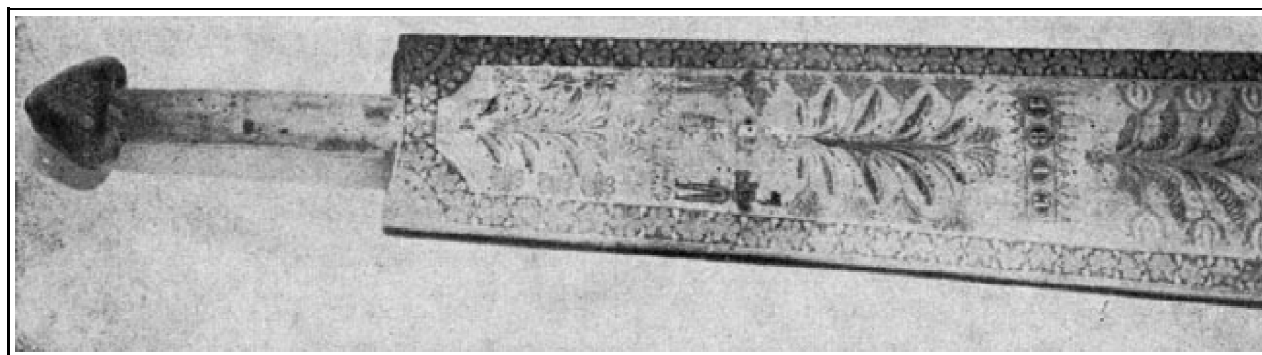
(Folytatjuk)

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Domonkos Ottó: Sopron megye pásztorművészete

41 Domonkos Ottó: Sopron megye pásztorművészete

Az első részben tárgyalt három nagy stíluskorszak (ékrovás, spanyolozás, domborúfaragás) pontosan egybeesik a pásztorkodás fejlődési szakaszaival. A XVIII. század második felében meginduló népi díszítőművészet a gazdálkodás konjunkturális viszonyainak következménye. A viseleti és használati tárgyak díszítése, színeződése országosan megindult és az élet minden területére kiterjedt. Erre az időre esik a pásztorfaragások ékrovású díszítése is, főleg geometrikus elemek alkalmazásával, ritka még a növényi és állati motívumok használata. Ebből az időből elsősorban mángorlók, beretvatokok, sulykolók és ivócsanakok maradtak fenn, jórészt mint ajándéktárgyak.

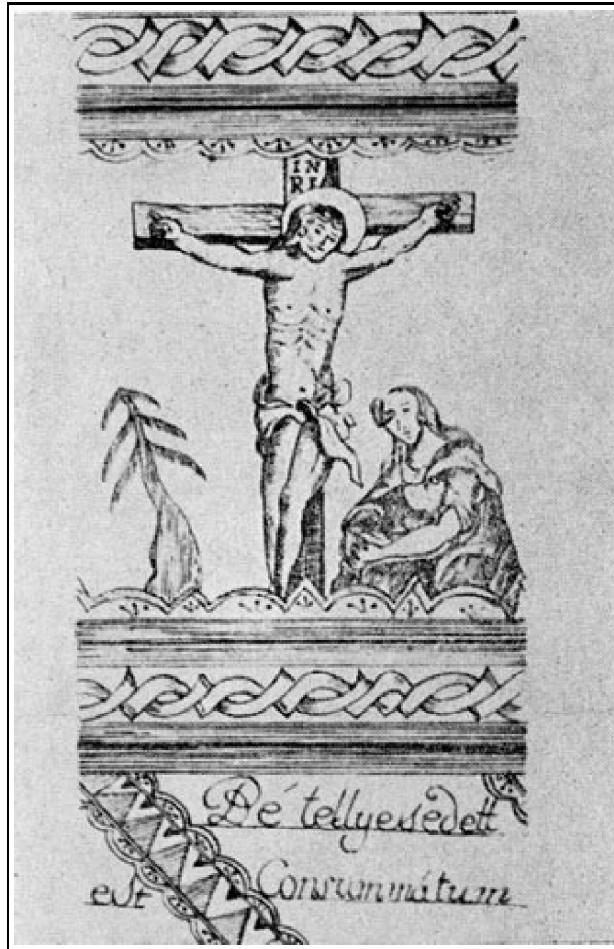
1. Mángorlófa. Nagycenk, 1841. A nagycenki ált. iskola gyűjteményében

Az állattartás fellendülésével, a finomabb és nagyobb gyapjúhozamú merinói juhok meghonosításával, illetve XIX. század eleji elterjesztésével esik egybe a pásztorművészet fénykorának kezdete. Az 1820-as években már találkozunk az ún. „spanyolozott” faragásokkal. E díszítő mód kialakulásához az indítékot a Spanyolországból hozott nyájakkal együtt betelepült pásztorok munkái adhatták, vagy pedig az uradalmakban látott intarziás bútorok hatottak ösztönzően díszítőművészetükre. Területünkön a legkorábbi darabok az 1820-as évekből származnak, majd a következő évtizedekben számuk jelentősen növekszik.

Díszítésükre jellemző a növényi elemek túltengése, a díszítendő felület minél teljesebb kitöltése virágokkal, levelekkel, cserépből kinövő csokrokkal. A figurális ábrázolás csak az 1830-as években jelentkezik mángorlókon, állótükrösökön, fűszer- és beretvatartókon. Ember- és állat-alakok mellett szerszámok, egyházi kegyszerek rajzai is helyet kapnak a motívumok között, azonban a növényi elemek továbbra is túlsúlyban maradnak. A középpontba helyezett szerelmespárt vagy beszélgető pásztorok, betyárok kis csoportját gazdagon keretezik virágok, leveles ágak, vagy éppen körülfolyják a szerelmes-párt virágos-leveles ágak, fölöttük egyesülnek és szimbolikusan közös virágot hoznak. A legkorábbi alakos világi téma 1841-ből ismert: egy nagyeceni mángorlóról spanyolozott kivitelben, melyet „Király Zsiga Tsinált Kiss Eörzsébetnek”.⁴⁵A túltengő piros, zöld és sárga növényi ornamensek között egy szerelmes pár áll, egymás felé nyújtott kezekkel, mögöttük magyar ruhás hegedűs. Az alakok ruhája piros, sárga és fekete spanyolviasszal mintázott, s a naturális hatás visszaadásának törekvését mutatja. Megjegyezzük, hogy e sok színnek egy tárgyon való alkalmazása szokatlanul korai, figyelembe véve az egész Dunántúl pásztorművészetét, ahol általánosságban csak a XX. század elején jelentkezik, mint a hanyatlás ismérve. – Máshol poharazgató juhászokat, barátkozó kanászt és juhászt, mulató pásztorokat, zenélő cigányokat faragtak vagy karcoltak a tükrösök lapjára, beretvatartók fedelére. A férfiak ruházata bőgatya, kötény, csizma, dolmány, magyar nadrág, pörgeszélű kalap, máskor cifraszűr, bőrrátétes bunda. A leányok mintás bőszoknyában köténnyel, majkóban, csizmában, födetlen fővel, szalaggal befont vagy feltűzött hajjal vannak ábrázolva. Az 1870-es évekből bemutatott fénykép (I. rész 1. kép) alakjainak ruházatával egyeznek ezek a stilizált és egyszerű eszközökkel mintázott, ünneplőbe öltöztetett figurák. Feltűnő azonban, hogy vidékünkön csak egyetlen betyárábrázolás maradt fenn pásztorfaragáson, míg a délebbre fekvő Vas, de főleg Veszprém megyében éppen egyik jellemzője a faragásoknak a gyakori betyárábrázolás. Igaz, a néphagyományban is összehasonlíthatatlanul kevesebb az emlékezés a megyében működő betyárokról, mint a délebbre fekvő országrészben. A betyáréletre bizonytalán alkalmasabb volt a Bakony vad rengetegeivel, mint a folyókkal, erekkel átszótt Rábaköz és az emberveszejtő Hanság. Megyénkbe inkább csak átrándultak, de állandó tartózkodásra nem rendezkedtek be a betyárok. Az egyházi témát a díszes monstranciák, keresztek, gyertyatartók motívumai képviselik a spanyolozott munkák között, illetve ritkán előfordul Madonna-ábrázolás is. Ezeket is többnyire növényi elemek keretezik. Az 1880-as évektől kezdve már csak ritkán találkozunk e technika képviselőivel, csökken a faragványok száma is. Az intenzívebb földművelés, a kapitalista mezőgazdasági nagyüzemek nagy területeket vesznek el a korábbi legelőkből, csökken vagy belterjesebbé válik az állattartás, újabb városi hatás jelentkezik a pásztorfaragásokon.

422. Betyár-ábrázolás tükrösön. Süttör, 1866. (Néprajzi Múzeum. L. sz. 102. Francisci József felv.)

433. Karcolt bot részlete, Nick, 1835.

4. A 3. sz. ábra előképének egyik változata

5. Karcolt bot részlete

6. Az 5. ábra lehetséges előképe

447. Zsebtükros. Miklópuszta, 1888. (Liszt Ferenc Múzeum, 57. 68. 1. 1. sz.)

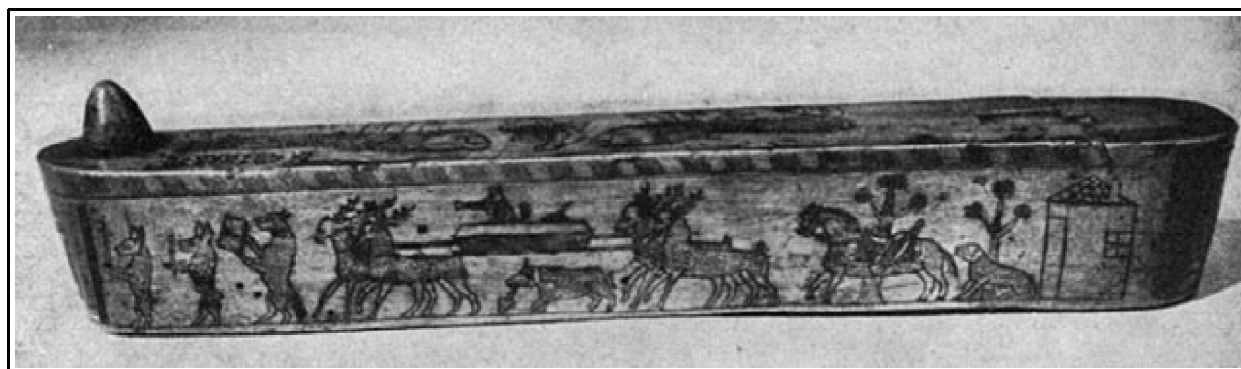
8. A 7. ábra előképe

9. Zsebtükrös. Süttör. 1910. (Liszt Ferenc Múzeum)

10. A 9. sz. ábra előképe

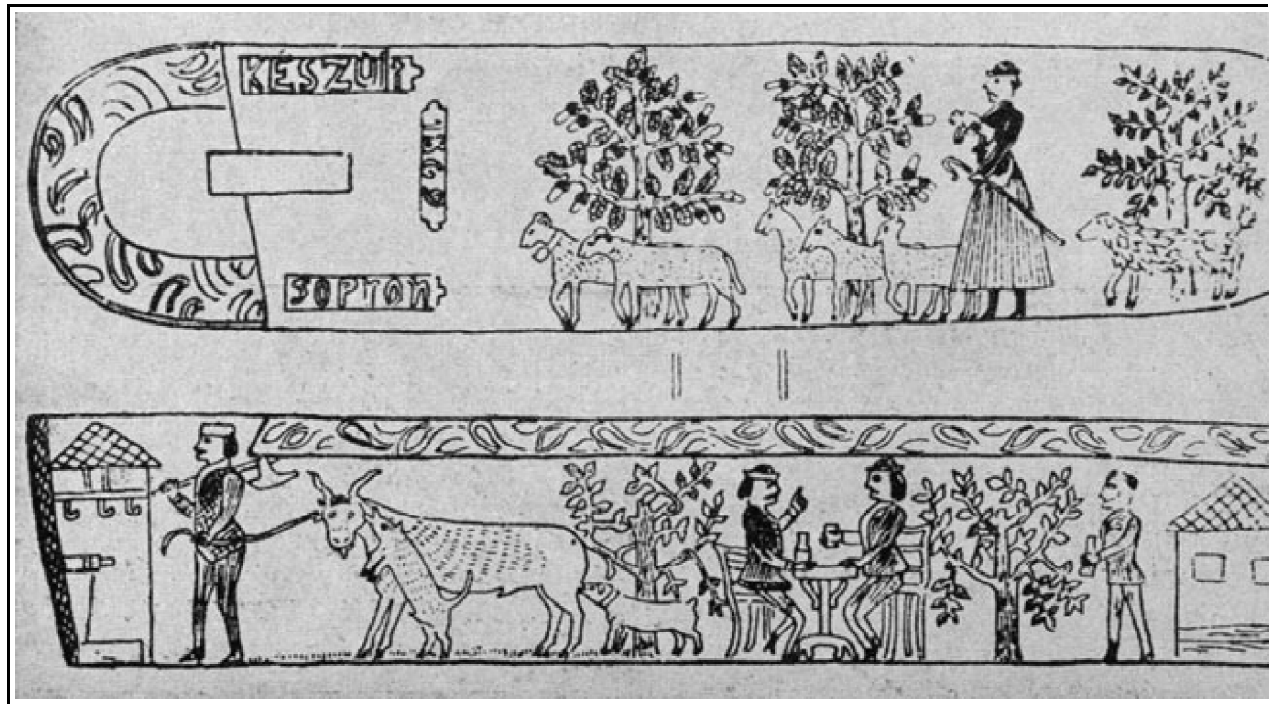
11. „A vadász temetése”. Horvátzsidány, 1868. Néprajzi Múzeum. 114. 976. (Francisci József felvétele)

A pásztorfaragások virágkorára jellemző spanyolozással egyidőben a karcolt-díszítés is elterjedt volt. Sőt éppen ez a technika kínálkozott a legalkalmasabbnak a figurális ábrázolások kivitelezésére, lehetőséget nyújtott finom részletek megoldására, míg ez a spanyolozással lehetetlen volt. Így érthető, hogy megyénk területén az alakos ábrázolások nagyobb része karcolt technikával készült. – A témák vallásosak és

világiak, sőt a kettő egy tárgyon is [47](#)előfordul. Ezt láthatjuk az 1835-ből Nickről származó boton is, amely talán rendelésre, az uraság kívánságára készült. Az öt képmezőre osztott bot szárán a kezdő kép a keresztre feszített Krisztust ábrázolja, a kereszt tövében térdeplő Magdolnával; a másodikban a trónoló Madonna, a harmadikban Szent József a gyermek Jézussal, a negyedikben alabárdos, pajzsot tartó férfi és az utolsó mezőben egy fejét hátra fordító szarvas képe kapott helyet. Az alakok arcának primitív vonásai, a végtagok elrajzolása, a mozdulatok és a drapéria megoldása amellelt bizonyít, hogy egyszerű ember munkájával állunk szemben (a latin és magyar felirat pontossága ellenére is: És az Ige testé lőn; Bé tellyesedett; Consummátum est.), valamelyik pásztor faragását láthatjuk benne. Első látásra is világos, hogy az egyes témákat valamilyen nyomdai előkép után, másolataként karcolta készítője a botra. A jelenetek beállításai erősen emlékeztetnek vallásos képek, párlapos imádságok illusztrációira. Sőt az egyes részletek finom fény-árnyék hatásának bizonyosan metszetes előképe volt. Kitaró nyomozás után sikerült is néhány jelenet lehetséges előképét vagy annak változatát megtalálni. Így a bűnbánó Magdolnát a kereszt tövében egy [48](#)párlapos imaszöveg fametszetes nyomataként mutathatjuk be. Igaz, hogy a nyomtatvány későbbi, mint a bot keletkezése, de bizonyosra vesszük, hogy korábban is ismert volt a téma ponyvaszerű nyomtatványokon. A karcolt és a nyomtatott kép hangulata azonos, kis részletében, a háttérben levő fenyő pedig feltétlenül előkép mellett bizonyít. A második jelenet tulajdonképpen a „Patrona Hungariae”, melynek ismerete általános ebben az időben a forgalomban levő „máriások”-ról, de szentképekről is. A negyedik kép, alabárdos, pajzsos férfi, előképe valószínűleg egy kártyalap cégjelzéses darabja volt, mint amilyen a képen közölt tarokk-kártyán is látható. Ilyen példa hatására került itt is a pajzsra az „Emlik Nickrül 1835” felirat.

4612. A 11. ábra előképe. Anton Plank bécsi nyomtatványa

13. Beretvatartó fedele és oldala. Sopron, 1869 (Malonyai D. rajza után)

14. Juhászcampó. Tompa Pista faragása 1890 körül. Hegykő. (Népr. Múzeum, 5. 618. Francisci József felvétele)

A nyomtatott ábrázolások hatását láthatjuk két kis imakönyv alakú zsebtükrösön is. Az egyik 1888-ban készült szanyi faragványon a lorettói sokszorosított kegykép mását látjuk viszont, még az alakok fölötti architekturális, íves keretelés is egyezik. A másik darabon, amely 1910-ben Süttörön készült, a kis-celli Madonna ábrázolásával találkozunk, fekete spanyolozott kivitelben.

Az alakos ábrázolások között szarvasok, oroszlánok, juhok, marhák, kutyák, madarak szintén helyet kaptak. Az erdei vadaknak azonban egy külön csoportjával együttesen is találkozunk beretvatokok oldalán, bájos és szokatlan megjelenítésben. Rettegett ellenségüket kísérik utolsó útjára az erdő állatai, temetik a vadászt. A halottas menet a vadász házából indul, elől a keresztet vivő nyúl halad, utána kettő-három égő gyertyával, majd a medve következik, két első lábával nyitott könyvet tartva, mint pap. A koporsót négy szarvas viszi a hátán átfektetett rudakon, a koporsó fedelén mókus ül és trombitát fúj, mögötte pedig a vadász tollas kalapja fekszik. A szarvasok között egy vadkan fogai közé véve viszi az ásót. A menet a vadász elárvult lovával és kutyájával zárul le. A ló hátán nyereg és a vadász puskája látható. A szereplő állatok egy része az embereket utánozva két lábon jár, első lábaikat kezek gyanánt használják. Pásztorfaragáson eddig Sopron megye területéről öt változatát ismerjük, más vidékről pedig csak Zala megyéből ad hírt azonos kivitelű beretvatartóról Hermann Ottó az Ethnographia 1904-es évfolyamában, mint „rabviselt” ember munkájáról. Hermann a magyar nép ízlésétől és hagyományaitól idegen, német

eredetűnek mondja a témát, amit a bécsi kiadású, Anton Plank cég jelzésével ellátott színes nyomatok magyarországi elterjedésével és azonos témájával bizonyít is. E nyomatok felirata: „Des Jaegers Leichenzug” vagy néhol magyarul: „A vadász temetése”. E színes kocsmai nyomatok több változatát közli Solymossy Sándor: „A vadász temetése” c. dolgozatában, ahol a téma középkori francia eredetét mutatta ki. A közelmúltban nekünk is sikerült ilyen nyomatra szert tenni Sopronban „Des Jaegers Leichenzug” felirattal, szintén a bécsi Plank cég kiadásában, sőt párdarabja is a múzeumunk birtokába jutott „Begraebniss des Jaegers” felirattal. Az első a temetési menetet ábrázolja, amint a pásztorfaragásokon is láthatjuk, a másikon pedig a tulajdonképpeni temetés, a sírbaeresztés került megörökítésre, ami azonban sohasem volt témája faragásoknak. Téves tehát „a vadász temetése” megjelölés a témára, ez helytelenül került a szakirodalomba a hibás fordítású és néhol előforduló színes magyar nyelvű nyomat felirata alapján, amit Hermann Ottó említ cikkében. Az eddig ismert hat darab beretvatok közül öt készült Sopron megyében (Kapunvár 2, Hegykő, Csorna és egy csak Sopron megye megjelöléssel), egy pedig Zalából Hermann Ottó közlése szerint. Két darabon Kováts József neve is szerepel, öt faragás évszáma 1868 vagy 1869. A hat darab között csak a gyertyát vivő nyulak és a menetben szereplő madarak számában van lényegtelen különbség. Kétségtelennek tartjuk, hogy ⁴⁹valamennyi egy kéz munkája. A lelőhelyek a faragó munkahelyének változásával hozhatók kapcsolatba, aki később „rabviselt” emberré vált. Bármennyire is idegen a téma, azonban meg kell állapítanunk, hogy szokatlan mondanivalójával mégis megértésre és megőrzésre talált a magyar nép körében is. Az előkép után való másolás kétségtelen, azonban valamelyes átformálás mégis történt, pl. a német vadászkalap helyett magyar tollaskalapot, a német vadászkiált helyébe pedig trombitáló mókust ültetett a koporsó tetejére, igyekezett magyarossá tenni a képet e művészkedő pásztoember.

A karcolt díszű pásztorfaragások között természetesen több olyan darab is van, amely nem előkép után készült. A fentebb elmondottak és a képeken látható egyezések azt bizonyítják, hogy a kötetlen mondanivaló, természetből vett motívumok mellett a városi kultúra is befolyásolta a pászto művészetet és az előképek felkutatása is sikerrel jár helyel-közzel.

15. Tompa Pista falakatja saját képével. Nagycenk, 1890 körül. (Horváth Ernő felvétele)

A domborúfaragás korszakában, melyet kb. 1880–90-től számíthatunk, a már korábbi évtizedekben is meglevő ünnepi és hétköznapi botok mellett, furfangos zárok, lakatok, képkeretek, virágtartók, gyújtótartók is kerültek ki a pásztorok keze alól. Ezeket saját szórakoztatásukra és kezűességük bizonyítására készítették. Egyik-másik még országos kiállításra is került. Ilyen volt Tompa István kiscenki juhászgazda szarukulcsos falakatja is. A Széchenyieknél volt számadó már az apja is. Egyébként nemes emberek voltak, amire mindig büszkén hivatkozott is „Tompa Pista”, amint faragványain jelzi magát, sőt furfangos lakatjának hátlapjába helyezett fényképen is nemesi öltözetben látjuk, akárcsak a Máriacellbe vitt nagyméretű faragványba helyezett képen. ⁵⁰ Ennek felirata így szól: „Nemes Tompa István 25 éves koromban Csináltam Czenk Sopronmegyében 1888 évben.” Ügyes kezű juhász volt, szép botokat faragott, de pl. az említett nagy képkereten az ízléstelenségig összehalmozott mindent. 1900-ban, amikor furfangos lakatjáról írt a Soproni Napló, már nem juhász, hanem szergényi kocsmáros Tompa Pista. Munkáin egyébként az írástudó ember kultúrája érződik.

A külső behatás a századfordulótól még csak fokozódik. Az állattartás belterjesebbé vált, uradalmi intézők rendelkeztek az állat tartására vonatkozóan. A pásztorok mestersége és vele a művészkedő hajlam sem öröklődött már apáról fiúra, hanem alkalmasszerűen a béreseknél is bele kellett tanulni ebbe a munkába. A faluról, városról ismert képek és tárgyak a faragványokon is jelentkeznek. A domborművű gyújtótartók, gyökérből faragott ember- és állatfejek mellett, amelyek a maguk nemében művésziek, körplasztikai kísérettel is találkozunk. Kapuvárott 1928-ban mezőgazdasági kiállításon került bemutatásra Varga György juhász két szoborcsoportja. Ügyes kezű juhász volt, amiről szépen mintázott botvégei tanúskodnak. A két szoborcsoportot az intéző biztatására készítette. Az elsőt 1927-ben kb. három hónap alatt faragta ki és szerelte össze egy falikonsolra, a másikat 1928-ban már rövidebb idő alatt készítette Varga György,

amint ezt maga vallotta 1957-ben. A feladat meghaladta a juhász látásmódját, alakjait csak két-síkúan, oldal- és szemközti nézetben látta, amint az domborúfaragás esetén jól is van, itt azonban a „szobrok” is csak két-síkúan megoldottak. A kiállításon megcsodálták az egyszerű ember munkáját, de a romantikus szemléletű urak kifogásolták, hogy a csoport gulyás alakja nem bögatyában van, és a kutyája nem puli vagy komondor, hanem farkaskutya. Nem tartották „igazi” gulyásnak, nem akartak tudomást venni az idő múlásáról és a dolgok változásáról. A két szoborcsoportot nem vették meg, azok Varga György szobáját díszítették Gémespusztán 1957-ig, amikor a múzeum az egyiket megvásárolta, mint a pásztorfaragások hanyatló korszakának beszédes bizonyítékát.

Tudomásunk szerint érdemes alkotás ez idő után nem készült megyénk pásztorainak kezén. A felszabadulásakor teljesen kihalt már területünkön a pásztorművészet, amihez az is hozzájárult, hogy jelentősen lecsökkent a gulyák és nyájak száma is, másrészt a kereskedelem és idegenforgalom sohasem ösztönözte a művészkedő pásztorokat, mint pl. Somogyban. Így az is érthető, hogy népművészetünknek ez a jellegzetes ága nem újult meg 1945 után és nem is tudunk olyan eredményekről számot adni, mint a Dunántúl déli felében ma is élő és dolgozó pásztorok munkája. A bemutatott és a Liszt Ferenc Múzeum népművészeti kiállításában is látható pásztorfaragások egy letűnt kor és életforma emlékei, amelyek tanúságot tesznek a nép szépérezékéről, díszítőkedvéről. Tanulmányozásuk és megbecsülésük a jelen kornak is megtisztelő kötelessége.

Malonyai Dezső: A magyar nép művészete. III. K. A balatonvidéki magyar pásztor nép művészete. Bp. 1911.

Dr. Madarassy László: Vésett pásztortülkök. Magyar Népművészet III. Bp. 1925.

Dr. Madarassy László: Művészkedő magyar pásztorok. Bp. 1934.

Dr. Madarassy László: Dunántúli tükrösök. Bp. 1932. Monumenta Hungariae Ethnologica. A) Ethnographica. 1.

Dr. Bátky Zsigmond: Pásztor ivópoharak. A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Múzeum Gyűjteményei VI. Bp. 1928.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Domonkos Ottó: Sopron megye pásztor művészete / Főbb irodalom

51 Főbb irodalom

A balatonkörnyék népművészete. Szerk. Dr. Domanovszky György 1943.

Ortutay Gyula: A magyar népművészet. Bp. 1941.

Manga János: Egy dunántúli faragó pásztor. Magyar Népművészet XVI. Bp. 1954.

Domanovszky György: A két faragó Kapoli. Magyar Népművészet XX. Bp. 1955. A magyar népi díszítőművészet. Bp. 1954.

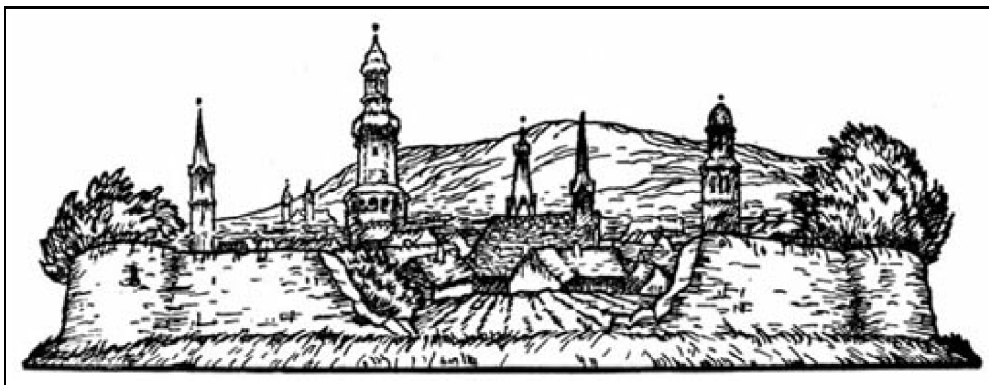
Edit Fél, Tamás Hofer, Klára K.–Csilléry: Ungarische Bauernkunst. Bp. 1958.

Ferkai Lóránt: Remekel a bicska. Bp. 1958.

János Manga: Hirtenkunst in Transdanubien. Acta Ethnographica. Tomus X. Fasc. 1–2. Bp. 1961.

16. Rábaréti-pusztán, 1927. Készítette Varga György juhász. (Liszt Ferenc Múzeum. 58. 196. 1. I. sz.)

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / A Városi Tanács Művelődésügyi Osztálya: Sopron általános iskolái az iskolareform tükrében

A Városi Tanács Művelődésügyi Osztálya: Sopron általános iskolái az iskolareform tükrében

Az MSZMP VII. kongresszusa jelölte ki oktatásügyünk továbbfejlesztésének feladatait. A nyomában megszületett iskolareform kettős feladatot jelöl meg: miközben megszilárdítjuk és továbbfejlesztjük oktatásügyünk eddigi eredményeit, kiküszöböljük a gyengeségeket, egyúttal kialakítjuk az új, a korszerű *szocialista iskolarendszert*.

A jelenlegi iskolareform olyan általánosan (politechnikailag) képző és szakirányú előképzést is nyújtó szocialista munkaiskola megteremtésére törekszik, amely oktatásügyünk eddigi vívmányain alapul, ugyanakkor társadalmi fejlődésünk szükségleteinek jobban megfelelően, hatékonyabban tehet eleget a szocialista *embernevelés* követelményeinek. E törekvések központjában ma az *elmélet és gyakorlat* minél teljesebb és sokrétűbb összekapcsolása áll. Meg kell szüntetni az iskolának az élettől való elszakadottságát, az egyoldalú intellektualizmust, az *öncélúan ható elméletieskedést*.

Ezzel alapvetően emelkedik az *oktatás* színvonala, a *nevelés* pedig valóban sokoldalúvá válik. Nem arról van szó, hogy a képzés és a nevelés általános jellege megszűnjék, vagy szakirányú eltolódáshoz vezessen, hanem arról, hogy az *korszerű, szocialista értelmezést nyerjen*. Először találkozunk azzal a törekvéssel, hogy – a termelőerők és társadalmi viszonyok nagyarányú fejlődése alapján – mindenkit művelt dolgozóvá kívánunk tenni és a művelődést az általános munkakultúrára kívánjuk alapozni.

Az iskolareform nemcsak azt igényli, hogy bevezesse a konkrét *munkaoktatást*, hanem azt is, hogy az oktatás tartalmát összekapcsolja a termelő munkával.

A város területén részben függetlenített szakfelügyelők segítik az iskolavezetést és a szaknevelőket. Munkájukat a Megyei Tanács és a Városi Tanács Művelődésügyi Osztálya irányítja. Velük osztályunk kéthavonként megbeszélést tartott, ahol az osztály munkaterve szerinti ütemezéssel megkapták az iskolalátogatási szempontokat. A szempontok megadásánál körültekintően figyelembe vettük az utasításokban, a módszertani levelekben rögzített követelményeket. Szakfelügyelőink alkalmasnak bizonyultak az irányító, ellenőrző munka végzésére. E munkát egy alsó tagozati, egy matematika–fizika–gyak. foglalkozási, egy magyar–történelem, egy biológia–földrajz, egy orosz, egy napközis szakfelügyelő látja el; a rajz, testnevelés, ének és mezőgazdasági gyakorlati foglalkozások szakfelügyeletét pedig megyei szakfelügyelők végzik.

Iskoláink helyzetével kapcsolatosan megállapíthatjuk, hogy a személyi feltételek megfelelőek, de az anyagi feltételek biztosításában elmaradás van. E helyen nem térünk ki másra, csupán arra, hogy a váltakozva tanító iskoláink 53száma – sajnos – emelkedett. 11 általános iskolánk közül a múlt tanévben csupán 2

iskolában folyt váltakozó tanítás, az 1961/62. tanévben azonban 4 iskolában kellett váltakozva tanítani.

Teljes váltakozással tanított a Rozália úti általános iskola. A Színház u. általános iskola ez év február hó végéig váltakozott, mert a felújítási munkák itt nagymértékben elhúzódtak. Februártól kezdődően azonban továbbra is váltakozva kellett tanítani az alsó tagozatban.

A Halász utcai általános iskolában két évvel ezelőtt sikerült egy újabb épület megszerzésével a váltakozó tanítást teljesen megszüntetni, a múlt és az idej tanévben azonban 2, illetve 4 alsó tagozati osztályban kellett visszatérni a váltakozásra. Az idej tanév közepén újból súlyosabb lett a helyzet, mert a Gyógypedagógiai Intézet épületének használhatatlansága, életveszélyes volta miatt azt ki kellett üríteni és a Halász u. iskolához tartozó Fövényverem utcai épületet át kellett adni. Így az alsó tagozat újból váltakozva taníthat osztállyal.

Iskoláink zöme koedukált, azaz fiúk és lányok együtt járnak, egy osztályba. A város területén – az iskolareform követelményének megfelelően – a koedukációt a következő években minden iskolában be kívánjuk vezetni, biztosítva hozzá a feltételeket is.

Tanulóink beiskolázottsága 100%-os. Iskoláink teljesen osztottak az alsó és felső tagozatban egyaránt. Kivételt képez a sopronkőhidai iskola, ahol az 1961/62. tanévtől kezdődően csak alsó tagozat működik. A volt felső tagozatos leányok az Orsolya téri, a fiúk pedig a Petőfi téri iskolába iratkoztak be.

Az iskolareform előkészítésének utolsó évében mind a nevelők, mind a tanulók munkafegyelme lényegesen javult. Ma már alig találkozunk pontatlan órakezdéssel, késéssel. Ez utóbbi nevelőinknél szinte teljesen megszűnt. Egy-két iskolát (Pl.: Kellner, Halász u.) azonban súlyos helyzet elé állított a nevelők betegség miatti hiányzása, a szülési szabadságok és a nevelők családjában előforduló fertőző betegségekből eredő mulasztás.

A tanulók munkafegyelme sem kifogásolható. Évről évre csökken azoknak a száma, akik ellen szabálysértési eljárást kell az igazgatóknak indítani. Az 1961/62. iskolai évben csupán a Május 1. téri, a Rozália u. általános iskolának 1-1 esetben, a Halász u. általános iskolának pedig 3 alkalommal kellett élnie ezzel a rendszabállyal. A tanulók iskolai késése egészen elenyésző. A javulás a múlt évihez viszonyítva ugrásszerű. Emelkedett a tanulólétszám mellett (5715 ált. iskolás tanuló) az év végi, egy főre eső mulasztási átlag 9,23 nap. A tavalyi év végéhez viszonyítva – sajnos – erősen emelkedett, noha a félévben a tavalyihoz viszonyítva lényegesen javulás volt tapasztalható (3,38 nap). A második félévi emelkedés oka: a tél végén, tavasz elején jelentkező nagyfokú influenza-járvány.

A városi általános iskolák év végi tanulmányi eredménye 3,6. Félévkor 3,4 volt. A múlt év végén 3,55 volt az átlag. Tanévvégi eredményfelmérések alkalmával megállapítható volt, hogy az adott érdemjegyek reálisak, a korábbi évek liberális osztályzása már a múlté. Jelentősen emelkedett a kitűnő és jeles rendű tanulók száma: 1143 (félévkor: 743). Öröndetesen csökkent a bukott tanulók száma: 189 (félévkor: 384). A bukottak közül 95-öt javítóvizsgára, 94-et pedig osztályismétlésre utasítottak. A közbülső jegyek közötti eltérés nem számottevő. A jobb eredmények elérésének oka abban rejlik, hogy az iskolák majdnem mindenütt megszervezték a tanulószobákat, ahol rendszeresen folynak a korrepetálások. Ebben a foglalkozási formában főleg olyan tanulók vesznek részt, akik a múlt évben megbuktak, vagy gyengébb tanulmányi eredményt mutattak a tanév első felében.

Városunk területén mindjobban kiépült a tanév végével az üzemi és területi ifjúság- és gyermekvédelmi aktívahálózat, melyre a jövőben egyre jobban számíthatnak az iskolák nevelői. Munkájukhoz hathatós

támogatást kell adnia az Oktatási Állandó Bizottságnak is, melynek nagyobb figyelemmel kell kísérnie – rendszeres munkavégzéssel – az iskolák sokirányú életét.

Mind több lesz azoknak a tanulóknak a száma, akik a VIII. osztály elvégzése után középiskolában vagy iparitanuló-iskolában folytatják tanulmányaikat. Ebben a tanévben 695 VIII. osztályos tanuló végezte el eredményesen általános iskolai tanulmányait. Egészen kiemelkedő ezeknek a tanulóknak a továbbtanulási készsége. Közülük 294 nyert felvételt 54 gimnáziumba, 110 tanuló pedig a különböző soproni szaktechnikumokba. 180 tanuló az állami vállalatok, üzemek biztosították az ipari tanulói szerződést. Rajtuk kívül kb. 52 tanulóval kötnek szerződést a különböző helyi ipari szövetkezetek, ktsz-ek és magánkisiparosok.

Meg kell jegyezni, hogy már ebben a tanítási évben a különböző szervek, üzemek, vállalatok „közepes” általános tanulmányi eredménynél gyengébb előmenetelűekkel nem kötnek szerződést. Ez nemcsak az általános iskolák nevelőire, hanem a szülőkre is komoly felelősséget hárít. Pedagógusainknak fokozniuk kell éppen a gyengébb tanulóknál az esetenkénti egyéni korrepetálást. Vizsgálataink megállapították, hogy a korrepetálás mértéke erősen a nevelők egyéni felelősségérzetén múlik. Van nevelőnk, aki rengeteg időt szán rá, van, aki még mindig nem ismeri fel jelentőségét. Különösen nagyon elhanyagolt e munka a napközi otthonokban. Pedig rendelkezés is van, hogy a nevelők matematikából, oroszból, magyarból a kötelező óraszámokon felül is – díjazás mellett – kötelesek ezt a munkát elvégezni. A napköziotthon-vezetők és igazgatók egyetemlegesen felelősek ezért.

A tovább nem tanuló gyermekek a továbbképző iskolában egészítik ki általános iskolai ismereteiket. Fontos feladat minden iskolában, hogy a túlkoros tanulók száma egy-két éven belül a lehető legkisebbre csökkenjen, hogy a normál korúakkal együtt elvégezzék az általános iskola nyolc osztályát.

Nevelőink oktató-nevelő munkájáról az iskolareform tükrében az alábbiakat állapíthatjuk meg:

A módszertani levelek főbb tételei: a túlterhelés csökkentése, a tanulók aktivizálása a tanítási órákon, a tanult anyag elsajátítása, a készségek fejlesztése, a házi feladatok mennyiségi és minőségi megállapítása. A túlterhelés csökkentéséről adminisztratív úton gondoskodnak a módszertani levelek úgy, hogy egyes tananyagrészek elhagyását rendelik el, s határozott utasításokat adnak. Pl. házi feladatok a hétfői napra nem adhatók, rendszeres írásbeli feladat csak a nyelvi tárgyakból és számtanból adható. E téren a végrehajtás során kifogás nem merült fel. A fokozott, céltudatos ellenőrzés felszámolta még a kisebb hiányokat is. A túlterhelés csökkentésének másik, nehezebb módja a jó tervezés, szervezés, vezetés. Ezen a téren még bőven akad javítani való.

A tervezet végrehajtása sokszor az alapos előkészület ellenére sem ment zökkenőmentesen. Hosszúra nyúltak a számonkérések, s ezért kárt szenvedett az új tanítási anyag megtárgyalása. Vagy a tárgyalás elhúzódása miatt alig-alig maradt idő a bevézésre, a gyakorlásra, az elmélyítésre és készségfejlesztésre. Következésképpen nem maradt idő a házi feladatok alapos előkészítésére, megbeszélésére sem. Ezek a jelenségek főleg a tanév első hónapjaiban jelentkeztek, azonban a tanév további részében jelentősen megjavult a helyzet. Tudunk arról, hogy mind több azoknak a nevelőknek a száma, akik az új követelményeknek megfelelően, újszerű óravezetésre törekkenek. Nagy kár viszont, hogy nem teszik azt közzé, nem adnak eredményeikről rendszeresen tájékoztatást. Felügyeleti munkánk alkalmával néha csak véletlenül fedezzük azokat fel. Találkoztunk olyan jelenséggel is, hogy nevelőink egy része – szerencsére mindinkább kevesbedik számuk – az eddig szerzett rutinra alapozza a tanítást és nevelést. Ez a szemlélet káros, mert mellőzi a pedagógiai tudatosságot, és egyértelmű a fejlődésnek, az új bevezetésének

tagadásával.

A túlterhelés csökkentéséhez iskolaszervezési vonatkozásban is sikerült hozzájárulnunk. Ebben a tanévben ugyanis megnyitottuk az ún. „kislétszámú osztály”-t a Színház u. általános iskolában. Ide azokat a gyenge képességű, normál korú tanulókat telepítettük át a város iskoláiból, akik képtelenek a teljes szellemi értékű tanulók osztályában a tantervi követelményeknek megfelelni. Számuk 17.

A módszertani levelek utasítása szerint alapvető követelmény a tanulók aktivizálása a tanítási órán: tevékeny részvételük biztosítása az anyag feldolgozásában. Ezen a téren mutatkozott a legjelentősebb eredmény. Szinte nem találkoztunk a tanév folyamán olyan nevelővel, aki nem ennek a jegyében végezte munkáját.

A tanítási órák felépítésének modern és szükségszerű követelménye, hogy tanulóink már az iskolában, a tanítási órán sajátítsák el a megtanulandó ismeretanyagot. Szakfelügyelői jelentések, valamint az osztály tapasztalatai arra mutatnak, 55 hogy tanulóifjúságunk többségében megalapozott ismeretekkel rendelkezik. Jól tájékozottak az egyes tárgyak tantervi anyagában, azonban arra kell törekedni a következő évben, hogy az óra harmadik részében, a begyakorlás során, a tanulók zömmel elsajátítsák az óra egységének anyagát, hogy minél kevesebb időt kelljen fordítani az otthoni tanulásra. Ez különösképpen a magyar helyesírásból, fogalmazásból, valamint számtanból szükséges.

Nevelőink iskolán kívüli oktató-nevelő munkájáról már kevesebb eredményről számolhatunk be. Szép számmal vannak ugyan, akik a város sokrétű kulturális munkájában részt vesznek, ott társadalmi munkát vállalnak díjazás nélkül, sokszor nem is egy, hanem több helyen, de sajnos nagy általánosságban ez nem áll. Pedig a pártkongresszus programja, az egységes művelődésügyi program határozottan számít munkájukra.

Iskoláink igazgatói sem érzik ennek felelősségteljes súlyát, s nem készítetik testületük tagjait ilyen jellegű munkák végzésére. A kulturális rendezvényeken való megjelenésük, azoknak támogatása is gyenge. Okát feltétlenül abban is kell látni, hogy maguk az igazgatók sem vesznek részt a munkában, nem jelennek meg a különböző rendezvényeken. Alig 1-2 igazgatónk van csak, aki e téren teljesíti kultúrpolitikai kötelességét. Munkájukat a jövő tanévtől kezdődően a művelődésügyi osztály komolyan ellenőrzi, és meg fogja találni a módját annak, hogy e téren gyökeres változás álljon be.

Mint előljáróban már szóltunk róla, a pedagógusnak nemcsak az oktatás, hanem a *nevelés* is kötelessége. Az idei tanévben sikerült elérni, hogy a nevelők nagyobb súlyt fordítsanak óráik megtervezésénél a nevelési feladatok hangsúlyozására. Ezt óravázlataikban rögzítik, s a kiadott útmutatókban foglaltak alapján érvényre is juttatják.

A jó nevelőmunkát azonban nemcsak a tanítási órákon kell biztosítani, hanem az iskolán kívül is, elsősorban a növendékek családi életébe kell alapos, körültekintő módon bepillantani. A családlátogatások száma alaposan megnövekedett. A szülői házban folytatott beszélgetések nyomán sok szép eredményt értek el pedagógusaink a gyermeknevelés, főleg a nehezen nevelhető gyermekek nevelése terén. Nagyobb eredmények eléréséhez azonban feltétlenül szükséges, hogy nevelőink tudatosan, határozott céllal, konkrét feladattal kopogtassanak a szülői ház ajtaján. Nem szabad félnünk az ún. kényes kérdésektől, s azokban határozottan állást kell foglalnunk. Felbecsülhetetlen hasznot jelent, ha például határozottan állást foglalnak nevelőink a kettős nevelés kérdésében. A tanítási órákon már alig tapasztalható, hogy nevelőink idealista gátlásokkal küzdenének. Az is jellemző vonása már pedagógusainknak, hogy határozottan állást foglalnak a szülők nagy közössége előtt, de még vannak nevelőink, akik egyedi esetekben megtorpannak, és nem merik

vagy nem akarják ezt a kérdést feszegetni.

Az iskolareform egyik alapvető követelménye, hogy iskoláink igazi értelemben vett munkaiskolákká váljanak. Ezt nemcsak a már említett tanítási órán történő tanulói aktivitással kívánjuk elérni, hanem a szó szoros értelmében vett munkáltatással is: a politechnikai képzéssel, a tanulói kísérletek tervszerűvé tételével, a napköziben végzett felszolgálati rendszerrel, közhasznú munkák végzésével, társadalmi munkával, gyűjtéssel stb. A gyakorlati munka megkönnyítésére létrehoztuk a központi gyakorlóműhelyt az Orsolya téri iskolában, mely nagyon jól felszerelt, gépekkel ellátott műhely. A helyiség átalakításában – melyet társadalmi segítséggel hoztunk létre – támogattak bennünket a 403. sz. Iparitanuló Iskola, a Siketek Faipari Tanintézetének igazgatója, szakoktatói és növendékei. Az anyag feldolgozásához, feldarabolásához a tanév második felében lehetővé vált egy csökkent munkaképességű ember alkalmazása, aki lelkiismeretesen kielégíti az iskolák igényét, s igazi gazdája, őrzője a műhelynek.

A nevelés másik hathatós tényezője ifjúsági szervezetünk: az úttörő-mozgalom. Nevelőmunkáját a szocialista pedagógia szellemében végzi. Tagjait az életkori sajátosságok figyelembe vételével, a legnemesebb emberi tulajdonságok fejlesztésével, a kommunista erkölcs alapján neveli. Iskolai kötelezettségeik maradéktalan elvégzésére, a közösségi élet és munka szeretetére, egymás megbecsülésére nevel, s előkészíti a KISZ-tagságra. Csapatunk alkalmasak ezeknek a célkitűzéseknek megvalósítására. A nevelőmunka legfontosabb feladata, hogy a gyermekek figyelmét elsősorban a jelen és jövő kérdéseire, társadalmunk mai életére fordítsa. S e téren jelentkezik a leglényegesebb változás az elmúlt évekhez viszonyítva. Ma már csapataink a távoli múlt romantikája helyett a jelenkor romantikáját, a szocialista építés egyszerű emberét állítják előtérbe.

A tanév elején 1014 gyermek kérte felvételét a *napközi otthonokba*. Sajnos, férőhely- és létszámhiány miatt csak 841 tanulót tudtunk felvenni. A tanév megkezdése után 2-3 hónappal a Halász utcai általános iskola egy csoport bővítést kapott, így újabb 40 tanuló felvételére nyílt lehetőség. Összes napköziseink száma a tanév végén 881. Férőhely hiánya miatt 133 tanuló felvételét kellett elutasítani. A felvétel jogosultságát iskolánként társadalmi bizottság döntötte el.

Napközi otthonaink felszerelése általában jónak mondható, noha még mindig sok a javítani, pótolni való: főleg a munkaasztalok, székek pótlásáról kell gondoskodni. Elhelyezésük viszont nem mindenütt megfelelő. Az iskolák az idei tanévben sokkal jobb osztálytermeket bocsátottak a napközi elhelyezésére, de önálló napközis teremmel csak kevés iskolánk rendelkezik.

A napközi otthonok tanulmányi eredménye mindenütt magasabb az iskola tanulmányi átlagnál, ami komoly eredmény, de napközi otthonainknak még nagyobb támogatást kell kapniuk az iskolák igazgatóitól, helyetteseitől és az egész nevelőtestülettől. Napközis nevelőinkben megvan a készség, hogy gyermekeik tanulmányi eredményeit és magatartását figyelemmel kísérjék a tanítási órákon. Az osztályfőnökök és osztályvezetők azonban ezt a vizontlátogatást alig-alig teljesítik. Pedig sok-sok nehéz esetben az ilyen kölcsönös látogatások igen eredményesek lehetnek, hiszen másként nyilatkozik és viselkedik a tanuló a tanítási órákon és másként a napközis közösségben. Még inkább fokozható az eredmény, ha napközis nevelőink gyakrabban, jól felkészülten és határozott céllal látogatják a családokat.

Az iskolareform végrehajtásának alapvető feltétele a *színvonalas iskolavezetés* megteremtése, biztosítása. Ez igazgatóinkon múlik. A végrehajtás megköveteli, hogy mind a szakmai, mind a politikai vezetés szempontjából igazi gazdái legyenek iskolájuknak.

Ma még hiányoznak tantestületeinkből az ún. „aktív mag”-ok. Pedig sok-sok jó nevelővel

büszkélkedhetünk. Ezek a nevelők azonban sokszor az összefogottság hiánya miatt légüres térben mozognak, öncélúan dolgoznak, s nemegyszer a lazább nevelők lebecsülésében van részük. Alapvetően meg kell változnia a légkörnek egyes testületeinkben, s ez úgy érhető el, hogy az igazgató ne engedje ki kezéből a vezetést, hogy önkényeskedésre ne kerülhessen sor. Az igazgatók lássanak igazi segítőtársakat nevelőtestületükben, a nevelőknek pedig feltétlenül el kell ismerniük a vezetést, az irányítást szükségességét.

E tanévben levelező úton 10 nevelő végzett pedagógiai főiskolai, ill. egyetemi tanulmányokat, 6 nevelő pedig a Marxista Esti Egyetemet. Munkájuk lelkiismeretességét, eredményességét tükrözi. A jövő tanévre 15 nevelő kérte felvételét különböző szakokra a pedagógiai főiskolákon és egyetemeken. Felvételi vizsgájuk eredményessége érdekében – középiskolai tanárok bevonásával – június hó végén konzultációkat szerveztünk.

Városi kezdeményezésre, a pedagógus pártalapszervezet bekapcsolásával és rendezésében, a továbbképzésnek egy érdekes formáját valósítottuk meg: összehívtuk a középiskolai és általános iskolai történelem szakos tanárokat és vitaindító megtartása után mélyreható, igen elemző eszmecsere folyt köztük. A cél annak a megvitatása volt: mit nyújtson az általános iskola a középiskolának, mit várhat a középiskola az általános iskolától a korszerű történelemtanítás nyomán. E találkozó sikere arra készítet bennünket, hogy a jövő tanévben e találkozókat rendszeresítsük, minden szaktárgy nevelője között.

A társadalmi szervek, így a szülői munkaközösségek és iskoláink kapcsolatában a legmutatósbab eredmények eddig főleg anyagi és szervezési téren jelentkeztek. A szülői munkaközösségek jelentős mértékben segítettek iskoláinkat. Egyre több szülő tartja természetesnek, hogy együttműködése az iskolával szülői kötelesség, belátja annak hasznosságát, jó hatását gyermeke fejlődésére.

Mégis azt kell állítanunk – az elért eredmények mellett –, hogy az óvodákkal és az iskolákkal való együttműködésben minden szülő tevékenyen nem vesz részt. Pedig az iskolareform végrehajtása során mindinkább szükség lesz a teljes együttműködésre, **57**oly együttműködésre, amely valamennyi szülő bekapcsolódását igényeli. Hiszen a szülőknek hathatósan kell támogatniuk azokat az iskolai törekvéseket, melyek a munkára nevelést, a közösségi nevelést stb.-t célozzák. Sokan a szülők közül, de még a szülői munkaközösségek vezetőségében tevékenykedő – sokszor felelős közéleti személyiségek – szülők is abban látják tevékenységük lényegét, hogy anyagiakkal vagy anyagi alapot biztosító rendezvényekkel adják meg támogatásukat. Sokszor úgy, hogy azok az utasításoknak, rendelkezéseknek ellentmondanak.

Iskoláink igazgatóira e téren is hatalmas munka vár. Az igazgatók felelősek a szülői munkaközösségek működéséért, a tartalmi munka megszervezéséért, tervszerű viteléért. S éppen ezen a téren vannak a legnagyobb hiányosságok. Vannak kiváló aktivisták, de nem támaszkodnak rájuk, s nem igénylik munkájukat rendszeresen. Csak nagyon kevés azoknak az iskoláknak száma, ahol a szülőket a cél érdekében megfelelően, gazdaságosan és céltudatosan bevonják munkájukba (Kellner S. általános iskola).

Az oktatás tárgyi feltételei közül a szemléltető képek, az iskolai bútorzat, a felszerelés a tanulók létszámának, illetve az osztályterem számának megfelelően általában biztosítottak. A korszerűbb bútorok beszerzése folyamatban van, azonban még mindig vannak iskoláink, ahol kényelmetlen, meg nem felelő padokban ülnek a tanulók (Brennbergbánya, Kellner S. ált. iskola, Halász u. ált. iskola).

Végül néhány mondattal foglalkozunk még a dolgozók általános iskolájának működésével. A város területén 2 függetlenített nevelő irányítása mellett az idei tanévben 19 osztály működött. A hallgatók száma: 324 fő, ebből 295 vizsgázott eredményesen, 29 pedig eredménytelenül, akiket részben pótvizsgára és egy

kis százalékot osztályismétlésre utasítottak. A két vezető sokat foglalkozott a hiányzás és a lemorzsolódás megszüntetésével, azonban azoknak a nevelőknek, akik e csoportokban tanítanak, a következőkben nagyobb segítséget kell nyújtaniuk a hibák megszüntetéséhez, és ezért mint osztályfőnökök, esetenként meg kell hogy látogassák a dolgozókat munkahelyükön, és vezetőikkel elbeszélgetve kérjék az ő segítségüket is.

* * *

Befejezésül megállapíthatjuk, hogy városunk pedagógusai többségükben alkalmasak a munkák elvégzésére, képesek arra, hogy oktassák, neveljék a jövő, a szocialista társadalmat építő nemzedéket. Ez a munkájuk azonban akkor lesz igazán megnyugtatóan eredményes, ha maguk mögött érzik a társadalom támogatását és érzik munkájuk további megbecsülését is.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Boronkai Pál: A soproni belváros talajvizsgálatának eredményei

Boronkai Pál: A soproni belváros talajvizsgálatának eredményei

A belváros altalaját a kristályos palákból álló alaphegységig terjedő tortonien-korú kavicsos, feljebb homokosabb, legfelül pedig agyagos tengeri lerakódások alkotják, amely rétegek legfelső sora bádeni agyag. Ezen a rétegösszleten helyezkednek el a csupán néhány m vastag diluviális kavics-, homok- és vályogrétegek, míg az alluviális kavicsos, homokos üledékek a patakok mentén találhatók. Ezen ún. termett talajok felett a belvárosban már csak iszapos feltöltődéseket és mesterséges feltöltéseket láthatunk.

A rómaiak Scarbantia házait a diluviális rétegekre alapozták. A Scarbantiából Savariába vezető római út burkolatát találták meg 1894-ben a Tanácsháza, 1911-ben a Postapalota építéskor, végül 1959-ben a Földmérő és Talajvizsgáló Vállalat feltárásai a Szt. György u. 1., 3., 7., Új utca 20. és Fegyvertár u. 3. sz. épületeknél. Az út felszíne követte a terep domborzati viszonyait és pályája 30-40 cm vastag zúzott kő alapon elhelyezett 20 cm vastag szericites csillámpala burkolatból állt.

A népvándorlás elpusztította a 400 évig virágzó Scarbantiát és annak romjait a patakok árvizei eliszapolták. A mélyebb fekvésű helyeken mocsarak keletkeztek, a nádból és a sásból pedig tőzegrétegek képződtek. A létrejött feltöltődések alsó rétegei öntés jellegű kötött iszapok, amelyekből a fúrások kő- és téglatörmelékét [58](#) hoztak a felszínre, tehát tulajdonképpen kultúrrétegeknek tekinthetők.

Az elpusztult belváros helyén az új építkezés – az eddigi kutatások szerint – csak az Árpád-házi királyok korában indult meg. A középkori építőmesterek azonban nem voltak olyan gondosak, mint római elődeik és ezekkel ellentétben épületeiket nem a termett talajra, hanem az iszapos feltöltődésre alapozták, ami a süllyedéseknek fő oka lett. Cölöpalapok – kivéve a Lenin körutat – csak az Előkapu 1–3., Templom u. 5. és Fegyvertár u. 5. sz. épületeknél kerültek elő. További fogyatékosága a középkori épületeknek az a körülmény, hogy a későbbi falkötő vasak, ill. a mai vasbetonkoszorúk helyett a falakba fagerendákat építettek be, ami a szuvasodás és gombásodás folytán idővel jelentékeny épületkárokhhoz vezetett.

A középkori belvárosban az utcák felszíne a jelenleginél kb. 0,8–1,5 m-rel mélyebben feküdhettek, amire abból lehet következtetni, hogy egyes épületek pincéi – mint pl. Kolostor u. 5., Új utca 9. sz. házaké – eredetileg földszinti lakóhelyiségek voltak és csak a terep feltöltése után váltak pincékké.

Feltehető, hogy az ostromok és a tűzvészek okozta romtörmelék nem szállították el, hanem vele az

utcákat és az udvarokat töltötték fel. Erre utal az is, hogy a legfelső feltöltések rétegei laza épület- és kőtörmelékből állanak. A Lenin körút külső oldalán a volt Kovács-szer és a Kocsma-szer már a középkorban be volt építve, házait a várárkon túl a termett talajra építették. A jelenlegi úttest azonban a volt vizes árok helyén halad, amit a Bástya tér előtti földalatti illemhely építéskor kiásott cölöprácsok is igazoltak. A vizes ároknak a Hátsó-kapu felé volt az esése és a Torna utcán át torkollott az Ikvába.

A Lenin körút belső oldalán a várárok helyén az építkezés csak a XVIII. század közepén indult meg, amikor a török és kuruc háborúk elmúltával a vár hadászati jelentősége megszűnt. Dr. Thirring Gusztáv: „Sopron házai és háztulajdonosai 1734-től 1939-ig” c. műve szerint 1734-ben itt még egyetlen ház sem volt, hanem csupán vásáros bódék álltak, viszont 1776-ban a könyv ugyanitt már 33 épített házat sorol fel. Az alapozások most már szakszerűen készültek, a feltárások mindenütt facölöpöket találtak. A vizes árok legmélyebb helyén közvetlenül a Zwinger előtt csatornát építettek, az árkot pedig betöltötték, és megkezdődött a Lenin körút teljes beépítése.

A belvárosi házak alapozásai a régebbi időkben nem okoztak különösebb gondokat. Talajsüllyedésből származó épületkárok alig fordultak elő. Megváltozott az épületek alapfalait hordó altalaj állapota a 30-as években, amikor a belvárosban is megkezdődött az új általános csatornázás végrehajtása. A mélyebben fekvő új szennyvízcsatornák és ezek alagsóvezetékei ugyanis leszállították a talajvíz szintjét. Emiatt a felső talajrétegek ülepedése következett be, ami többnyire egyenletes volt és ezért nagyobb károkat nem okozott. Kivételt képezett a Szt. György u. 16. sz. ház, amelynek kapusztintjében, lépcsőházán és hátsó udvari részein 1937-ben jelentékeny fal- és boltozatrepedések keletkeztek. Az épület akkor az Országos Társadalombiztosító Intézet tulajdona volt, amely a helyreállítással Rosenstingl Antal építészmérnököt bízta meg. A megejtett vizsgálat megállapította, hogy a megrokkant falaknak nem volt alapjuk, hanem fagerendárcson iszapos feltöltésen állottak. Rosenstingl az épületet a pillérek aláalapozásával és vasbetonkiváltók építésével állította helyre.

Megváltozott az épületek egyensúlyi helyzete, amikor 1949-ben lebontották a romos épületeket és az Ingatlankezelő Vállalat fedezet hiányában képtelen volt a foghíjtelekre hulló csapadékvíz elvezetéséről és megrongált tetőcsatornák pótlásáról gondoskodni. Az altalajba beszivárgó víz megkezdte romboló munkáját, alámosta az alapokat, süllyedéseket és roskadásokat idézett elő. Az egyre növekvő épületkárok arra késztették 1959-ben a Városi Tanács Végrehajtó Bizottságát, hogy megbízást adjon a Földmérő és Talajvizsgáló Vállalatnak, készítsen tanulmányt a belváros talajhidrológiai és alapozási viszonyainak vizsgálatáról.

Azt hiszem, a belváros további felújításával kapcsolatban nem érdektelen, ha a Regele Zoltán szakosztályvezető és Kemény György technikus készítette tanulmány főbb eredményeit, továbbá a keletkezett épületkárokat, a végzett alapmegerősítési munkákat és az új foghíjbeépítések alapozásait röviden ismertetem.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Boronkai Pál: A soproni belváros talajvizsgálatának eredményei / I. TALAJFELTÁRÁSOK

59I.

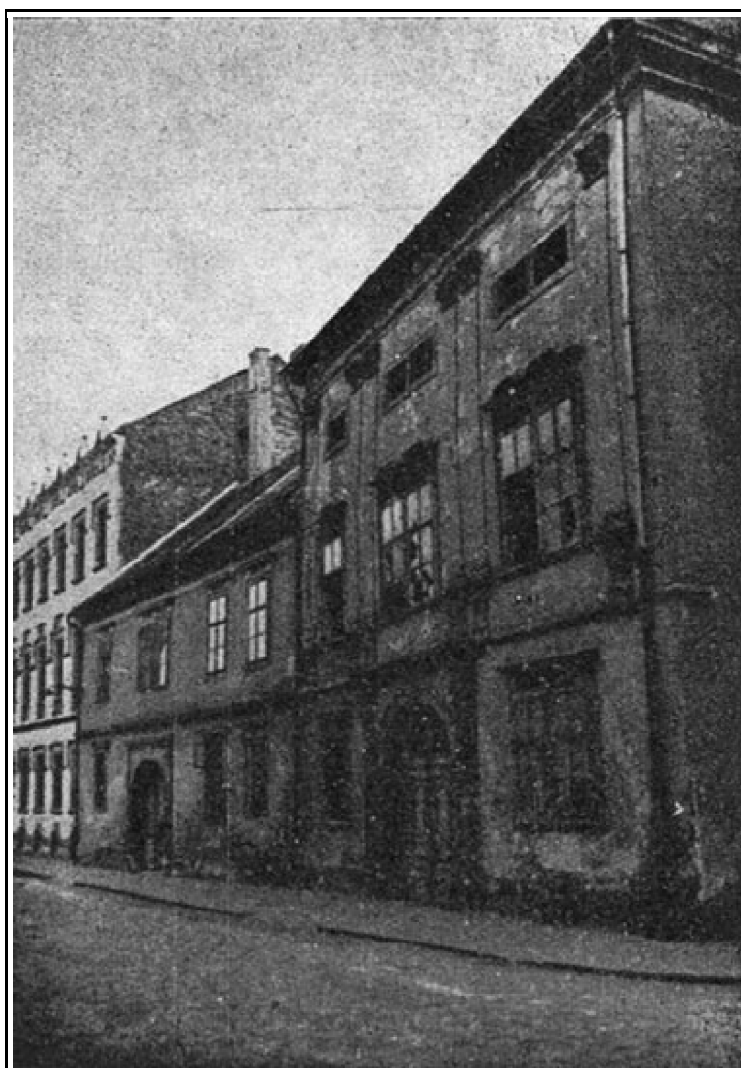
TALAJFELTÁRÁSOK

A Földmérő és Talajvizsgáló Vállalat (FTV) a tanulmánnyal kapcsolatban, továbbá az Ingatlankezelő Vállalat, az Országos Műemléki Felügyelőség és a Múzeumok Központi Igazgatóságának külön

megbízásai alapján 73 talajfúrást végeztetett el. A tanulmány elkészítéséhez ezenkívül felhasználta a Győri Tervező Vállalat talajfúrásainak eredményeit is.

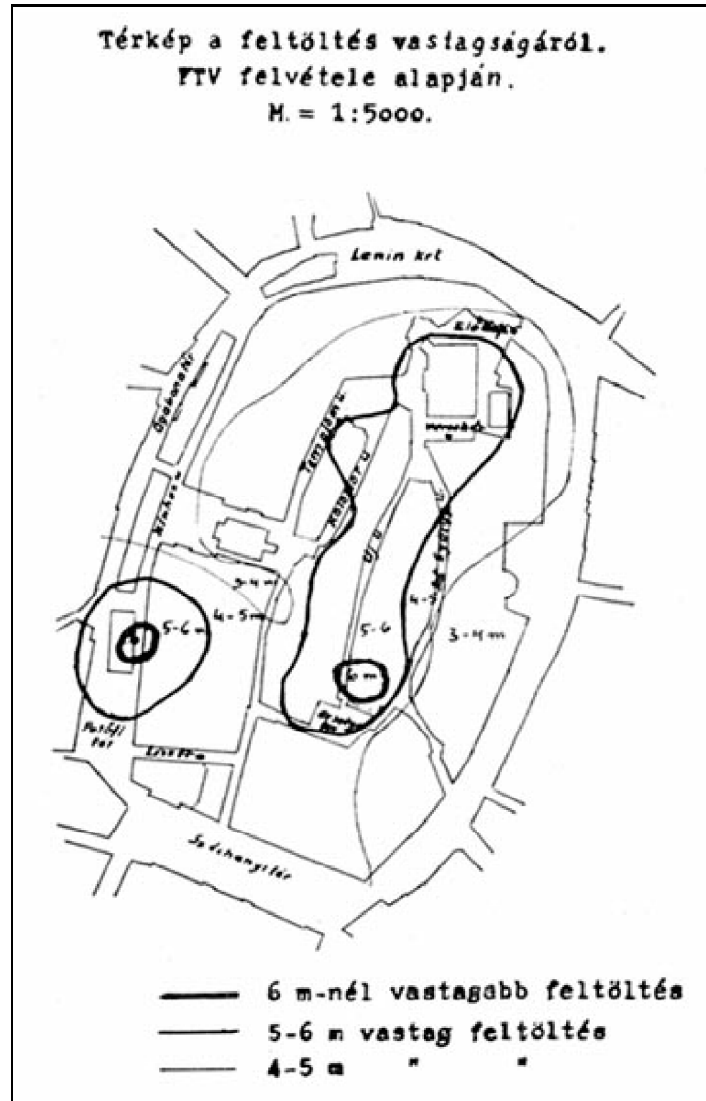
Az 1. jelű térkép ábrázolja a 3–4, 4–5, 5–6 és 6 m-nél vastagabb feltöltések szintvonalait. A fúrások átlagos mélysége 8,00 m volt. Ezenkívül készült négy 13,0 m-es fúrás a feküti képező bádeni agyag lejtési viszonyainak megállapítása céljából. A tanulmány összefoglalóan megállapítja, hogy a legfelső szinten 0,8–3,2 m mélységig tégl- és épülettörmelékes laza feltöltés található, amely alatt 3,3–6,3 m mélységig tégl- és kötörmelékes tömör iszapfeltöltődés húzódik.

6 m-nél vastagabb feltöltés az Új utca 25., Szt. György u. 24. sz. házak alatt, továbbá a Színház utcában a színház épülete mellett van. Az 5-6 m-es feltöltés területe magában foglalja az Új utca mindkét oldalán kívül a volt bencés templom, a Tanácsháza és a színház környékét. Ez a terület volt az egykori mocsár, a tőzegveszélyes környék. E terület szélén állapították meg a fúrások 211,00–213,00 m A. f. magasságban a 0,2–1,0 m vastag tőzeglencsét a feltöltés rétegekbe beékelve. A feltöltések alatt 5,8–12,1 m mélységig szürkés, kavicsos homokréteg van. Ennek magasabban fekvő rétegei sárga színűek, ezekbe különböző iszap és sárga sovány agyaglencsék települtek be.

3. A Fegyvertár utca 3. sz. épület deformált homlokzati fala

Különösen zavart a rétegződés a Szt. György u. és Új utca találkozásánál és a 61 volt bencés templomnál. A kavicsos homokréteg vegyes szemmagyságú és tömör, ezért alapozásra igen alkalmas. Az ebbe a rétegbe vagy föléje ékelődött iszapok és agyagok nagyrészt szervesek, puhák, nagy az összenyomhatóságuk, és vízzel telítettek. Az iszap- és agyaglencsék mélyebb részei is tőzegesek. A kavicsos homokréteg alatt kékesszürke, felsőbb szintjein szürkéssárga kövér agyagréteg van, amely egyenletesen lejt DNy-ról ÉK-re. Ez a bádeni agyag az előző agyagoktól nemcsak színben különbözik, hanem korban is, ezenkívül homogénebb, kövérebb és nem tartalmaz szerves anyagot.

Térkép a feltöltés vastagságáról.

Az Új utca 25. sz. romtelek délnyugati sarkán végrehajtott fúrás 3,20 m mélységben kb. 70 cm vastag tőzegrétegre bukkant, alatta 2,30 m vastagságú törmelékes iszapfeltöltés, majd 0,50–0,80 m-es homokos iszap és 1,10–1,60 m-es kavicsos homok után a bádeni agyag van jelen.

A Hátsókapu 2. sz. épület udvarán lemélyített fúrás a laza feltöltés és az iszapfeltöltődés harántolása után 6,40 m mélységben 0,40 m-es tőzeget, majd 0,90 m vastag iszapréteget tárt fel a kövér agyagréteg felett.

A Templom utca 5. sz. ház előtt 4,40 m-es mélységben kezdődött az 1,50 m vastag tőzeges sárga iszap, a kavicsos homok felett.

A Színház utca 10. sz. épület Ógabona téri előkertjében lehajtott fúrás a 3,60 m-es laza feltöltés alatt kb. 3 m vastag homokos iszapot, majd 2,80 m-es kavicsos homokot talált a bádeni agyag felett.

A Színház utca 26. sz. romtelken lemélyített fúrás 4,60 m-es mélységben 1,30 m vastag kavicsos homokon hatolt át, majd 7,00 m mélységben homoklisztben ért véget.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Boronkai Pál: A soproni belváros talajvizsgálatának eredményei / II. AZ ALAPOZÁSOK VIZSGÁLATA

II.

AZ ALAPOZÁSOK VIZSGÁLATA

Az FTV a belváros területén 27 épület alapozását vizsgálta meg. A várfalon belül az épületek sávalapozásúak. Cölöpalapokat találtak, mint már említettem, a Templom u. 5. sz., valamint a Fegyvertár u. 5. sz. házaknál. Az utóbbi két épületnél feltárt cölöprácsok teljesen korhadtak voltak. Az Előkapu 1–3. sz. ház újjáépítésekor napfényre került cölöpök ugyancsak korhadtak voltak.

A Lenin körút belső oldalán álló épületeket általában vörösfenyő- és tölgyfacölöpökre alapozták. Ott, ahol a talajvízszint leszállítása következtében a cölöpök fejei kiértek a vízből, a cölöpök felső részei elkorhadtak. Ez az eset fordult elő a Lenin körút 114. sz. épületnél is, ahol a cölöpfejek 211,81 m A. f. magasságban vannak. Ezzel szemben a Lenin körút 70–72–74. sz. épületek cölöpei 209,50 m A. f. szinten kezdődnek, a talajvízszint alatt és jó állapotban maradtak meg. Épségben találtuk meg a Hátsókapu 8. sz. épület cölöprácsát is a foghíj 1960. évi beépítésekor.

A belvárosi sávalapok általában a kő- és téglatörmelékes laza feltöltésen, illetve – különösen az alapincézett épületszárnyak – az iszapfeltöltődésen nyugszanak. Az alapok többnyire fertőrákosi mészkőből, részben vegyes falazatból készültek. Az alapok szélessége általánosságban elég jelentékeny és 1,00–2,60 m között változik.

A Beloianisz tér 8. sz. Stornó-ház alapjainak vizsgálatát a térrel párhuzamos udvari főfal süllyedése tette szükségessé. A fúrások a 4,50 m mély alapok alatt még 0,30–0,60 m-ig a laza épülettörmelékes iszapos feltöltést, majd 0,10–0,60 m iszapot, továbbá 0,80–1,20 m vastag iszapos homokliszt réteget tártak fel. Ezután következett durvahomokos kavics, ill. sárga agyag.

A volt bencés templom sávalapjai 3,00 m mélységben a laza feltöltés alatti törmelékes iszapfeltöltődésen állnak. E két réteg együttes vastagsága 4,70–5,10 m. Ezután 0,10–0,70 m-es homokos iszap, 1,30–2,50 m-es sovány agyag, 3,50 m-es kavicsos homok következik.

A Szt. György u. 1. sz. épület alapjait 4,20 m mélyen szerves, iszapos feltöltésre építették. Ezt a réteget 4,80 m mélységben 50 cm vastag római kőréteg váltja fel. Ezt követi 1,60 m vastag iszap és 0,30 m-es homokos kavics. Alatta találták meg az agyagréteget.

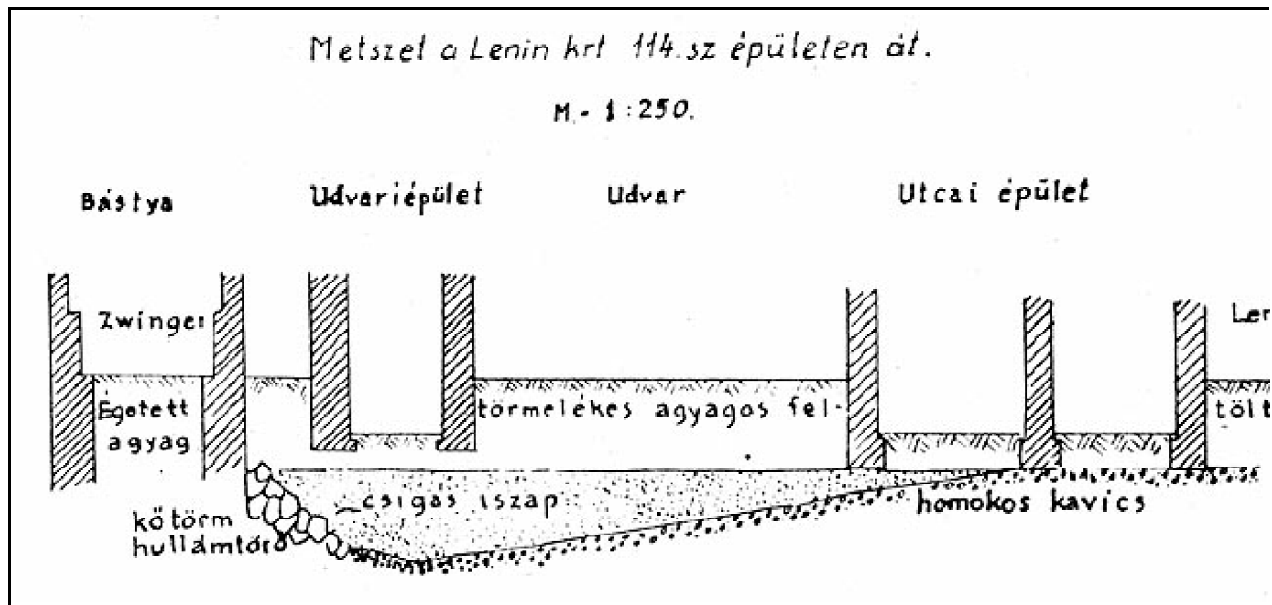
A Szt. György u. 7. sz. Káptalanház alapfalai 3,90 mélységben iszapos feltöltésen nyugszanak, 7,20 m-en sovány agyag, 8 m-en kavicsos homok és 12,50 m-en a bádeni agyag kezdődik.

A Szt. György u. 24. sz. épület alapfalai részben téglatörmelékes feltöltésen, részben az alatta elterülő tőzegrétegen, részben pedig az ez alatt fekvő szerves feltöltésű iszapon állanak. A süllyedéseket és a falak repedéseit a tőzegréteg egyenlőtlen összenyomódása okozta.

Az Új u. 9. sz. háznál a fúrások csak az udvari hátsó épületszárny alatt bukkantak tőzegré, míg az utcai rész alatt tőzeg nincs. Ez volt az oka, hogy csupán a hátsó udvari traktuson mutatkoztak süllyedések és

repedések, amelyek végeredményben szükségessé tették a belváros szanálási tervében egyébként is lebontásra ítélt, veszélyes hátsó szárny lebontását. A megmaradt épület alapozását a feltárás 0,60 m, ill. 1,90 m mélységben jó állapotban találta.

Az Új u. 20. sz. ház alapfalait a kutatás 0,80 m, ill. 2,20 m mélységben jó állapotban tárta fel. Ezek az alapok vastag szerves feltöltésű iszaptalajon nyugszanak. Kb. 5 m mélységben mutatkozik a kavicsos homok majd 10 m-nél az agyag. Az Orsolya tér 5. sz. Lásbas-ház töredezett sávalapjai 1,70 m mélységben a felső laza feltöltésű és az iszapfeltöltődés határvonalán állnak. Ezt a rétegsort váltja fel 6,20 m mélységben a kavicsos homok, majd 8,10 m-nél a bádai agyag.

1. sz. rajz

A Lenin krt. 114. sz. ház utcai traktusa már a várárkon túl a termett homokos kavicsalajon épült, mert itt a várárok csak kb. 25 m széles volt. Ezzel szemben az utcai épület udvari traktusát, valamint az udvari épületet a várárok helyén 1,50–3,30 m vastag szürke csigás iszapra helyezték. Az iszapréteg alatt a fúrások homokos kavicsot szeltek át. Ebbe a rétegbe értek le az épületek a talajvízszint ingadozása miatt teljesen elkorhadt facölöpei és gerendarácsa. A faszervezet elkorhadása okozta az épület süllyedéseit és a pinceboltozatok megrepedéseit.

A Lenin körút 46–116. sz. házak a volt vizesárok helyén épültek fel, többnyire cölöpalapokon. Az ingatlanoknak utcai és különálló udvari épületei vannak. A közöttük levő udvarokat helyenként a járdaszintig feltöltötték, helyenként azonban a szint azonos a pincék padlóvonalával. Az udvari épületeket hozzáépítették a vár falszorosához a Zwingerhez, sőt azt is beépítették. A 72. sz. ház udvarán a törmelékös feltöltés 2,80 m, alatta a fekete szerves iszapfeltöltődés 2,90 m vastagságú. Itt van a volt vizesárok talpa, amelynek hullámtörő kőhányását a Zwinger előtt meg is találták. Az árok fenékvonala alatt 0,80–2,20 m vastag szürke agyag, alatta homokos kavicsréteg van. Mivel a cölöpök mindig a vízben álltak, jó állapotban maradtak meg.

1960-ban kezdődtek meg Sopronban az emeletráépítések. Ekkor került vizsgálat alá a Színház u. 14. sz.

épület alapozása. A feltárás azt mutatta ki, hogy az alapfalak alatti talaj fekete, szerves, iszapos feltöltés minimális teherbírással. Cölöpöket nem lehetett találni, bár a Színház utca házai a volt vizesárok helyén épültek fel.

A színházépület Petőfi téri homlokzata előtt a felső törmelékes iszapfeltöltés vastagsága 632,80 m, az agyagfeltöltésé 1,40 m, az alatta levő homokfeltöltésé 0,90 m, a kavicsos homoké 0,70 m, a szürkés sárga agyagé 0,60 m, ezután találták meg a kékesszürke agyagot. A színház alapfalai a homokfeltöltésen állnak és semmiféle elváltozást nem mutatnak.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Boronkai Pál: A soproni belváros talajvizsgálatának eredményei / III. HIDROLÓGIAI VIZSGÁLAT

III. HIDROLÓGIAI VIZSGÁLAT

A soproni medence vízgyűjtő területére hulló csapadékvíz a felszíni laza rétegeken átszivárogva a patakok kavicssteraszaiban tározódik és a belváros alatt DNy–ÉK irányban mozog.

Az FTV a fúrásokban a talajvizet a kő- és téglatörmelékes iszapfeltöltődésben 209,00–212,00 m A. f. szinten észlelte. A fúrások az iszap- és agyagrétegek átütése után a kavicsos homokban ismét találtak vizet, azonban a nyugalmi vízszint általában azonos magasságon állt be. Ez azt bizonyítja, hogy tulajdonképpen összefüggő talajvízről van szó, amelyet csupán vízzáró lencsék osztanak helyenként 2–3 rétegvízre.

A talajvízszint ingadozásának megállapítása végett az FTV 20 kútban egy éven át figyelte a vízszintmagasságokat. Ezek a kutak az alábbiak voltak: Széchenyi tér 4., 12., Lenin körút 17., 35., 67., 87., Színház u. 2., 20., 29., Beloiannisz tér 8, Szent György u. 7., Hátsókapu 2., Új u. 11., Orsolya tér 3., Kolostor u. 11., Templom u. 4., 9., 18., 27., Hátulsó u. 7.

Ezenkívül ugyanígy mérték az Ikva vízszintjét a Festőközi hídnál.

A min. és max. vízállások 50 cm-es szintvonalait 1:1000-es térképen rajzolták be. Összeállítás készült a max. csapadékoszlás havi értékeiről is az 1951. évtől kezdve. A legcsapadékosabb és legaszályosabb év között kb. 100 mm csapadékmennyiség-különbség mutatkozik. Ez aránylag csekély, és ha figyelembe vesszük, hogy a belváros közterületei burkolattal és csatornával vannak ellátva, megállapíthatjuk: az esővíznek csak aránylag kis része juthat be a talajba.

Ezért az FTV a becsült max. talajvízszint meghatározásához az 1958–59. évben végzett talajvízszint-megfigyelését vette alapul és a max. talajvízszintet az általa észlelt talajvízszint felett 0,60–0,80 m-re állapítja meg.

Az Ikva- és a Rák-patakból az elszivárgás a kibetonozott medrek miatt csekély. Ezt bizonyítja, hogy a patakokhoz közeli kutakban a vízszintet néhány dm-rel mélyebben észlelték, mint az Ikva vízszintje.

A talajvízszintnek a belváros alatt lejtése van az Ikva felé. A talajvízszint ingadozása az 1958–59. években 0,6–1,0 m volt. A talajvízszint most 2,–3 m-rel alacsonyabb, mint volt 40 évvel ezelőtt. Ennek oka az új – a réginél mélyebben fekvő – szennyvízcsatornák és az alagcsövezés létesítése.

Az FTV végezte vegyvizsgálatok szerint a talajvíz a belvárosban nem agreszszív jellegű, kivételt képeztek a

Hátsókapu u. 2. sz. és az Új utca 9. sz. háznál a talajvizek, amelyek betonra káros jelleget mutattak.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Boronkai Pál: A soproni belváros talajvizsgálatának eredményei / IV. ÉPÜLETKÁROK ÉS ALAPMEGERŐSÍTÉSEK

IV.

ÉPÜLETKÁROK ÉS ALAPMEGERŐSÍTÉSEK

A nagyobb épületkárok 1949 után jelentkeztek, amikor a romépületek hatósági lebontása megkezdődött. Ekkor bontották el a Fegyvertár utca 1. és 3. sz. épületek romos udvari szárnyait. A bontások következtében megváltozott az épületek erőjátéka, és az esővíz kellő elvezetés hiányában az alapfalakat kezdte alámosni. A keletkezett süllyedések és falrepedések miatt veszélyessé vált az 1. sz. épület jobboldali része. A megejtett feltárások kimutatták, hogy a két épület közös határfala mindössze 1 m-es mélységben volt alapozva az átázott törmelékes feltöltésen. A Városi Tanács megrendelése alapján 1957-ben az Áll. Építőipari Vállalat elbontotta a tönkrement alapfalakat, és a megtalált római maradványokra új alapozást létesített. A romos 3 sz. épületet 1960–61-ben az Országos Műemléki Felügyelőség soproni művezetősége állította helyre véglegesen. A Szt. György u. 1. sz. épület keleti részén a hatósági rombontások után léptek fel süllyedések, ami miatt a lakások egy részét ki kellett üríteni. A további süllyedéseket az Áll. Építőipari Vállalat az épület 1955–56. évi újjáépítése során az alapok szakaszos aláfalazásával szüntette meg.

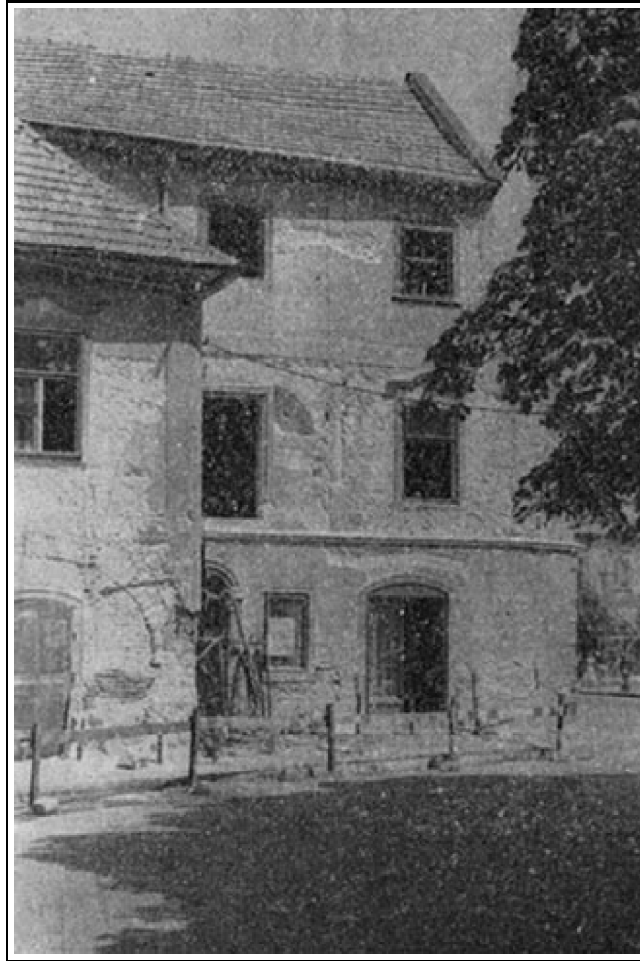
A Szt. György u. 12. sz. műemlékház utcai főfala a kapu két oldalán 1959-ben süllyedt meg. A feltárás itt is azt igazolta, hogy a középkori fal csekély mélységben törmelékes, átázott feltöltésen nyugszik. A fal új aláfalazása a 4 m-es mélységben **64**talált római falakra való átváltással történt meg.

Bombatalálatot kapott a Szt. György u. 15. sz. ház udvari része, és ezért később le kellett bontani. A bontás szabad utat nyitott az esővíznek, hogy a szomszédos 13. sz. épület alapfalai alatti talajt átáztassa. A falsüllyedések késztették 1958-ban az épület kezelőit az Erdészeti Technikumot, hogy megbízást adjon az FTV-nek a megrokkant falak helyreállítására. A vállalat a tervezés megindítása előtt háromféle próbainjektálást hajtott végre. Az 1. próba a Joosten-eljárást alkalmazta (vízüveg+CaCl₂) 2,60 m mélységben a törmelékes feltöltésben, és ez megnyugtató eredményt adott. A másik két próbát cementhabarcsbajtolással végezték el a mélyebben fekvő átázott agyagos feltöltésben. Az egyik próbacső perforált, a másik nyitott végű volt. Az utóbbi kedvezőbb eredményhez vezetett. A kivitel két ütemben történt. Az első ütemben a 2,60–4,50 m mélységben levő átázott agyagos feltöltést szilárdították meg cementléinjektálással, nyitott végű csövek felhasználásával. A második ütem a közvetlenül az alapok alatt fekvő szemcsés feltöltés szilárdítását célozta tömény vízüveggel és CaCl₂-vel.

2. Talajszilárdítás az Előkapu 11. sz. háznál. Ágostházi László felvétele

65 A Szt. György u. 16. sz. épület baloldali oldalszárnyánál hasonló alapmegerősítés vált szükségessé. A mellette levő 18. sz. ház bombatalálat következtében romossá vált, és 1958-ban lebontották. Így szabaddá vált a 16. sz. épület tűzfala. A beszivárgó esővíz alámosta a tűzfal alapjait, és alatta 10–15 cm-es üreg keletkezett. A Városi Tanács 1959-ben a helyreállítási munkákkal az FTV-t bízta meg. A vállalat az alapok megerősítését cementhabarcs besajtolásával végezte el.

3. Az Előkapu 11. sz. épület alapjainak megerősítése. Ágostházi László felvétele

Az Előkapu 1–3. sz. ház felújítási terveinek elkészítését az Ingatlankezelő Vállalat 1958-ban a Soproni Tervező Irodánál rendelte meg. A felújítás azért vált sürgőssé, mert a középfőfal kb. 30 cm-rel roskadt meg.

A szükséges talajmechanikai vizsgálatokat a Győri Tervező Vállalat ált. mérnöki osztálya végezte el és annak alapján új középfőfal részére kút- v. fűrtcölöpalapozást javasolt. A pincefalak alapjainak feltárása után megállapítást nyert, hogy az utcai főfal, valamint az udvari főfal egy része és a harántfalak sávalapjai teherbíró talajon állanak, ezzel szemben a középfőfal és az udvari főfal egy része a várárokban cölöpökön áll. A cölöpöknek a talajvízszint feletti részei, a cölöpráccsal együtt teljesen elkorhadtak; ez okozta a középfőfal jelentékeny süllyedését. A Tervező Iroda a kiviteli tervek elkészítésénél eltekintett a roskadási veszéllyel járó kútalapozástól, amely a várostorony közelsége miatt nem 66lett volna engedélyezhető, hanem a pince padlóvonalában alulbordás vasbetonrácsot tervezett. A vasbeton bordák a két szélső főfalon és a szélső határfalakon fekszenek fel. A közbenső harántfalak két oldalán levő vasbetonbordákat ezekbe a falakba beékeltek. Az alapmegerősítési munkákat és az épület felújítását a Megyei Tanácsai Építőipari V. soproni építésvezetősége végezte el.

Az Előkapu 11. sz. épületen 1958-ban olyan súlyos repedések keletkeztek, hogy a benne levő

bérleményeket ki kellett üríteni. Az alapozási munkák megtervezésével megbízott FTV szakvéleményében a megrokkant alapok alatti agyagos feltöltés és szerves agyagrétegeknek a Joosten-féle kétfolyadékos elektroozmotikus szilárdítását javasolta. A vállalat 1959 végén a helyszínen kísérletet hajtott végre az ozmotikus hatás megfigyelése és a legkedvezőbb vegyi anyag kiválasztása céljából. A kísérletnél az egyik folyadék a vízüveg, míg a másik folyadék a katalizátor: kalciumklorid, ill. magnéziumklorid, foszforsav vagy műanyag volt. A talaj feltárása azt igazolta, hogy a legnagyobb szilárdságot a vízüveg és magnéziumklorid adagolása adta. Ezért a vállalat eszerint készítette el a helyreállítás tervét és költségvetését. A terv az alapozási sík alatti 1,70 m vastag szerves agyagréteg szilárdítását irányozta elő. Az elektródaként is szolgáló injektáló csöveket részben a pincében, részben a földszinti helyiségekben és a járdán helyezték el. Az injektáló csöveket a csúcstól számított 1,70 m-es szakaszon perforálták. A megerősítő falak mentén 87 db 2,70, ill. 4,70 m hosszúságú injektáló cső került elhelyezésre, és pedig a feltöltésben előfúrással, az agyagban pedig kézi veréssel. A folyadékok szállítását elektromos szivattyú végezte. A pozitív előjelű elektródában történt a besajtolás, a negatív csövekben a víz eltávolítása. Az előírt vízüvegmenyiség adagolása után került sor a $MgCl_2$ felhasználására. A kivített 1961-ben az I. sz. Mélyépítő Vállalat végezte. Az épület felújítási munkáit az Országos Műemléki Felügyelőség soproni művezetősége végzi. Ennek során mélyítették az alá nem pincézett rész alapjait is.

Az FTV említett tanulmányában az épületkárok talajmechanikai okaiként a következőket sorolja fel: Az épületek alatti feltöltés helyi vízelvezetésből kifolyóan átázott, felpuhult, összenyomódott (pl. Szt. György u. 13. sz.), sőt bizonyos esetekben kiüregelődik (Szt. György u. 16. sz.). A szerves anyagú vagy tözegecs rétegeken épült házaknál a szerves anyagok lassú bomlása miatt újabb károsodásokkal kell számolni.

Egyenlőtlen süllyedések lépnek fel, ha az épületet részben régi, jó alapozású falmaradványokra, részben laza feltöltésre alapozták (Szt. György u. 13., Lábasház). A talaj újabb összenyomódását okozza a földmcsere is, ha az alapok többletterhelést kapnak (Szt. György u. 1–3). – A facölöpöknél a talajvízszint süllyedése idézi elő a károkat.

A tanulmány az alapmegerősítések előtt a terhelések csökkentését tartja fontosnak, az aláfalazás szerinte csak az alápincézeten, sekély alapozású épületeknél jöhet szóba, amikor az új alapsíkot az iszapfeltöltődésen lehet kialakítani, míg a feltöltés alatti puha konzisztenciájú iszap- és agyagrétegekre való aláfalazás újabb süllyedéseket von maga után. A talajvízszint alatti teherbíró kavicsos homokréteggig való aláfalazást sem műszaki, sem gazdasági szempontból nem ajánlja. Legmegbízhatóbb és legolcsóbb alapmegerősítési módnak a tanulmány a cementbesajtolást vagy az elektroozmotikus eljárást jelöli meg. Az elkorhadott facölöpöknél pedig a fúrt vagy sajtolt cölöpökre való átváltást hozza javaslatba.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Boronkai Pál: A soproni belváros talajvizsgálatának eredményei / V. ÚJ ÉPÜLETEK ALAPOZÁSA

V.

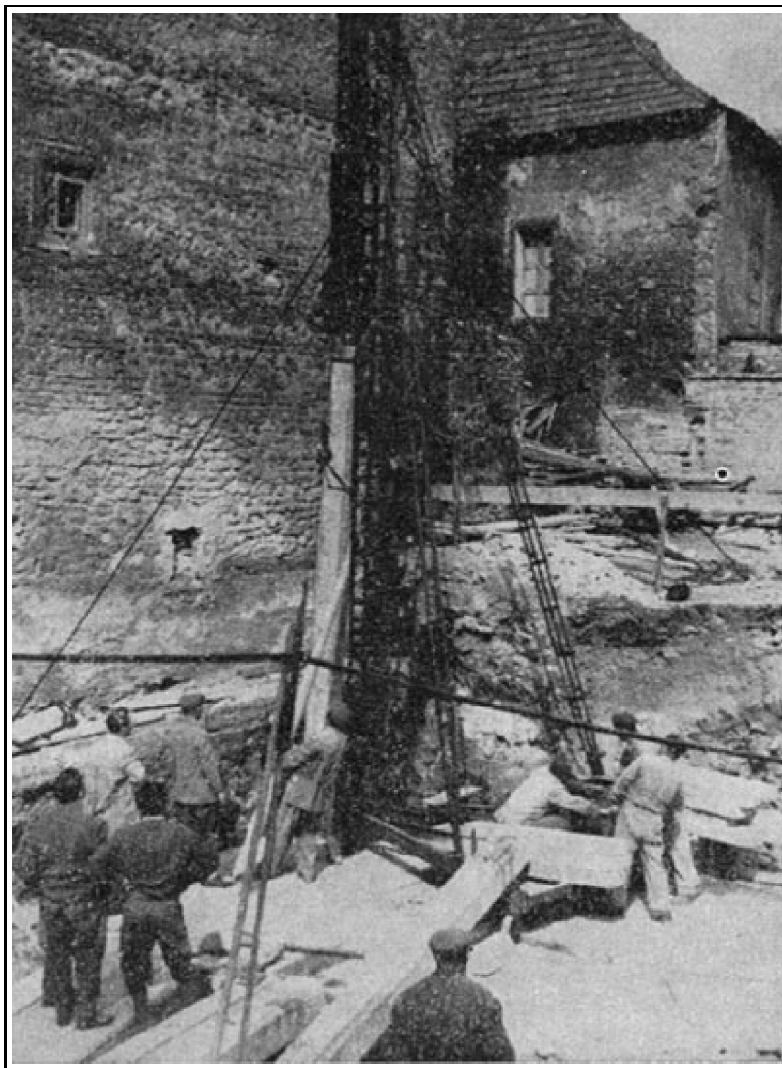
ÚJ ÉPÜLETEK ALAPOZÁSA

Az FTV tanulmányában új épületeknél elsősorban a síkalapozást javasolja a tömörebb iszapfeltöltődésen, megfelelően választott alacsony talajfeszültség mellett. A mélyalapozások közül a fúrt cölöpözés nyújtja a szomszédos épületek tekintetében a legnagyobb biztonságot, azonban a nehezen fúrható felsőbb rétegek elkerülése végett a fúrás mélyebb szintről kell indítani. Az FTV nem javasolja a vert vasbeton cölöpözést a káros dinamikus hatás miatt, a kútalapozást sem, mert a kialakuló roskadási kúp a szomszédos épületek

állékonyságát veszélyezteti. Az ellene való védekezés – a szomszédos alaptestek aláfalazásával – meglehetősen költséges.

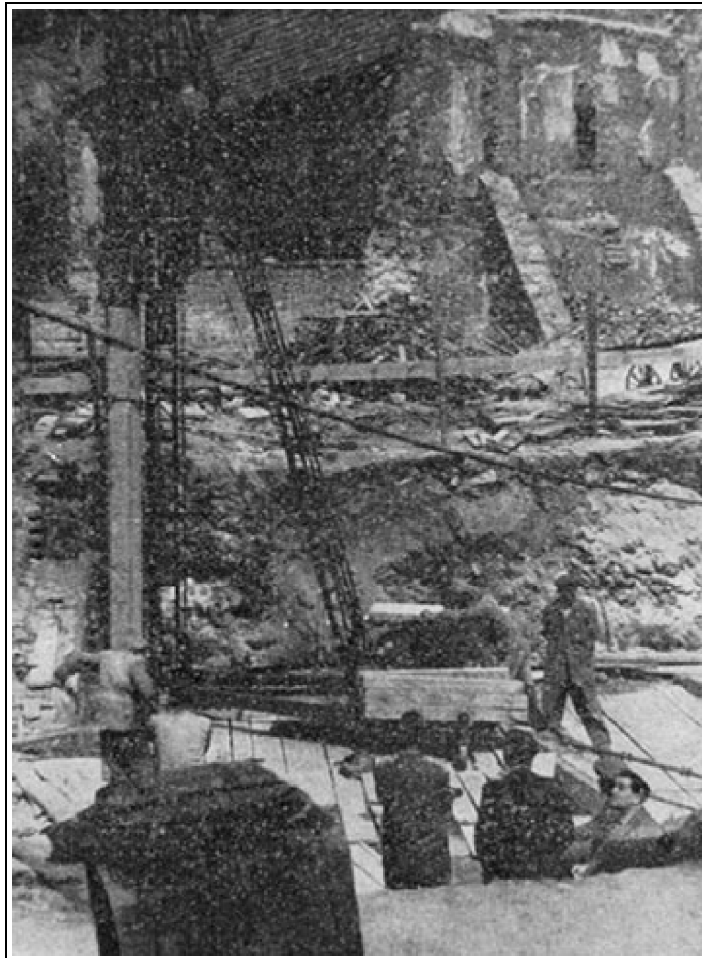
A belvárosi foghíjbeépítések esetében az FTV javaslata a fűrt cölöpözés kiviteli kapacitás hiányában nem jöhetett szóba. 67A Templom u. 23., 24., és Szt. György u. 18. sz. foghíjbeépítések terveit a Győri Tervező Vállalat soproni irodája készítette el. A szükséges talajvizsgálatokat a vállalat mérnöki osztálya 1959-ben végezte el. A fúrások a Templom u. 23. sz. telek esetében 5,20–5,40 m-ig törmelékeny, homokos, agyagos feltöltést, alatta 1,20–1,60 m vastagságban agyagos feltöltést találtak. Ez alatt kezdődött a kavicsréteg. A talajvíz 4,90 m-re a járdaszinttől, 211,80 m-en jelentkezett.

Az alapozási javaslat kútalapozásra vonatkozott 210,00 m-es szinten, feltételezve, hogy a talajvízszint 213,50 m-ig emelkedhet fel. Eszerint történt az alapozás megtervezése 16 db 1,30–2,10 m belső átmérőjű kúttal és 4 db 2,50×1,20 m alapterületű szekrénnel. Az építkezés kivitelezője az Állami Építőipari Vállalat soproni főépítésvezetősége, az építető Győr-Sopron Megye Tanácsa VB. Tervosztálya volt.

4. A Szt. György u. 18. számnál foghíjbeépítés cölöpalapozása. Becska Ferenc felvétele

A Templom u. 24. sz. telken 1959-ben végzett fúrások 4,60–4,80 m-ig törmelékes homokos, humuszos, agyagos feltöltést, alatta 0,70–1,20 m-es homoklisztes agyagot és alatta kavicsos agyagréteget tárt fel. A talajvízszint 211,80 m volt és a talajvíz itt is agresszív jellegűnek mutatkozott, ezért itt is kohósalak portlandcement, ill. S 54-es portlandcement-adagolásra volt szükség. Az alapozási javaslat 210,00 m-es szinten kútalapozásra szól, feltételezve, hogy a talajvíz maximális szintje 213,50 m lehet. Az általaj **68**határfeszültségének alapértéke homoklisztes agyagnál 3,2 az agyagos kavicsnál 4,5 kg/cm². Ezen az alapon történt az alapozás tervezése 16 db 1,40–2,60 m átmérőjű 6,10–6,50 m hosszú kúttal B 100 betonból kohósalak portlandcementtel. A kivitel során (1960–1961) a talajvízszint 3,50 m mélységben állandósult.

5. Cölöpalapozás a Szt. György u. 18. sz. telken. Becska Ferenc felvétele

A Szt. György u. 18. sz. telken végzett talajvizsgálatok 1,30 m mélységig törmelékes feltöltést, alatta 3,70 m vastag kő- és téglatörmelékes iszapfeltöltést és alatta kavicsos homokréteget rögzítettek. A talajvizet 211,00 m-es szinten észlelték. A szakvélemény robbanófejes cölöpalapozást javasolt. Ennek alapján tervezte meg a Soproni Tervező Iroda az új épület alapozását 96 db 30×30 cm keresztmetszetű 6,00 m hosszú vasbetoncölöppel, felettük – a harántfalas rendszernek megfelelően – vasbeton talpgerendákkal. A

robbanófejes cölöpverés a 3,70 m-es pinceszintről indult ki és a leverés után kb. 70 cm-es felső részt kellett a vasbetoncölöpökből levésni és a szabaddá váló vasbetéteket a talpgerendákba beépíteni. Az 1961. évi kivétel során nehézséget okozott az a körülmény, hogy a lebontott 18. sz. ház és a szomszédos házak között beépítetlen köz, ún. Reihe volt, és hogy a szomszédos falak alapjai nem voltak kellő mélységűek, és ezért támfalakra és aláalapozásra volt szükség. A robbanófejes cölöpveréssel járó rázkódtatás ugyan okozott a szomszédos épületek falain és boltozatain kisebb repedéseket, de ezek helyreállítása nem jelentett nagyobb költséget.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Boronkai Pál: A soproni belváros talajvizsgálatának eredményei / VI. ÖSSZEFOGLALÁS

69 VI.

ÖSSZEFOGLALÁS

A belváros altalajának vizsgálata, a talajrétegek, a talajvízviszonyok megállapítása és rögzítése, az eddigi épületkárok okainak, valamint a régi alapozások feltárása nélkülözhetetlen támpontot adnak a még helyre nem állított épületkárok kijavításánál, a további károk megelőzésénél, a tervezett foghíjbeépítések megtervezésénél és kivitelezésénél. Különös jelentősége van a talajvizsgálatoknak a Lenin körúton és a Színház utcában tervezett emeletráépítések végrehajtásánál. A meglévő épületeknél legfontosabb teendő az épületalapot alatti iszapos rétegek felpuhulásának, a csapadékvíz-beszivárgások megakadályozása. Ebből a célból felül kell vizsgálni a belváros csatorna- és vízvezetékeit, a csőtöréseket meg kell szüntetni, az ereszcatornákat és tetőlefolyó csöveket rendbe kell hozni, és össze kell kötni a közcsatornával, az udvarokat burkolattal kell ellátni, a romtelkeket pedig minél előbb be kell építeni, addig is gondoskodni kell a csapadékvíz megbízható elvezetéséről.

Ezekkel az intézkedésekkel lehet a Belváros értékes műemlékegyüttesének fennmaradását biztosítani és a további épületkárokat megelőzni.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Boronkai Pál: A soproni belváros talajvizsgálatának eredményei / Forrásmunkák:

Forrásmunkák:

dr. Csatai Endre: Sopron és környéke műemlékei.

dr. Thirring Gusztáv: Sopron házai és háztulajdonosai 1734-től 1939-ig.

Dr. Vendl Miklós: Sopron város földjének földtani felépítése. 1935.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Fried István: Rumy Károly György soproni évei

Fried István: Rumy Károly György soproni évei

1810–1813 között élt Rumy Károly György Sopronban, s csak az újabb irodalomtörténeti (s kis mértékben művelődéstörténeti) kutatás figyelte föl ennek jelentőségére.¹⁽³⁶⁾ Jelentős e három év egyrészt soproni szempontból: Rumy kéziratái, nyomtatvány-gyűjteménye között számos soproni vonatkozású adattal,

nyomatvánnyal, kiadott vagy kiadatlan kézirattal találkozunk. De jelentősnek tartjuk e három esztendőt Rummy fejlődése szempontjából is. Bekerült egy kulturált, haladó közvéleményű, a polgári haladás szempontjából is viszonylag fejlett város életébe, s tevékenyen vett részt annak kulturális mozgalmában. Sopron szerencsésen túljutott a francia beszállásolásokon, a polgárok a franciákkal aránylag jó viszonyba kerültek (a Fabricius család sokáig őrzött egy Napóleon-képet).²⁽³⁷⁾

A város lakói több kölesönkönyvtárból olvashattak jó könyveket,³⁽³⁸⁾ a német színházban Kunz Kristóf társulata játszott, de ideszereződött ekkorra Ferdinand Raimund.⁴⁽³⁹⁾ A városban élő Siess család nyomdáját Kazinczy is dicsérte.⁵⁽⁴⁰⁾

Rummy Szomolnokon lelkészkedett, mikor – Kazinczy közvetítésével – Kis János ajánlatára megválasztották soproni tanárnak.⁶⁽⁴¹⁾ Raits professzor akadékoskodása meg Rummy szorult anyagi helyzete tette nehezzé a választás véglegesítését. Az előbbi Kis szívós szervező munkája, az utóbbi Kazinczy önzetlen baráti támogatása számolta föl. „In der Nähe eines Kis, in einer Stadt, wo es einige gute Köpfe gibt, nahe zu Wien, zu Pressburg und Raab” – biztatta Kazinczy Rummyt.⁷⁽⁴²⁾ Kis boldogan jelenti, még 70. „augusztus vége előtt itt lesz”,⁸⁽⁴³⁾ hogy a syntaxis osztályban tanítson, történelmet s filozófiát adjon elő. Tudunk arról, hogy jogot és statisztikát is oktatott,⁹⁽⁴⁴⁾ s hogy nagyszámú családjának megfelelő jólétet biztosítson, több német anyanyelvű családnál magyar nyelvleckéket adott. Ugyanakkor a későbbiekben az evangélikus líceumban megszorodott a munkaköre: egy – nyilván általa írt – cikk szerint logikát, természetjogot, statisztikát, földrajzot, egyetemes történelmet (Universalgeschichte) és természetrajzot (Naturgeschichte) tanított.¹⁰⁽⁴⁵⁾ Majd bekapcsolódott a katolikus konviktus (védnöke: a keszthelyi Festetich gróf) munkájába, itt német nyelvre és stílusra oktatta növendékeit.¹¹⁽⁴⁶⁾

Termékeny cikkírói munkássága mellett széleskörű levelezést folytatott a kor számos művészeivel, tudósával, pedagógusával, szakemberével, de a társasági életből is kivette részét. Zay Imre szalonjába volt bejáratos.¹²⁽⁴⁷⁾ A báró felvilágosult szellem, rendkívül művelt, emberséges ember volt, olvasmányai között Schlegel, Goethe, Schiller, Aristophanes műveit is megtalálhatjuk. E szalonba Rummy talán Gamauf Theofil vezette be, kivel levelezeti, majd személyesen is bizalmas barátságot kötött. A tág érdeklődésű tanár bizonyára sok érdekes, közös témát talált a földművelés korszerűsítése és a technika iránt fogékony báróval. De a bárónő köre sem volt érdektelen a németes műveltségű Rummy számára. A szalonban Artner Terézia állt az érdeklődés középpontjában, ez a ma már elfelejtett, de akkor még igen népszerű költőnő. S megfordult itt Köffinger Pál is, ki Rummyval együtt a birodalmi patriotizmus lelkes terjesztőjének, Hormayr-nak volt munkatársa. Ez a kis irodalmi kör ízlésben a klasszicizmus nagyjainál állapodott meg, s azt tartotta föladatának, hogy a magyarországi német polgárság kezébe érdekes és hasznos olvasmányt adjon. Igaz, a nagy klasszikusok művei, eszméi Bécs szűrőjén keresztül jutottak el Sopronba, így költészetük (elsősorban Artner Terézé) sajátosan konzervatív. Bécs azonban nem volt képes megakadályozni a francia felvilágosodás írói okozta szabadabb levegő áramlását. Hiszen Rummy – és soproni tanítványai közül is sokan – megjárták Jénát, Göttingát, egyikük-másikuk – Rummy is – eljutott Weimarig. Rummy például Eichhornnak a francia forradalomról szóló kollégiumát is hallgatta. Ezért számára e soproni szalon csak a társasági életet, az előkelőkkel való kapcsolatot jelentette. Igazi tevékenysége nem is költői munkássága. Típusa volt annak a XVIII. század végi, XIX. század eleji cipszer tanár-tudósajtának, mely élete céljául tűzte ki a különféle kultúrák közötti közvetítést. Minden ízében kultúrközvetítő volt, újságírói, tanári, fordítói pályája bizonyítja ezt. S ez a hivatás (mely feladatnak is nemes a soknemzetiségű Magyarországon) éppen itt, Sopronban tudatosodik.

Kultúrközvetítő tevékenységét három csoportban tárgyalhatjuk. Először – hogy Schlözer professzor elítélő szavai fölébresztették a külföldet járt cipszerben a magyart¹³⁽⁴⁸⁾ – be akarta bizonyítani az osztrák, a német

s a magyarországi német nyelvű lapokban a magyarság kulturális értékét, rátermettségét. Kazinczy, Kis János, Baróti Szabó Dávid¹⁴⁽⁴⁹⁾ és mások eredeti műveit meg fordításait recenzeálja, kiemeli azok költői értékét, hajlékony, értékes nyelvét. Kis János lefordította Horatius leveleit, erről így számol be például: „Als Dichter ... hat er sich ... einen glänzenden und bleibenden Ruhm erworben, in Prosa ist er den Magyaren Gellert, Garve und Mendelssohn zugleich”.¹⁵⁽⁵⁰⁾ Nem a barátjának kijáró hízelgő ⁷¹bírálatot olvassuk, hanem a Kazinczy esztétikai s magyar irodalmi elveit magáévá tévő újságíró-tanár véleményét. Talán soproni szempontból sem érdektelen, hogy mennyit ír a különféle soproni kiadványokról, s ezek alapján Szinnyi bibliográfiájának nemegy adatát helyesbíthetjük. Csak egyet említenék példaképpen:¹⁶⁽⁵¹⁾ Fábri Pál (1790–1872) tollának tulajdonítja a Párta és a Főkötő című verses művecskét, mellyel a Soproni Magyar Társaság tagjai Fesztetics Teréz és Nagyszentmiklósi Nákó Sándor házasságát köszöntötték. A cikk elárulja, hogy Fábri – ez is új adat – Göttingában tanult.

Másutt megírja Andreas Kralovánszky¹⁷⁽⁵²⁾ és Nagy György János,¹⁸⁽⁵³⁾ e két kiváló soproni tanár nekrológiáját. Kralovánszkyról így ír: „sein Tod war ein sanftes Hinüberschlummern in eine höhere Welt”.

Több helyen szól a beavatott, a jól értesült bizalmas hangvételével a soproni evangélikus líceumról, az evangélikus „Bürgerschule”-ről,¹⁹⁽⁵⁴⁾ a katolikus konviktusról.²⁰⁽⁵⁵⁾ Részletesen beszámol az ott folyó munkálatokról, ismerteti a tanárok nevét, mit tanítanak, milyen egyéb munkásságot folytatnak. A soproni nemesi konviktusról írva szót ejt Fesztetics Györgyről, ki bőkezűen jutalmazta a konviktusban közreműködő pedagógusokat.²¹⁽⁵⁶⁾ A Bürgerschule állapotáról is beszámol, szól a tanárokról, az osztályok túlszűfoltóságáról. Az a célja, hogy korának német olvasója tisztán lássa a magyarországi iskolák magas színvonalát, milyen jónevű, jelentős munkásságú tanárok tanítanak a líceumokban.

Sokágú tevékenykedése nem volt eredménytelen. Ismerősei sokat vártak tőle. Schwartner Márton arra buzdította, írja meg Sopron történetét.²²⁽⁵⁷⁾ Hogy Rummy e felszólítást komolyan vette, s nekikezdett az anyaggyűjtésnek, mutatja az Országos Széchényi Könyvtárban található soproni vonatkozású kézirat- és nyomtatványkötege.²³⁽⁵⁸⁾ Érdeklődése és tehetsége azonban szétforgácsolódott a napi föladatakban. Ugyanígy járt vele Eichhorn professzor is, aki még 1804-ben megbízta volt tanítványát, hogy számára egy összefoglaló magyar irodalomtörténetet készítsen.²⁴⁽⁵⁹⁾ Az adatok kötetekre rúgtak, a Literarische Notizen über Ungarn²⁵⁽⁶⁰⁾ megvan még ma is. Kazinczy ismerte e munkát, tudott keletkezéséről: „így mondá ... a M. Országban élő, minden nyelven író, Dolgozókról készit zum Behuf der Auslaender egy kis Literatura-históriai Lexikont”.²⁶⁽⁶¹⁾ Eleinte csak adatokat gyűjtött, majd a cenzúra szigora rémítette, később a napóleoni háborúk jelentettek leküzdhetetlen akadályt, végül Eichhorn nem tudta bevárni Rummy késlekedését. Csak sajnálhatjuk, hogy ez a compiláció nem nyitható ablakot Németország felé a magyar irodalomnak. Az adatok nem veszték azonban kárba, töredékekben, hírek formájában jelentek meg a németországi s az osztrák újságokban. Meg aztán Heyne professzor levele is elkedvetleníthette: arról írt a göttingai mester, hogy a magyarországi tudósítások nem igen érdeklik a németi olvasó közönséget.²⁷⁽⁶²⁾

Miután ezt tisztázta maga előtt – e szélmalomharcnak tűnő küzdelmet ugyan föl nem adta soha –, jut el annak felismeréséig: az országon belül, a különböző népek sem ismerik eléggé egymás ⁷²kultúráját, irodalmát, művészetét. A hírverők között találhatjuk Rummyt, s – említettük – ebben az időben tudatosul benne e törekvés. Ez tevékenységének második csoportja.

S itt vetjük föl a problémát: az eddigieknél alaposabban kell megvizsgálnunk azt a kérdést, milyen kapcsolat állt fönn Sopron és Pozsony között. Sopron, mint német kultúrközpont a magyarság kulturális törekvéseinek is egyik központja (Magyar Társaság, Kis János), Pozsony pedig a XIX. század elején többek között kiindulópontja a szlovákság nacionalista-nemzeti, kulturális autonómiára törekvő mozgalmainak. Az első szlovák professzor, Palkovič, Sopronban járt iskolába a XVIII. század végén, innen jutott ki Jénába. Egy újságcikk szerint²⁸⁽⁶³⁾ Kis János megismerkedett az egyetemi városban későbbi

szlovák kollégájával. Emlékezéseiben maga is írja, hogy Halleban ismeretséget kötött Bilnicza Pállal,²⁹⁽⁶⁴⁾ aki majd szintén Pozsonyban lesz líceumi tanár. Mindenesetre Kis János nemzetiségi türelmessége nem perdöntő tény (vend nyelvű könyvet adott ki, fiát szlovákra taníttatta),³⁰⁽⁶⁵⁾ e korban a közös haza iránt érzett patriotikus szeretet az alapja a nemzeti érzésnek. S ebben Kis János, Kazinczy és Palkovič is egyetértett. Ugyanakkor azonban Rummy levelezett a cseh nyelvűség két legnagyobb szlovák alakjával, Palkovičsal³¹⁽⁶⁶⁾ és Tablicssal. S e levelezésen túlmenően jól ismerte célkitűzéseiket, módszereiket, munkáikat.

Tablic Poezye című kötetéről közöl recenziót,³²⁽⁶⁷⁾ s pontosan föltünteti, hogy szerzője „im böhmisch-slavischen Dialecte” alkot, felsorolja, kik írtak e nyelven a XVI–XVII. században, két költeményt mutat be (az egyik Hamlet monológjának a fordítása). Nagyjából ennek a cikknek a gondolatmenete található meg a Széchényi Könyvtár kéziratárában is.³³⁽⁶⁸⁾ Más alkalommal Palkovič és Tablic műveit sorolja föl.³⁴⁽⁶⁹⁾ Egy alkalommal Palkovič Tydenik című hetilapjából fordít le egy cikket (pontosabban: „abgekürzt und frey übersetzt”).³⁵⁽⁷⁰⁾ De korábban megjelent (1809) „Geographisch-statistisches Wörterbuch des österreichischen Kaiserstaats” című művében, melyért Frigyes Vilmos porosz király „ein eigenhändig unterzeichnetes Schreiben” adott számára,³⁶⁽⁷¹⁾ forrásmunkaképpen hivatkozik Palkovič egyik munkájára, a Známost vlasti című földrajzi kompendiumra. Ez utóbbit kivéve mindezek a munkák soproni tartózkodásának idején készültek, így Sopron és Pozsony ilyenfajta kapcsolatainak egyik láncszemeként tarthatjuk számon.³⁷⁽⁷²⁾

Ám ezen túlmenően a magyar nyelv szláv jövevényszavainak problémája is izgatja képzeletét. Egy 1813-ban megjelent (tehát korábban írt) kis cikkében jegyzi meg, hogy a magyar *paraszt* szó a szláv „*prosz*”-ból származik.³⁸⁽⁷³⁾ Kazinczy ilyen kéréssel fordul hozzá: „Eine gleiche Bitte mache ich Ihnen wegen einigen slavischen Wörtern.... Sie seyen in der slavischen Sprache fest”.³⁹⁽⁷⁴⁾ Rummy ⁷³egy újságcikkben szinte programot ad: „Ich will mir einmahl die Mühe nehmen (ob ich gleich kein Slave bin, jedoch mit der slowakischen, böhmischen und pohnischen Mundart vertraut), diejenigen Wörter zusammen zu stellen, die die Magyaren erweislich von den Slaven entlehnt haben”.⁴⁰⁽⁷⁵⁾ Merész program; ismerjük viszont soha meg nem valósult tervének töredékét, egy kéziratát:⁴¹⁽⁷⁶⁾ Magyarisch-slavische etymologische Miscellen. S ebben – valóban – jó néhány magyar szó szláv eredetét fejtegeti, ilyen szavakét mint *tárnok*, *paraszt*, *nádor*, *ábrázat*, *lengyel*, *abroncs*, *bab*, *bába*, *bálvány*, *bocskor* stb. E művecske igen jelentős, ha meggondoljuk, Rummy előtt nagyon kevesen s azok is alkalomszerűen (például Sándor István a Sokféle egyik kötetében) foglalkoztak a szláv jövevényszavak problematikájával. Nyilvánvaló, hogy Palkovič és Tablic működése, hatása nélkül Rummy nem érdeklődött volna ilyen témák iránt. De az is bizonyos, hogy Sopron viszonylag szabadelvű levegője, a Kis Jánosok türelmessége, emberséges légköre kellett ahhoz, hogy belevághasson e munkába. A kezdeményezést becsüljük, s a szándék kudarcát sajnáljuk. Rummy nem volt elég alapos és kitartó nyelvész, s nem tudott eléggé szlovákul, csehül stb. ahhoz, hogy a szándékból valóság legyen. E néhány töredék, melyhez később még egy párat csatolhatunk, adalék csupán a magyar–szláv nyelvhasonlítás történetéhez.

Érdeklődését, tevékenységét harmadsorban a magyar történelemben való bűvárkodása határozza meg. „Monumenta Hungarica” címmel forráskiadványt tervez,⁴²⁽⁷⁷⁾ s ebben Kazinczy legfőbb segítője, támogatója, de Pápay Sámuel, Vitkovics Mihály is segíti, sőt még Virág Benedek is megmozdul e hírre⁴³⁽⁷⁸⁾ 1811-ben már részletes tudósítás jelenik meg a múról,⁴⁴⁽⁷⁹⁾ melyet a szerkesztő Festetics Györgynek akart dedikálni. A gróf – Kazinczy roppant felindulására – kibújt a dedikáció elfogadása alól, tudva, hogy ez bizonyos pénzbeli kötelezettséget is jelent. A cenzúra is akadékoskodik, s 1812-ben úgy látszik, mintha a kötet kiadása végleg kútba esett volna. Rummy valamikor Engelnek a biztatására fogott bele, s azt tervezi, hogy oly forrásművek, mint a *Fata Tarczaliensia*, megjelenjenek. Kazinczy jól tudja: „Der Name Rákóczi wirkt elektrisch”.⁴⁵⁽⁸⁰⁾ Közben folyik az előfizetők gyűjtése, s az anyagi gondok viharfelhőként sűrűsödnek Rummy feje fölött. A devalváció őt is tönkre teszi. Kazinczy közvetítésével erdélyi állásokra pályázik – minden siker nélkül. Kazinczy az érdeklődő Dessewffy grófnak 1813 februárjában keserűen válaszolja, a Monumentát még nem nyomják. S bár Rummyt még vigasztalja, ne adja föl minden

reményét, maga is egyre lemondóbban nyilatkozik a kézirat sorsáról. Végre 1813 áprilisában írja Cserey Miklósnak, hogy a sok vihart megért mű nyomdába került. Kazinczynak azonban még több évet kell várnia, míg a teljes mű mindkét kötete megjelenhet. Ez a könyv nem Sopronban készült, csak a könyvért vívott harc, türelmes várakozás ideje esik soproni tartózkodására, mint ahogy Sopronban létekor írta meg a német stílusról szóló könyvét is. Ennek elemzése azonban már nem vág e tárgykörbe.

Kis János írta meg Kazinczynak, miért kellett Rumynak elhagynia Sopront.⁴⁶⁽⁸¹⁾ 1813 pünkösdjének hétfőjén beszédet mondott, „Gusztáv Adolfnak a Vallás és tudományok iránt szerzett érdemeiről”.⁴⁷⁽⁸²⁾ S miután Rummy meglehetősen jó viszonyban volt a „pápista urak”-kal, meghívott közülük néhányat. Rendkívül heves beszédet mondott, mely – úgy látszik – sértette többek között a város plébánosának önérzetét. Kis János önéletrajzában vallomása szerint, ő ezért „baráti hangon”⁷⁴intette meg Rumyt.⁴⁸⁽⁸³⁾ Azt azonban nem akadályozhatta meg (nem akarta megakadályozni?), hogy az 1813. jún. 2-ről keltezett konvinti jegyzőkönyvben ezért Rummy megrovást ne kapjon.⁴⁹⁽⁸⁴⁾ Rummy ezen feldühödött, s a „Scholastica Commissio” előtt „nagy hevességgel kifakadott...” Rummy a plébánoshoz is elmegy, aki tapintatosan próbálja elsimítani az ügyet. Ám ennek ellenére úgy érzi, nem maradhat. Elhidegül Kis Jánostól, sértett önérzetét gyógyítandó, elhagyja az állását. „Hiányzott... mind az ifjúsággal, mint általában az emberekkel s a világgal illőképp bánni tudás” Rummyból – emlékezik reá Kis János.⁵⁰⁽⁸⁵⁾ Bizonyára igaza is volt.

Sopronnal való kapcsolata nem szakadt meg. Gamauf Teofil leveleiben részletesen tudósította őt Sopron nagy eseményeiről. Keszthelyen írt néhány műve számára a soproni Siess nyomdát találta legmegfelelőbbnek. S bár a soproni evangélikus líceum történetírója talán szigorúbban bánik vele, mint ahogy megérdemelné, ti. túlzottan nagyravágyónak találja, s minden tettét e nagyravágyásból származtatja, mégis az ő közléséből tudjuk, hogy Rummy szívesen vállalta volna Raits professzor halála után az ő állását Sopronban.⁵¹⁽⁸⁶⁾ S még egy: családi kapcsolatai örökre Sopronhoz fűzték. Harmadik felesége, ki több mint harminc esztendőn keresztül élettársa, s számos gyermekének anyja volt, ki őt rosszban-jóban, keresztül-kasul a Monarchián követte, Müller Zsófia is soproni származású.⁵²⁽⁸⁷⁾

Sopron nem epizód Rummy életében, hanem életének talán egyik legfontosabb állomása. Rummy pedig érdekes egyéniség Sopron kultúrtörténetében, kinek tanításai tanítványaiban tovább élnek. Soproni kéziratcsomóját, nyomtatvány gyűjteményét itt nem ismertettük, erre külön tanulmány vállalkozhat csak. Talán egy-két problémára azonban föl hívtuk a figyelmet. S ez volt a célunk.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Nováki Gyula: A Szent Mihály temető második csontház-kápolnája

75 Nováki Gyula: A Szent Mihály temető második csontház-kápolnája

A Szent Mihály templom melletti, ma is álló Jakab-kápolnán kívül többször emlékeznek meg szűkszavúan az egykori írások még egy kápolnáról ugyanezen a környéken. Történetéről alig tudunk valamit. Első említése 1458-ból ismeretes, amikor megemlítik, hogy a Szent Mihály temetőben Mária-Magdolna tiszteletére egy új csontház-kápolna épült, melytől való megkülönböztetésül a régebbi Jakab-kápolnát régi csontháznak nevezik. Keletkezése valószínűleg összefügg azzal, hogy a mészáros céh céholtárhoz kívánt jutni. *Házi Jenő* ezt úgy értelmezi, hogy a városi tanács átadta a céhnek a régi csontházat (Jakab-kápolna), a város pedig új csontházat építtetett. Az alábbi adatok azonban ennek ellentmondani látszanak, mert a Magdolna-kápolnát úgy említik, mint a mészáros céh kápolnáját.

1516-ból egy végrendeletben értesülünk arról, hogy a megholtak lelki üdvéért itt is mondanak misét.¹⁽⁸⁸⁾ 1543-ban két kápolnát említenek a Szent Mihály temetőben, nyilván a Jakab- és Magdolna-kápolnát értik ezen.²⁽⁸⁹⁾ Ezután már csak 1675-ből olvashatunk róla, de ekkor már mint pusztát, azaz használaton kívüli kápolnát említik.³⁽⁹⁰⁾

A kápolna sorsát a kurucok ostroma végleg eldöntötte. Erről Ritter György krónikája emlékezik meg 1704-ben. A kurucok elleni készülődéssel kapcsolatban a külváros négy helyén építenek bástyákat, többek között a mészáros céh kápolnáját is átalakítják a Szent Mihály temetőben, két ágyút vontatnak fel rá, melyeket Kőhida felé irányítottak.⁴⁽⁹¹⁾ Ezek után úgy látszik már végleg romos maradt, mert az 1713-as egyházlátogatás a jó állapotban levő Jakab-kápolna mellett a mészáros céh kápolnáját mint rossz állapotban levő, tető nélküli csontházat említi.⁵⁽⁹²⁾

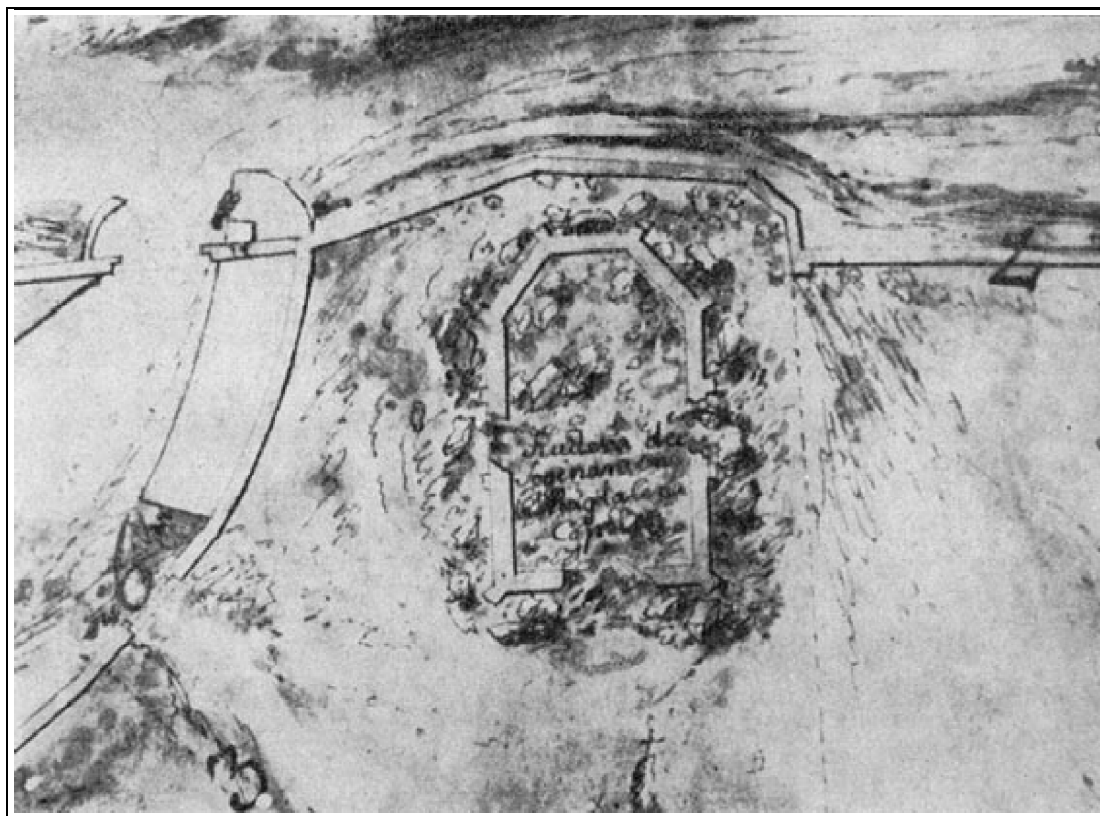
Ez a rom még sokáig ott éktelenkedett, mert végleges felszámolására csak Mária Teréziának a temetők rendezéséről szóló rendeletével kapcsolatban került sor. A rendelet 1775-ben érkezett Sopronba. Mivel a Szent Mihály templom körüli temető már nagyon zsúfolt és így a közeli lakókra nézve egészségtelen volt, új temetőt jelöltek ki, a mögötte levő területen és azt kőfallyal vették körül. Felülvizsgálták a kriptákat és a domonkos, valamint a ferences (később bencés) templommal együtt a Szent Mihály templom kriptáit is bezáratták és megtiltották a további használatukat.⁶⁽⁹³⁾ Így új kriptákra volt szükség és ezzel kapcsolatban olvashatunk utoljára a Magdolna-kápolnáról 1789-ben, amikor megemlítik, hogy már lebontották, de van egy boltozott pincéje, abból lehetne kriptát csinálni és elrendelik a terv készítését.⁷⁽⁹⁴⁾

A kápolna pontos helye és alakja eddig ismeretlen volt. A Soproni Áll. Levéltár térképgyűjteményében azonban találunk egy színezett kéziratot, amely a Szent Mihály templom környékéről mutat pontos térképet és ezen a tárgyalt kápolnát is megtaláljuk, az azóta már ugyancsak eltűnt Szent Mihály-kapu mellett.⁸⁽⁹⁵⁾ Az alaprajz egy aránylag kisméretű, de a Jakab-kápolnánál valamivel hosszabb kápolnát mutat, szögletes szentélyzáródással, kívül támpillérekkel, keletkezési idejének, a 15. század közepének megfelelően. A rajz jól érzékelteti a romos állapotot, mindkét oldala már át van törve, körülötte pedig elvadult bokros környezetben nagyobb kövek, faltöredékek hevernek. A rom-kápolnán belül felirat: „*Rudera der sogenanten Magdalena 77Capelle*”. A térkép készítőjét nem ismerjük, kelezve sincsen, de minden jel arra mutat, hogy a temető-rendezéssel kapcsolatban készült, tehát 1775 után, de 1789 előtt, mert akkor már nem állt a kápolna.

761. A Szt. Mihály templom környéke a 18. század második felében

A helyszínen, az ún. régi temető Ny-i sarkában, ma már nyomát sem találjuk. Valószínűleg kriptának sem használták fel, mert a szentély helyén egy 19. század közepéről származó kisebb épület, a hajó többi részén pedig ugyancsak múlt századbeli egyszerű földsírok vannak.

2. Az egykori Magdolna-kápolna

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: Volt-e Sopronban Götjen nevű nyomdász?

Csatkai Endre: Volt-e Sopronban Götjen nevű nyomdász?

A SSz 1961-ben tanulmányt közölt tőlem a soproni nyomdászat múltjáról a 18. század első felében. Itt említettem Götjen nevű nyomdászt, aki Németh Jánosnak cikkében ezzel a címmel: A Magyar Országi és Erdélyi Könyvnyomtatóknak neveik, és a helyek, a hol, és az idő, a meddig nyomtattak kerül említésre. A cikk a Tudományos Gyűjtemény 1817-es évfolyamának 11. kötetében jelent meg. Németh csak annyit mond róla, hogy 1736 után működött Sopronban. Magamnak pedig az volt az észrevételem röviden: Róla eddig semmiféle adat nem merült fel.

Mindamellettt nyugtalanított Németh közlése és szerettem volna tisztázni Götjen soproni működését. Sikertült a soproni Berzsényi Gimnázium híres könyvtárában Németh Jánosnak egy latin nyelvű füzetére bukkanni, amely a Götjen-közlés forrását megvilágította. 1818-ban ugyanis az említett Németh Pesten Trattnernél Memoria typographiarum regni Hungariae (A magyar királyság nyomdái) címmel újabb idevágó munkát jelentetett meg és ebben a 143. lapon Szavoyai Jenő hercegről szóló gyászbeszédet közöl (Lobrede auf... Eugenius Franciscus Herzog v. Savoyen ... in der Metropolitankirche zu St. Stephan gehalten). Jelzése: Oedenburg bey J. C. Götjen. Évszáma nincs, oktáv, 68. lap. Felkérésemre Borsa Gedeon szíves volt a Széchényi [78](#)Könyvtárban a könyvnek utánanézni, meg is találta és íme a címlapról világosan

kitetszett, hogy a gyakran megeső, fatálisan téves olvasás oka a bonyodalomnak, ugyanis nem Oedenburg áll ott, hanem Oldenburg, az írott e és l könnyen felcserélhető. Götjen tehát oldenburgi nyomdász volt és nem soproni. Eugen herceg tudvalevőleg 1736-ban halt meg, a beszéd a második kiadást érte meg, tehát Németh datálása helyes volt, ha 1736 utánra keletkezte a munka második kiadását. A soproni nyomdász történetét azonban ez már éppen olyan kevésbé érdekli, mint az, hogy a szerző Peickhardt jezsuita volt, és hogy a bécsi beszédet mért éppen Oldenburgban nyomatták ki másodízben.

Mellesleg a derék Stark János soproni grafikust is általában, hasonló téves olvasással, bizonyos lexikonok el szokták vitatni tőlünk és Oldenburgnak adni. Valószínűleg e német városban született Kamiensky híres lengyel zeneszerző is és nem Sopronban, ahogy szintén lexikonok hirdetik, itt legalább az anyakönyvekben nem szerepel.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Klafsky Henrik: Néhány adat a soproni zenei művelődés történetéhez

Klafsky Henrik: Néhány adat a soproni zenei művelődés történetéhez

1962 elején jelent meg Csatai Endre fáradtságos, körültekintő, nagy hozzáértést mutató újabb munkája: „A soproni képzőművészet és zenei művelődés története 1848–1948.” Mint ennek a kornak szinte utolsó öt évtizedében működő muzsikás, szabad legyen egypár kiegészítő adatot közölnöm.

Úgy találtam, hogy Zupancsics Miklós munkássága nem kapta meg a kiérdemelt méltatást. Ha Sopron kamarazenéléséről hírneves, abban neki óriási része van, mint annak megalapítója, szervezője, még ha legtöbbször csak a háttérből, csendben irányította is évtizedeken át Sopron muzsikáját. Működésének hangsúlyja mindig a kamarazene esett. Az első világháború előtt alig volt ház Sopronban, ahol Zupancsics- és Altdörfer-tanítványokból ne állhatott volna össze, ha nem is mindig quartett, vagy trió, de legalábbis zongora-hegedű duó. Tanítványaiba Zupancsics utánozhatatlan módon át tudta vinni a zene iránt érzett fanatikus szeretetét. A könyvben említett ellenséges viszony Zupancsics és Kossow Jenő között nem volt örökéletű. Kossow maga is nemegyszer részt vett Zupancsicsnak vasárnap délelőttönként tartott kamarazenei összejövetelein, annak lakásán, sőt később, pozsonyi karmester korában többször áthívta kíséretét, hol mint hegedűst, hol mint csellóst. A mester létesítette a Haydn–Mozart–Beethoven Klubot, amely azonban alapszabályok nélkül működött, tagdíja sem volt. Mikor Zwinz karmester az első világháború után beolvasztotta a Zeneegyesületbe, ezzel nem örvendeztette meg Zupancsicsot és híveit, akik szívesebben maradtak volna önállóak.

A klubot csakis a zene szeretete tartotta össze. 1919-ben Kellner Sándornak, a város és megye népbiztosának, aki nagy zenekedvelő volt, kívánságára a klub több vasárnap délután hangversenyeket rendezett, belépődíj nélkül a munkások részére; a vonósnégyes tagjai Hoffer Ottó, Klafszky Henrik, Zwinz Károly és maga Zupancsics mester voltak.

Az első világháború előtt a fúvós hangszereknek nem sok képviselője akadt Sopronban, bécsi zenészek segítettek ki a szimfonikus hangversenyeken a zenekart. Különösen az első világháborút közvetlenül követő években nagy volt Ausztriában a nyomor, és ekkor szinte versenyeztek a bécsi művészek, hogy az aránylag jobban ellátott Sopronba jöhessenek. Ily alkalommal ismerkedett meg városunkkal Bartos Frigyes, kiváló kürtös, itt is ragadt és a rézfúvósok tömegét nevelte fel. Így érthető, hogy számos alakulatnak volt fúvós

zenekara, így a hadastyánoknak, a Vasárugyárnak, a SOTEX-nak, Pamutiparnak, Concordiának stb.

Wurditsch Antal karnagy említését is hiányolom. 1919-ben a színházi zenekar élén egy igen jó zenekari hangversenyt adott. Mint kommunista, a rendszer bukása után kénytelen volt Ausztriába menekülni; egyébként maga is alapított korábban zenekart Zenebarátok Zenekara címmel, amely főleg a dolgozók rendezvényein szokott közreműködni.

A neves soproni cigányprímások között Nyáry Rudit nem szabad említetlenül hagyni. Igaz, hogy zenészeivel együtt sokszor volt távol. Egy alkalommal Klafszky Antal, neves osztrák zeneszerzőnek beszéltem e zenészek csodálatos zenei képességeiről, nem hitt nekem: elvittem a Csitkovics kávéházba, hol akkor Nyáryék muzsikáltak. Egy szünetben a zeneszerző kisebb előadási darabot írt, de csak a vezető szólamot, és íme öt perc múlva a zenekar kifogástalanul már játszotta is. Makkay Bélának, a félvilágot bejárt kiváló zenésznek is volt egy különlegessége: hangszerismeretéről híresedett el. A Waldbauer-Kerpely vonósnegyes játszott Sopronban; Kerpely tőlem érdeklődött, igazak-e a hírek Makkayról. Makkay Béla természetesen ott volt a hallgatóság soraiban, behívtuk a művész-szobába, Kerpely csellója a sarokban állt és Makkay öt lépésről egy percnyi gondolkodás után megnevezte mesterét. Erre a vonósnegyes többi tagjai is próbára tették, Makkay megállta a próbát. Egyébként a bécsi konzervatóriumot végezte.

E sorok írója oly szerencsés volt, hogy kamarazenesz és zenekari szereplése mellett 1936-ban a nyári Liszt ünnepek alatt a Liszt-emléktábla leleplezésekor a színhelyen vezényelhette a zenekart, amely Liszt Ünnepi dalát adta elő, a meglevő fúvósok lehetőségeihez képest írta át a szegedi Király-König Péter, neves zeneszerző.

Sopron zenekari életének feléledését már 1945-ben megérhettük Samsonov-Love szovjet karnagy jóvoltából, majd Portnof karnagy is vezényelt egy hangversenyt. Samsonov-Love nagy zenei élményt szerzett azzal a még romos Sopronnak, hogy lehozatta Bécsből a híres Wiener Symphoniker teljes zenekarát, amely a városi színházban hangversenyzett.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Irmédi-Molnár László: Emlékezés a soproni temetőben Tóth Ágoston születésének 150. évfordulóján

Irmédi-Molnár László: Emlékezés a soproni temetőben Tóth Ágoston születésének 150. évfordulóján

Az 1962. év október 28-án volt 150 éve annak, hogy Marcaliban napvilágot látott Tóth Ágost Rafael, a későbbi hős honvéd ezredes, a nagyműveltségű tudós térképész. Egy borongós, esős novemberi napon a Magyar Geodéziai és Kartográfiai Egyesület soproni szakosztálya összegyűlt a régi szent Mihály templom mögött elterülő műemlék temetőben és a magasra nőtt tuja piramisok között álló síremlékre letette nemcsak a megemlékezés, de a tisztelet koszorúját is.

Tóth Ágoston fényképe

A magyar geodéták, térképészek megilletődött tisztelettel adóztak az előtt a magyar szellemi nagyság előtt, aki egész életét a hazának, a tudománynak szentelte és küzdött, hogy legyen magyar csillagda, legyen magyar szintezési hálózat, legyenek magyar térképek. Fáradozhatatlanul beszélt, írt, harcolt ezeknek és még számos más, a nemzet haladását elősegítő jó ügy érdekében. Megvalósulásukat sajnós, életében nem érte meg, sőt úgy érezte, hogy minden erőfeszítése hiábavaló, és félrevonultan, elkeseredve írta fel naplója élére a címet: „Egy élet elveszett fáradozásai.” Való igaz, hogy az a kor, amelyben küzdött a szellemi jóért, a szellemi értékért, csak kevesek részéről mutatott megértést az ilyen törekvések iránt. Tóth küzdelme azonban csak látszólag volt hiábavaló: azok az eszmék, amelyekért életében oly sokat fáradozott, az ő korában még csak érlelődtek, hogy majdan nagy lendülettel induljanak el azon az úton, amely út elvezette a magyar geodétákat, térképészeket a tudás magaslatai felé. Amíg Tóth még szegyenkezve jelentette az antwerpeni nemzetközi fokmérési kongresszuson 1869-ben, hogy Magyarországnak nincs csillagdája, nincs szintezési hálózata, addig egy mai jelentésben több csillagdáról, több szintezési vonalról számolhatnánk be. De azt is jelenthetnők, hogy van nemcsak katonai térképészetünk, de polgári térképészetünk szervei is magas szinten végzik nemzetközileg is felelős munkálataikat.

Ki volt hát az a férfi, aki annyira szívén hordozta a magyar geodéziát, a magyar térképészetet? Családja soproni volt. Atyja Tóth József, az Esterházy majd a Széchenyi birtokok ügyésze. Anyja a jeles Kőszeghy Márton család sarja volt, Johanna. Tóth Ágoston Sopronban élt, ott, valamint Fertőszéplakon járta iskoláinak elejét, majd katonának ment. Ekkor Bécs lett a tanulás központja, ahol nemcsak a nagyhírű és kitűnő Ingenieur- und Genie-Akademie-t vallotta Alma Mater-ének (1827-ben került ebbe a nagymúltú intézetbe), hanem a bécsi Műegyetem előadásait is szorgalmasan és ambiciózusan hallgatta. A magyar szabadságharc kitöréséig a béke katonája volt, de amikor a magyar nemzet ügyéről volt már szó, elhagyta századosi rangját, kilépett az osztrák hadseregből és a magyar honvédség őrnagya lett. Mint

zászlóaljparancsnok, mint ezred- majd később mint hadtestparancsnok egyik győzelmet a másik után vívta ki. Talán legszebb haditette a hegyesi csata volt, amikor Jellasich bácskai haderejét áttörte és visszaszorította délre. Ragyogó katonai pályájának Világos vetett véget. Halálra ítélték, de azután 18 évi várfogságra kapott kegyelmet. Olmützben töltött le 7 évet. Amnesztia mentette meg a további börtöntől. Kiszabadulva csak igen nehezen tudta életét fenntartani. A megalkuvók gyűlöltek a 48-asokat, ahol csak lehetett, ellenük tettek. Hosszú éveken át gazdálkodott, így Nagycenken is tanított, de mindenütt el kellett viselnie az aulikusok túsúrásait. A kiegyezés meghozta részére is a lelki elnyomatás végét. Felszabadult lélekkel, óriási tettvággyal fogott hozzá új állásában régi kedves munkájához, a térképezéshez. Tanult, utazott, dolgozott, csak azért, hogy Magyarországnak is legyen térképező intézete, hogy hazája bekapcsolódjék az európai művelődésbe, a tudományos világ vérkeringésébe. Tanított a budapesti egyetemen, lelkesített mindenütt, ahol lehetett, ellenfeleinek azonban mindig sikerült valami gátat vetni tudományos alkotó munkája útjába. Tóth azonban mindig újra kezdte. Tudományos munkásságáért a M. Tud. Akadémia levelező tagjává választotta. Csak akkor veszítette el végleg munkakedvét, amikor saját miniszterének szinte lebecsülő szavait kellett végighallgatnia. Ugyanis a bécsi világiállításon vett részt ügyosztálya. Szép domborművekkel és jeles térképekkel szerepelt. Kitüntették munkáját. Elkészítette az európai nemzetközi felmérési kongresszusról a jelentését. Mivel ismerte egyesek nagy ellenszenvét személye és törekvései ellen, megírta egyszersmind nyugdíjaztatási kérvényét és így felszerelve jelent meg miniszterénél.

Írjuk le a jelenetet, amelyet Tóth megörökített naplójában. – Jelenti szabadságról való visszatérését. Semmi válasz. – Jelentette, hogy szép és értékes térképgyűjteményt kapott Festetich Taszilótól. – Jól van, volt a felelet. – Jelentette az antwerpeni kongresszus anyagának összefoglaló írását, és hogy a bécsi világiállításon éremmel tüntették ki az ügyosztályt. „Olyan sok érmet osztogatnak egészen méltatlanoknak, hogy ez egyáltalában nem kitüntetés.”

„Ez volt az egyetlen elismerés, amit nekem miniszterem adott” – írja Tóth. Mindenesetre ilyen sértő, esetlen válasz, akármennyire nem bírta is Tóthot Kerkápoly, nem volt miniszterhez méltó válasz.

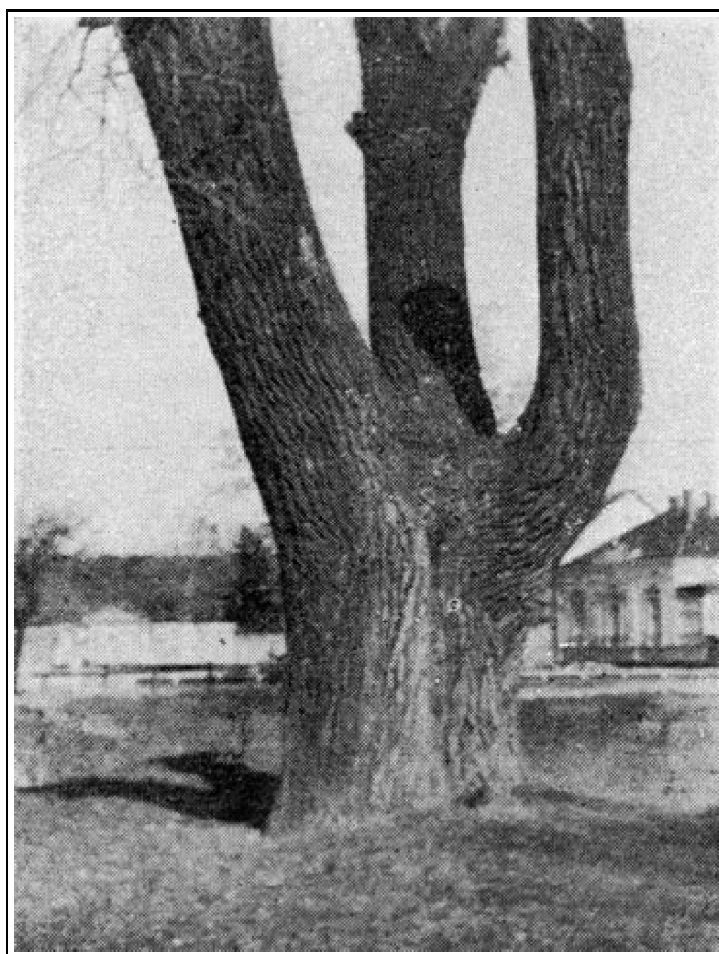
Tóth tehát elővette nyugdíjaztatási kérvényét és azt is átnyújtotta. Ez ugyan meglepte a minisztert, de átvette és intézésre továbbadta. Úgy látszik, Kerkápolyban valami szikra világossá tette helytelen viselkedését és legalább a nyugdíjazási kérvényt előnyös támogatással küldte tovább.

Nyugdíjidejét Ausztriában élte le. Sokat dolgozott, rajzolt és írt akkor is, mígnem 1889. június 6-án agyvérzés kioltotta életét. Grazban halt meg 77 éves korában. Utolsó kívánsága volt, hogy hazai földben pihenjen. Ezt a kívánságot hően szeretett felesége teljesítette is. Sopronban temette el és sírja fölé emeltette azt a fekete márvány emlékkövet, amelyet Tárczy-Hornoch Antal dr. akadémikus, ⁸¹Tóth iránti legnagyobb tisztelettől indítva bekapcsolt a magyar háromszöghálózatba: a tudós geodéta a tudós geodétának, a múlt tisztelője a múlt harcosának. Ezzel Tóth sírjára soha el nem hervadó virágot helyezett, igazolva a sokszor idézett nagy francia filozófus szavait, hogy „igazán csak az hal meg, akinek emlékét már egyetlen szív sem hordozza”. Tóth Ágoston emlékét pedig sok szív hordozza. Tisztelet tehát emlékének, tisztelet minden törekvésének.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / László Ernő: Újabb adalékok a soproni természetrajzi gyűjtés történetéhez

László Ernő: Újabb adalékok a soproni természetrajzi gyűjtés történetéhez

A SSz 1960. évfolyamának 92/93., továbbá az 1962. évnek 284. lapján szó esik a soproni természetrajzi gyűjtés múltjáról, említve benne Torkos József, Gallus Ferenc, Ocskay Ferenc, Rummy Károly és Fábry Sámuel gyűjtési körét. Az alábbiakban ez adatokat néhány mással bővítjük. 1847-ben ugyanis a tudósgyűlés tiszteletére többek között „természettani” kiállítás is volt. Erről Eöttevényi F. a győri Hazánk c. lapban (101. szám) részletes tudósítást közöl, amelyből megtudjuk, hogy Ocskaynak kígyó- és gyíkgyűjteménye is volt; ennek érdekességeként említi a cikk a másfél láb hosszú krokodilust. Rovargyűjteménye mintegy 200 darabból állt csak ugyan, de a külföld nevesebb példányai mindegyik világrészből képviselve voltak. Különlegessége e téren ezenfelül 300 változatban egy szöcskegyűjtemény. Vidák Össe bencés, aki egyébként a tudósgyűlésen az első soproni művészettörténeti összefoglalással jelentkezett, 3000 darabból álló rendezett rovargyűjteményt is mutatott be, ugyancsak neki volt gazdag madárgyűjteménye, úgyszintén madártojásai, amelyekkel Ocskay gyűjteménye is dicsekedhetett. Bizonyos Kayszrat is állított ki madarakat. Végül „föld- és kőművek, corallok, kövesült állat hal-maradványok” adtak külön csoportot, szintén Ocskay, továbbá Pürtzel voltak a tulajdonosai. Az utóbbi bizonyosan azonos azzal a jogtudóssal, akit Csatkai a soproni műgyűjtésről szóló füzetében mint metszetek és régi térképek gyűjtőjét említi.

Fekete nyárfa a Frankenburg úton. 1937-ben kivágták

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események 1961-ben**Friedrich Károly: Művelődési események 1961-ben**

Az 1961. évi kultúrmerleg összeállításánál örvendetesen tapasztalható a kulturális igényesség mellett a gondos és mindenkivel törődő változatosság. Csak így lehetett elérni a fokozódó érdeklődést és ennek köszönhető, hogy egy-egy előadáson átlagosan már 100 főnél több volt a látogatók száma.

252 TIT előadáson 13 126, a Liszt Ferenc Művelődési Házban lebonyolított és az ismeretterjesztés körébe tartozó 178 rendezvényen összesen 67 247 a résztvevők száma.

Szomorúbb a színházi élet statisztikája. A győri Kisfaludy Színház 11 előadásából 9 volt a könnyű műfaj (zenés komédia, operett, daljáték) és 2 komolyabb, nívósabb előadás. Ez a visszafejlődés részben a színházi technikai fogyatékoságokkal (fűtési nehézségek) függ össze.

Változatlanul élénk volt a látogatottság a filmszínházakban és a televízió elterjedése ellenére is szép számmal látogatták különösen a szélesméretű filmek előadásait.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események 1961-ben / A főbb események statisztikája**A főbb események statisztikája**

Ismeretterjesztő előadások a Liszt Ferenc Művelődési Házban

Tárgykör	Előadások száma	Résztvevők száma
Politika	12	4366
Közgazdaság	2	126
Történelem	6	698
Művészettörténet	16	1834
Különfélék	26	3653
Műszaki tárgy	6	851
Agrártudomány	3	393

Egészségügy	6	626
Sport	3	764
<hr/>		
Összesen:	80	13 311

A Soproni Városi Tanács „Liszt Ferenc” Szimfonikus Zenekarának hangversenyei a Liszt Ferenc Művelődési Házban.

1961. III. 11. Wagner: Nyitány a NÜRNBERGI MESTERDALNOKOK c. operából
Chopin: II. zongoraverseny (f-moll, op. 21)
Beethoven: III. Szimfónia (Eroica)
Közreműködött: A. Mihálka Margit
1961. V. 6. Mozart: Nyitány a SZÖKTETÉS A SZERÁJBÓL c. operából
Beethoven: D-dúr hegedűverseny
83Mozart: g-moll Szimfónia Köch. No. 550
Közreműködött: Kovács Dénes
1961. VII. 8. Liszt: LES PRÉLUDES
Mozart: A-dúr zongoraverseny (Köch. 488)
Bartók: III. zongoraverseny
Közreműködött: FISCHER ANNIE
1961. X. 22. LISZT FERENC SZÜLETÉSÉNEK 150. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL
Liszt: TASSO
ESZ-DÚR ZONGORAVERSENY
LES PRÉLUDES
Közreműködött: ZEMPLÉNI KORNÉL

Az Ógabatér a Lackner utca megnyitása előtt 1890 körül

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események 1961-ben / Hangversenyek és különféle rendezvények a Liszt Ferenc Művelődési Házban:

Hangversenyek és különféle rendezvények a Liszt Ferenc Művelődési Házban:

1961. IV. 22. ANDRÉ GERTLER (hegedű) Belgium

DIANA ANDERSON (zongora) Belgium

Bach: f-moll szonáta

Beethoven: G-dúr szonáta op. 96

Bartók: I. szonáta

1961. VII. 1. ANTAL IMRE a nemzetközi Liszt–Bartók hangverseny magyar résztvevője

Liszt: Desz-dúr Consolation, XV. Rapszódia

Mefisztó-keringő Legiorozza

Bartók: 6 román tánc

6 tánc bolgár ritmusban

Szvit op. 14

1961. VII. 2. AZ ALPESEKTŐL A KISALFÖLDIG

Kapuvári Népi Együttes

A Városi Tanács Központi Fúvószenekara

84 1961. X. 10. EMLÉKEST a Német Demokratikus Köztársaság megalakulásának 12. évforduló alkalmából

Siegfried Hentzsch, Kulcsár Klára, Mészáros Tibor, Bencsik Erzsébet, Szabóné Sch Márta

A Liszt Ferenc Szimfonikus vonósnégyese

1961. XI. 18. A FERTŐDI HAYDN KÓRUS HANGVERSENYE

Vezényelt: Kovács Sándor

Közreműködött: Horváth Ferenc, Jankó Katalin, Pintér László, Maros Ernő

1961. V. 20. INTÉZETI HANGVERSENY

A MEGYEI TANÁCS KAMARAZENEKARA

Vezényelt: Halmos László

Közreműködött a Felsőfokú ÓVÓNŐKÉPZŐ INTÉZET énekara

Vezényelt Törzsök Béla

1961. VII. 9., 15. KÉKFRANKOS SZIMFÓNIA

A Városi Tanács Központi Fúvószenekara, a brennbergi bányászsrámlí, a Havasi Gyop kvartett és Bettelheim Vilmos

1961. IV. 28. KÓRUS-HANGVERSENY

A Soproni Martos Flóra Leánygimnázium, a Szombathelyi KISZ Ifjúsági Ház és a Savai Művészeti Együttes

- Vezényeltek Békefi Antal és Horváth Rezső
1961. VII. 18. LENGYEL–MAGYAR EMLÉKEST
Szendrei Imre, Pavlánszky Edina, Bodor Tibor
1961. X. 28. MISKOLCI BARTÓK BÉLA ZENEMŰVÉSZETI SZAKISKOLA
női karának hangversenye
Vezényelt: Kardos Pál
Közreműködők: Osvay Ágnes, Rőczey Ferenc
1961. XII. 10. A MORVA ÁLLAMI FILHARMONIKUS ZENEKAR (OLOMOU)
HANGVERSENYE
Vezényelt: Jaromir Nohejl
Dvorák: VII. szimfónia (d-moll. op 70)
Pauer: Scherzó nagyzenekarra
Smetana: MOLDAVA Szimfonikus költemény
Janáček: Bulba Tarasz Rapszódia
1961. V. 9. SZERELEM... SZERELEM
Irodalmi összeállítás a magyar és világirodalom szerelmes verseiből
A SOPRONI IFJÚSÁGI IRODALMI SZÍNPAD együttese
Bárdos Károly, Gombay Ildikó, Gombócz János, Kulcsár Klára, Lőrincz Norbert, Sziv
Sándorné, Takács Zsuzsa, Varga Vince
Zongora: A. Mihálka Margit
Összekötő szöveg: dr. Szabó Jenő
1961. III. 14. SZÉP MAGYAR VERS
Az Erdóméznői Főiskola Művelődési Tanácsa és a Liszt Ferenc Művelődési H
rendezésében
Török Erzsébet, Horváth Ferenc, Jancsó Adrienne
1961. V. 19. SZONÁTA-EST
Simon Atala, Horváth Rezső

Mozart: Szonáta e-moll (K. 304)

Beethoven: Szonáta D-dúr (op. 12)

Farkas Ferenc: Szonatine (Hannover)

Grieg: Szonáta F-dúr

1961. IX. 10. VIETNAMEI EMLÉKÜNNEPÉLY

Nguyen Van Hing nagykövetségi ügyvivő és Faller Jenő közreműködésével

85 1961. II. 12. ZENÉSZBÁLI FÚVÓSZENEKARI HANGVERSENY

A Városi Tanács Központi Fúvószenekara

Vezényelt: Sziklai Adolf

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események 1961-ben / 1961. évi rendezvények a Liszt Ferenc Művelődési Házban

1961. évi rendezvények a Liszt Ferenc Művelődési Házban

Asztalitenisz-versenyek III. 5., IV. 20., VI. 14.

Az Asztalosipari Ktsz ünnepélye III. 18.

A Balettiskola vizsgája VI. 18.

Bábcsoportképzés, vezetők oktatása XII. 14., 21.

Berzsenyi-emlékűnnepély V. 24., VI. 7.

Brunszvik emlékűnnepély XI. 27.

Fenyőfa-űnnepély XII. 24.

Ifjúsági KISZ-akadémiák I. 11., II. 13., IV. 17., V. 8., XI. 13., XI. 20., XII. 4., 11., 19.

Ifjúsági Klubest III. 23.

Képzőművészetet kedvelő gyermekek klubja XI. 19., XII. 10.

Képzőművészeti könyvkiadás. Ankét. XI. 17.

KISZ kulturális seregszemle III. 25.

Közalkalmazottak akadémiája XI. 13., 27., XII. 11., 27.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság vándorgyűlése V. 21., 22.
Mesefilmek bemutatása IX. 24., X. 15., X. 28., XI. 12., XI. 26., XII. 4.
A Munkásörtség emlékűnnepélye III. 4.
Népi táncok oktatása XI. 19., XII. 17.
Nők akadémiája I. 3., II. 7., III. 7., V. 2., VI. 6., X. 3., 10., 17., 24., XI. 14., 27., 28., XII. 12.
Növendékhangverseny. A Liszt Ferenc Zeneiskola növendékeivel VI. 16.
Nyelvtanfolyamok indítása IX. 11., 12., 20.
Az Októberi Szocialista Forradalom emlékűnnepélye XI. 4.
Pedagógusok napja VI. 4.
Sakkverseny II. 16.
Találkozás az íróval. A József Attila Leánygimnázium rendezésében III. 3.
Tanévnyitó ünnepélyek IX. 1., 4., 5., 7.
Vallomások. A József Attila Leánygimnázium rendezésében. IV. 14.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események 1961-ben / Kiállítások a Liszt Ferenc Művelődési Házban

Kiállítások a Liszt Ferenc Művelődési Házban

Liszt Ferenc emlékek – Mi készül Sopronban? – Győr-Sopron megyei népművészet – Ipari Kiállítás – Magyar–Szovjet Barátság 15 éve. A kiállítások látogatóinak száma: 51 301 (A Soproni Ünnepi Hetek kiállításait 33 829 fő tekintette meg).

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események 1961-ben / Egyéb kiállítások

Egyéb kiállítások

Munkásmozgalmi dokumentumok (Berzsenyi Gimn.) Színes Fotóművészet. (Az Erdőmérnöki Főiskola fotó-tanszékének kiállítása a Petőfi téri Festőteremben.)

Természetvédelem (Orsolyatéri iskola).

Modern bútorok. A Siketek Faipari Intézete növendékeinek készítményei a Petőfi téri iskola dísztermében.

Vietnami népművészet (Berzsenyi Gimn.).

A SOPRONI FOTÓKLUB EREDMÉNYEI. (Metesz-helyiség.)

Természetbarátok kiállítása (Orsolya téri iskola).

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események 1961-ben / Rendezvények az Ady Endre Kultúrházban

Rendezvények az Ady Endre Kultúrházban

A Természetrajz, Munkásmozgalom, Irodalom, Egészségügy, Történelem, Művészettörténet, Társadalomtudomány és Film témaköréből összesen 14 előadás.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események 1961-ben / Rendezvények az Erdőmérnöki Főiskola KISZ Házában

Rendezvények az Erdőmérnöki Főiskola KISZ Házában

4 irodalmi, 3 zenetörténeti, 4 társadalomtudományi, 1 kémiai, 5 földrajzi (élménybeszámoló) és 1 filmesztétikai előadás. Összesen 18 előadás.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események 1961-ben / Rendezvények az Elzett Vasárugyár Petőfi Sándor Művelődési Otthonában

86Rendezvények az Elzett Vasárugyár Petőfi Sándor Művelődési Otthonában

7 műszaki, 4 egészségügyi, 2 történelmi, 7 társadalomtudományi, 1 közgazdasági és 6 politikai tárgyú, összesen 27 előadás.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események 1961-ben / A Központi Bányászati Múzeum Haydn-kertjében hangversenyek

A Központi Bányászati Múzeum Haydn-kertjében hangversenyek

Kamarazene VI. 28., VII. 3., 7., 14. Közreműködött a soproni Áll. Liszt Ferenc Zeneiskola.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események 1961-ben / Zenei rendezvények az Ady Endre Kultúrházban

Zenei rendezvények az Ady Endre Kultúrházban

BÍBORMADÁR. Az Orsolya téri Általános Iskola úttörőinek előadása XII. 7., 8.

OPERA OPERETT-HANGVERSENY. A Városi Tanács Központi Fúvószenekara.

TÜNDÉRKERT ARANYALMÁJA. A Hunyadi utcai Ált. Iskola előadása IV. 13.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események 1961-ben / 1961. évi szabadtéri rendezvények a Beloiannisz téren

1961. évi szabadtéri rendezvények a Beloiannisz téren

1961. VI. 24. NYÁRESTI SZERENÁD – TORONYZENE
A Kisipari Szövetkezetek énekkara, vezényelt Radó Ferenc
A Városi Tanács Központi Fúvószenekara vez. Sziklai Adolf
1961. VI. 29. INDULÓK, KERINGŐK. Fúvószenekari hangverseny
1961. VII. 5. OPERA OPERETT-EST Fúvószenekari hangverseny
1961. VII. 13. MAGYAR–SZOVJET ZENEI EST Fúvószenekari hangverseny
1961. VII. 16. Du. Sétahangverseny a Lövér-szálló előtt este Záró Toronyzene tűzijátékkal

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események 1961-ben / Színelőadások a Soproni Petőfi Színházban

Színelőadások a Soproni Petőfi Színházban

66 nap alatt 83 előadás keretében 49 színházi, 19 sport és 15 ünnepi rendezvény

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események 1961-ben / A színházi előadások

A színházi előadások

A Kisfaludy Színház vendégjátéka

I. 31., és II. 16. NEBÁNTSVIRÁG Hervé operettje

III. 16., V. 18. SZERESS BELÉM, Abai Pál és Horváth Jenő zenés komédiája (TV-közvetítés)

IV. 3. AZ ARANYEMBER Jókai Mór regénye után készült dráma

IV. 25. és VI. 27. SYBILL, Jakobi operettje

VI. 14. SZABADSZÉL, Dunajevszkij operettje

VIII. 16. AZ ÖRDÖGLOVAS, Kálmán Imre operettje

IX. 30. VÁCI UTCA, zenés komédia Viski András zenéjével

XI. 12. és 18. A CIGÁNYBÁRÓ, Johann Strauss romantikus daljátéka

XII. 3. ÉJFÉLI MISE, Peter Karvas drámája

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események 1961-ben / A Soproni Vasas Művészegyüttes

A Soproni Vasas Művészegyüttes

III. 24., 25., 26., VII. 9. TARTUFFE, Molière vígjátéka

Locsmándi Erzsébet – Mészáros Tibor – Kovács Éva – Hetessy László

Katona Antonia – Schulek Gyula – Varmuzsa Ferenc

XII. 9., 10. AZ ÉJSZAKA ÚTJÁN, Renato Delli bűnügyi játéka

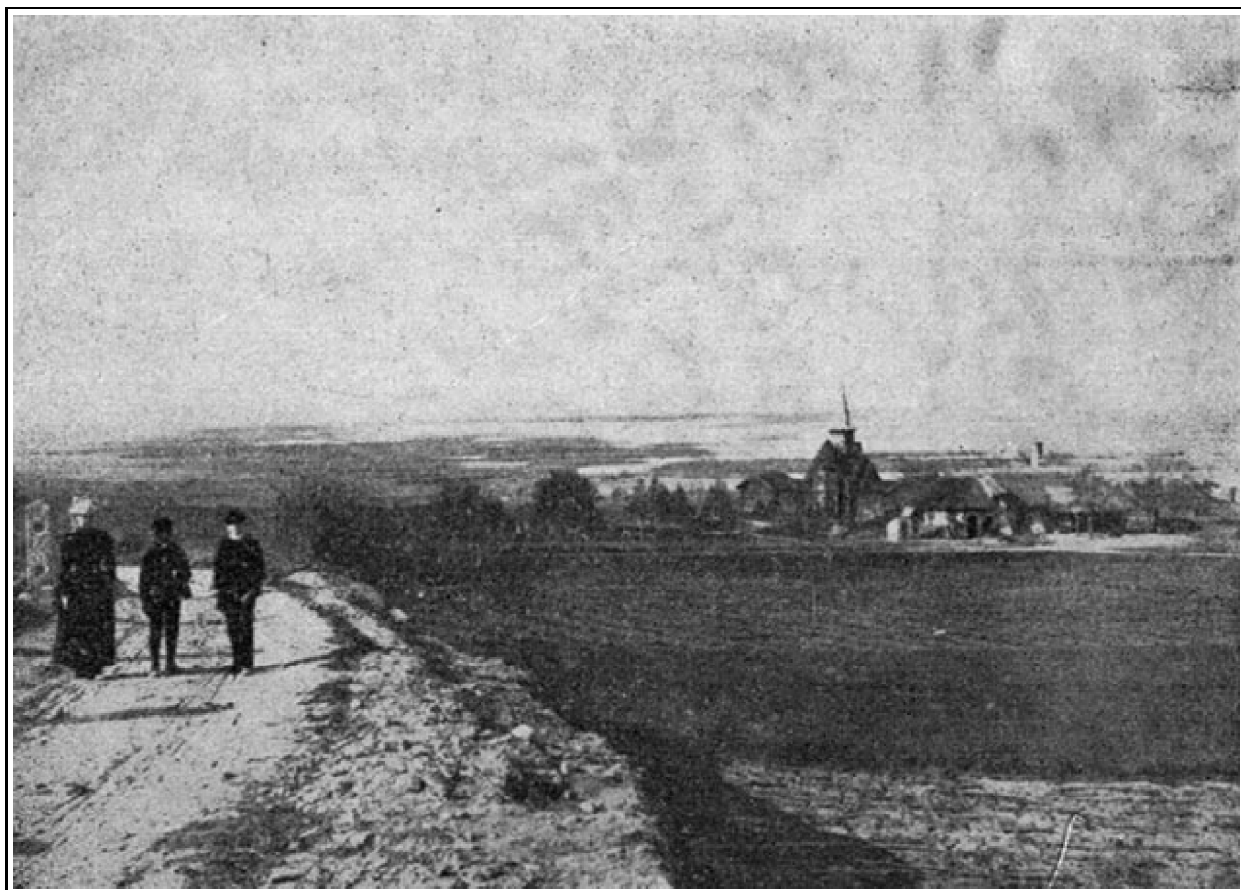
Mészáros T., Robb Vilmosné, Nagy Imre, Schulek Gyula

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események 1961-ben / Különféle munkásszínházok

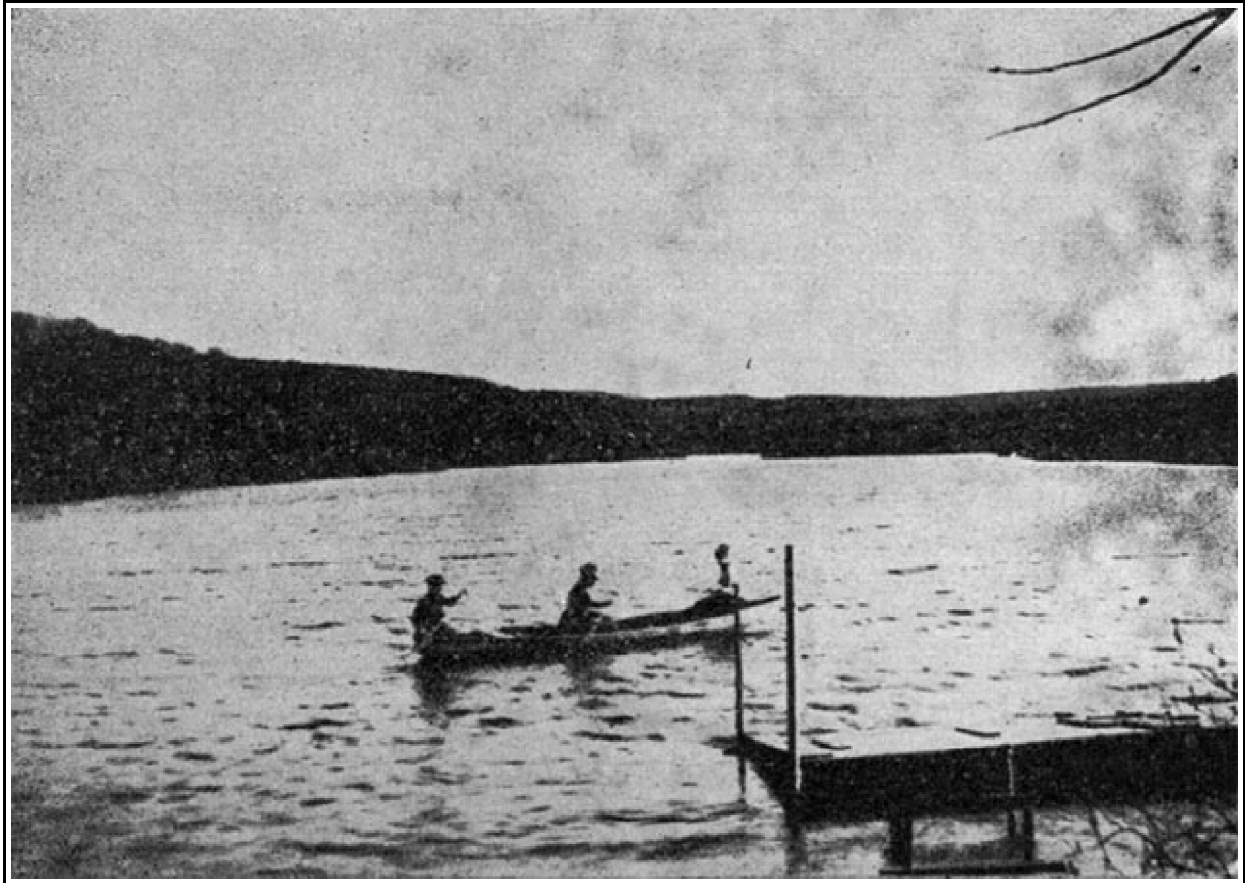
Különféle munkásszínházok

V. 5. Kénytelen házasság, Botcsinálta doktor, Molière vígjátékok

Az Erdész Színpad előadásában

87A hajdani fürdőház a Halász kunyhónál 1890 körül. Petrik Lajos felvétele

A Tómalom 1890 körül. Petrik Lajos felvétele

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események 1961-ben / Hangversenyek a színházban

88 Hangversenyek a színházban

I. 20. Örökszép melódiák, Jelmezes zenés játék

I. 21. A Határórség zenekarának hangversenye

II. 8. A Szovjet Tiszti Zenekar hangversenye

II. 26. A Magyar Rádió és Televízió Zenekarának hangversenye

IV. 9. Holéczy Ákos zenekarának hangversenye

IV. 17. A FORRADALMAK DALAI, a Kisipari Szövetkezetek Dalárdájának és a Városi Tanács Központi Fúvószenekarának hangversenye

VII. 15. MÚLT ÉS JÖVŐ, hangverseny az Odry Árpád Művészotthonban

VII. 17. WROCLAVI NÉPI EGYÜTTES, Nizzai díjjal kitüntetett lengyel együttes mősora

X. 16. Egész évben szilveszter. Budapesti kabaréműsor

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események 1961-ben / Különféle rendezvények a színházban

Különféle rendezvények a színházban

II. 23. KISZ-előadás Irakról

III. 5. A Nemzetközi Nőnap ünnepe

III. 24. Kulturális seregszemle

IV. 15., 16. FELSŐFOKÚ KULTURÁLIS INTÉZMÉNYEK KULTURÁLIS SEREGSZEMLÉJE

Kaposvár, Keszthely, Mosonmagyaróvár, Szombathely, Veszprém és Sopron KISZ-együtteseinek versenye

IV. 29. Fiatalok ünnepe

IV. 30. Obsitosok búcsúztatása

V. 6. Állami Bábszínház: Ludasmatyi

V. 7. Anyák napja a Nőtanács rendezésében

V. 14. A KILIÁN GYÖRGY KULTURÁLIS SEREGSZEMLE JÁRÁSI BEMUTATÓJA

A soproni járási körzeti bemutatókon legjobb eredményt elért kultúrcsoportok bemutatója

VI. 2. TÖBBSINCS KIRÁLYFI, általános iskolások előadása

VI. 11. A KILIÁN GYÖRGY KULTURÁLIS SEREGSZEMLE megyei bemutatója

VI. 18. A Balettiskola záróvizsgálója

IX. 29. A NÉPHADSEREG NAPJA

X. 9. SZOVJET KULTÚREGYESÜLETEK ünnepélye

XI. 6. AZ OKTÓBERI FORRADALOM ÜNNEPE

XI. 22. A Magyar Néphadsereg Vörös Csillag Érdemrendjével kitüntetett

Művészegyüttesének ajándékműsora

XI. 29. Az Ezüsfurulya, az Állami Bábszínház előadása

III. 17., 18., 19. Tornáünnepek

16 alkalommal ökölvívó-mérkőzések

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események 1961-ben / A GYŐR-SOPRON MEGYEI IDEGENFORGALMI HIVATAL rendezvényei a soproni üdülők és az Állami Szanatórium beutaltjai részére

**A GYŐR-SOPRON MEGYEI IDEGENFORGALMI HIVATAL
rendezvényei a soproni üdülők és az Állami Szanatórium beutaltjai részére**

36 zenei rendezvény. Résztevők száma kb. 8000. Közreműködők a soproni Állami Liszt Ferenc Zeneiskola növendékei, a Városi Tanács központi fúvószenekara, a Budafoki Munkásdalárda, a Brennbergi sramlizenekar, Szentgyörgyi Kálmán orgonazenével. 122 városismertetési séta 16 000 résztvevővel, 47 vetítettképes előadás az üdülőkben és az Állami Szanatóriumban. 27 műteremlátogatás 900 résztvevővel.

1961.

A Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetségének előadásai

Faipari tudományos egyesület: tizenkettő előadás

Geodéziai és kartográfiai egyesület: öt előadás

Ipargazdasági osztály: egy előadás

Közlekedés és közlekedéstudományi tudományos egyesület: tizennyolc előadás

89 Mezőgazdasági és élelmiszeripari tudományos egyesület: négy előadás

Műszaki geofizikus tudományos egyesület: három előadás

Műszaki kémikus tudományos egyesület: tizenkét előadás

Országos erdész egyesület: hat előadás

Országos magyar bányászati kutató egyesület: hat előadás

Textilipari műszaki tudományos egyesület: tizenhét előadás

Építőipari tudományos egyesület: tizennyolc előadás

Bólyai J. matematikai tudományos egyesület: nyolc előadás

Agrártudományi tudományos egyesület: négy előadás

Összesen 115 előadás

Vendégelőadók voltak:

Czirfusz Miklós, Kecskés Mihály, Csanádi Etele, Raum Frigyes, Gallai István, Kelen Tibor, Nagy Elemér, Huszár Sándor, Horják Gyula, Pallai Marika, Solymos Rezső, Szendrey István, Richly Sándor, Soós Elek, Babos Árpád, Pajor Ferenc, Németh Jenő, Czirák József, Tokai István, Babók László, Füzi István, Wiesler József, Veres Pál, Pécs László, Erdész Nándor, Kardos László.

Soproni előadók voltak:

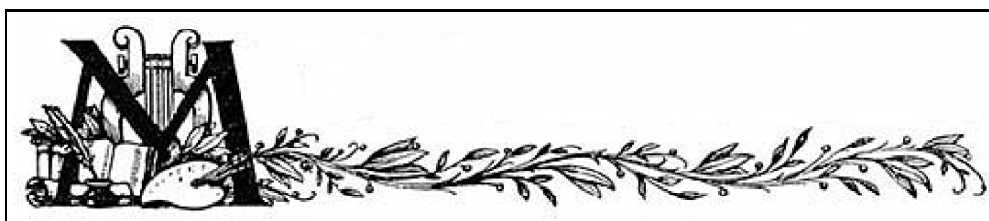
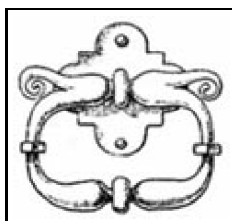
Nikolics Károly, Gyurkó Pál, Wallner Ákos, Gerencsér Miklós, Hárs György, Winkler Oszkár, Huszár Sándor, Sébor János, Horják Gyula, Nemki Ernő, Szendrey István, Hargitai Nándor, Benkő Ferenc, Berec Zoltán, Németh Kálmán, Fekete Tibor, Molnár Ernő, Hammerl Antal, Fogas István, Ramaszéder Károly, Szabó Zoltán, Kovács József, Horváth Péter, Starck Jenő, Bettelheim Vilmos, Szuszmán Antal, Mihalik Béla.

mmm

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Friedrich Károly: Művelődési események 1961-ben / A soproni filmszínházak 1961. évi mősara

A soproni filmszínházak 1961. évi mősara

A soproni Petőfi, Ady, Szabadság és Vörös Csillag filmszínházakban az év folyamán lepergett 416 műsorral 2161 előadás. A műsorok összetétele a következő volt: 163 fekete-fehér, 201 színes és 52 szélesvásznú. A műsorok származási helye: 301 népi demokratikus és 115 nyugati ország filmgyára.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

90 MEGEMLÉKEZÉSEK

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Lesenyi Ferenc 1887–1962

Somkuti Elemér: Lesenyi Ferenc

1887–1962

Lesenyi Ferenc a Soproni Erdőmérnöki Főiskola nyugalomba vonult tanára, 39 éven át Sopron város lakója, az erdészeti szakágazat terén kifejtett több mint 50 éves munkálkodás után, élete 75. évében 1962. szeptember hó 6-án elköltözött az élők sorából.

Lesenyi Ferenc 1887. április hó 28-án született Geletneken, Bars megyében. Az 1905/1906-os tanévre iratkozott be a Selmecbányai Akadémia Erdőmérnöki Szakára. Tanulmányait 1909-ben fejezte be. Eleinte Selmec környékén dolgozott, erdőmérnök gyakornoki minőségben. 1911-ben Kolozsvárra, majd 1912 áprilisában a Görgényszentimrei Állami Erdészethez helyezték. Ezen az állomáshelyén nyerte el a segéderdőmérnöki kinevezést is 1913 januárjában. 1914-ben Besztercére helyezték át, az Aranyosvölgyi vasútvonal építési munkálataihoz.

Lesenyi Ferenc képességei hamar kitűntek. 1917 szeptemberében erdőmérnökké nevezték ki. Ezt követően a minisztériumba került, ahol eleinte a Faértékesítő Hivatalban, majd pedig Kaán Károly titkáráként tevékenykedett.

Kaán Károly mellett – aki az alföld-fásítási törvény kezdeményezője volt, egyúttal a kapitalista idők legnagyobb magyar erdészalakja is – figyelme egyre inkább a közgazdasági tárgyú erdészeti problémák felé irányult. Elvégezte a műegyetem 91. közgazdász mérnöki szakát, s az itt töltött évek alatt átfogó képet kapott a magyar erdőgazdálkodás akkori helyzetéről.

Már főerdőmérnök volt, amikor 1923. december 15-én rendkívüli tanári kinevezéssel újra az Alma Mater falai közé költözött és kiváló pedagógiai érzékkel megáldott tanára lett a Soproni Főiskolának. Előadásait

igyekezett mindig élvezetessé tenni hallgatósága számára. 1923-tól az erdőgazdasági politikai tanszék, majd 1939-től az erdőgazdasági politikai és jogi tanszék vezetője.

Az erdőgazdasági politika című tárgy mellett 1926-tól oktatta a nemzetgazdaságtan, az erdészeti adminisztráció, 1927-től az erdészeti jog, 1939-től a közgazdaságtan, 1940-től az erdészeti igazgatás című tárgyakat is.

Tanári pályáján gyorsan haladt előre, hiszen 1927. április 14-én főiskolai rendes tanárnak, 1934. július 18-án egyetemi nyilvános rendes tanárnak nevezték ki. 1951 augusztusában nyugdíjazták.

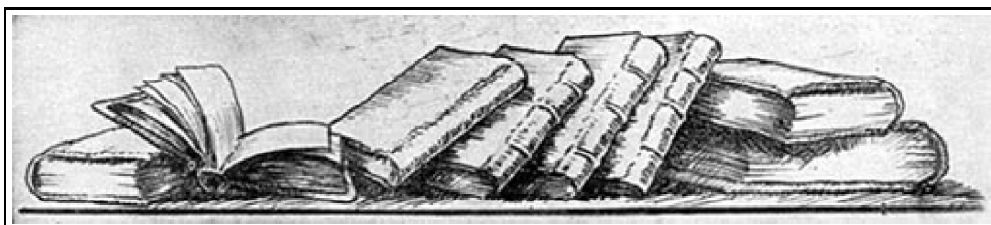
Oktatómunkája mellett kiterjedt irodalmi munkásság is fűződött a nevéhez. Főleg a hazai erdőgazdálkodás történeti feldolgozásával foglalkozott behatóan. Kiemelkedő munkái: az 1936. évi Nemzetközi Erdészeti Kongresszus részére írt műve: „A magyar erdőgazdaság története és mai helyzete”, valamint az 1958-ban megjelent munkája: „A Selmecbányai Erdészeti Tanintézet története (1808–1946)”. Ezeken kívül mintegy 15 fontosabb dolgozata jelent meg az erdészeti szakajtó hasábjain.

Lesenyi Ferencet erdőszerepete sok kérdésben közel hozta a szocializmus eszméinek megértéséhez, azok támogatásához. Örömmel üdvözölte az erdők államosítását. Jól látta, a magyar erdők ügye a felszabadulással megfelelő kezekbe került. Ezért írta meggyőződéssel, mintegy örökségül hagyva az utódoknak, halála előtt alig néhány héttel: „Minden erőnkkel arra kell tehát most már törekedni, hogy az erdészeti tudomány fejlődését fokozott mértékben vigyük előre, hogy minél nagyobb erővel támogathassuk a mi nagy és szép feladatunk munkálását: a szocialista magyar erdőgazdaság kiépítését és fejlesztését.”

Lesenyi Ferenc, aki életében oly nagy szorgalommal és szeretettel kutatta Alma Matere, a magyar erdőgazdaság múltját, 1962. szeptember 6-ával maga is belekerült volt intézete, Sopron város történelmi alakjai közé.

Hess egri festő oltárképe az iváni templomban: Szt. András vértanúsága

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

92 SOPRONI KÖNYVESPOLC

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Leopold Schmidt: Die Entdeckung des Burgenlandes im Biedermeier. Studien zur Geistesgeschichte und Volkskunde Österreichs im 19. Jahrhundert

Angyal Endre: Leopold Schmidt: Die Entdeckung des Burgenlandes im Biedermeier. Studien zur Geistesgeschichte und Volkskunde Österreichs im 19. Jahrhundert

Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, Band 25.)

Eisenstadt 1960, Burgenlandisches Landesmuseum. 170 lap, 16 kép.

Az Österreichisches Museum für Volkskunde igazgatója és a bécsi egyetem professzora, Leopold Schmidt, sokoldalú muzeológiai és néprajzi munkássága közben gyakran talál időt arra, hogy a Burgenland kérdéseivel foglalkozzék. Idevonatkozó tanulmányainak gyűjteményéből állt össze ez az igen érdekes könyv, amely a Burgenland „fölfedezését” tárgyalja, a biedermeier-korban.

Magát a biedermeiert Schmidt professzor eléggé tágan értelmezi: a napóleoni háboruktól egészen az 1867. évi kiegyezésig. Vissza-visszanyúl azonban az előzményekig, egészen II. József koráig, az utolsó három fejezet hősei: a soproni néprajzkutató Bünker, a geológus Eduard Sueß és a néprajzzal is foglalkozó osztrák mérnök, Anton Dachler pedig már az első világháború idején, illetve röviddel utána halnak meg. Tulajdonképpen tehát a XIX. századi osztrák és német „Burgenlandkunde” története a könyv, kevés francia és angol anyag (Alexandre de Laborde, John Paget) felhasználásával. De nemcsak a biedermeier-fogalom időbeli, hanem a mai Burgenland területi határait is átlépi Schmidt: utazói, írói, kutatói, akikkel foglalkozik, nem egyszer a mai Győr-Sopron és Vas megyék területére is eljutottak, vagy egyenesen ott működtek. Ez teszi a könyvet hazai kutatóink számára is olyan érdekessé, sőt becsessé. Igaz, a szerző néha kissé osztrák perspektívából látja a magyar népet, magyar történelmet, s néhány megállapítását meg lehetne kérdőjelezni. Rögtön hozzá kell azonban tennünk: a tudományos objektivitás, az elfogulatlanságra-törekvés határait általában nem lépi át, s így a vitatható pontokon sem válik bántóvá vagy sértővé.

Olyan érdekes német és osztrák írók és tudósok jutottak el a régi Nyugat-Magyarország területére, mint Zacharias Werner vagy Franz Grillparzer, a bécsi ballada-költő Johann Nepomuk Vogl, a liberális publicista Johannes Nordmann, a német etnográfia kutatásában úttörő Wilhelm Heinrich Riehl, s amellet sok, kevésbé ismert, de a tudomány vagy irodalom történetében mégsem jelentéktelen egyéniség. Itt legfőljebb csak azt hiányolhatjuk, hogy Schmidt professzor figyelve majdnem csak az osztrákokra és németekre terjed ki, s arról például nem vesz tudomást, hogy a XIX. század első felében olyan nagy szláv tudósok is jártak a mai Burgenland területén, mint a lengyel Kucharski és az orosz Szreznyevszkij, akik – egyébként soproni kiindulási ponttal! – a horvát falukat, horvát nyelvjárásokat tanulmányozták. Hiányzanak a horvát Burgenland-kutatás eredményei is – elsősorban a zágrábi Mate Ujevic jelentős munkái –, s a különben eléggé gazdag jegyzetanyagban csak egy-két magyar cím szerepel. Csatka Endre, Thier László részben németül is hozzáférhető munkái, vagy a Soproni Szemle és Vasi Szemle ilyen szempontból igen fontos cikkei sajnos kívül maradtak Schmidt érdeklődési körén. Jó volna, ha egy újabb kiadásban pótolná ezeket a hiányosságokat, hiszen – mint ő maga mondta 93nemrég e sorok írójának Bécsben – igen fontosnak tartja a magyar tudománnyal való kapcsolatokat.

Ezeknek előrebocsátásával mégis újból hangsúlyoznunk kell: a munka magyar szempontból is nagyon érdekes. Nemcsak, hogy a soproni Bünker János Rajnáld, a századforduló nagy néprajzosa, vagy a pannonthalmi bencés Sztachovics Remig (akit Schmidttől eltérően nem horvát, hanem inkább szlovák származású embernek kell tartanunk!) külön fejezettel szerepel benne, hanem olvashatunk az osztrák utazó Franz Sartori (1782–1832) soproni és sopronbánfalvi élményeiről (16–20. l.), a költő Karoline Pichler nagycenki látogatásáról (30–31. l.), a Sopronba is eljutó osztrák „biedermeier-vándorról”, Adalbert

Krickel-ről (51. l.), a Győry-család társaságában Szombathelyről Stájerország felé vándorló Johann Nepomuk Vogl-ról (66–67. l.), a Tarcsára utazó Grillparzer soproni és kőszegi időzéséről 1852. júliusában (80. l.), a biológus Gottlieb Haberlandt magyaróvári gyermekkoráról (129–131. l.) és sok egyéb győr-soproni vagy vasi vonatkozásról. Schmidt könyve ezért mindenképpen megérdemli figyelmünket.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / G. Soós Katalin: A nyugat-magyarországi kérdés (1918–1919). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962. 67 l. – Értekezések a történeti tudományok köréből, új sorozat, 25. füzet.

Fogarassy László: G. Soós Katalin: A nyugat-magyarországi kérdés (1918–1919). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962. 67 l. – Értekezések a történeti tudományok köréből, új sorozat, 25. füzet.

A szerző Soproni Szemlében megjelent előtanulmánya után nagy várakozással tekintettünk az értekezés elé, amely lényegében az osztrák–magyar határpörnek az első világháború végétől a magyar proletárdiktatúra bukásáig lejátszódott fázisát ismerteti. Első ízben használta fel az akkori békekonferenciának az amerikai külügyminisztérium által kiadott anyagát és vette igénybe a magyar külügyminisztérium és a bécsi magyar követség által kiadott diplomáciai iratokat. Nem találtuk azonban nyomát annak, hogy a burgenlandi tartományi levéltárban is kutatott volna, felhasználta azonban az idevonatkozó osztrák irodalmat.

A könyvnek igen jelentős soproni vonatkozásai vannak, hiszen Sopron lett a Tanácsköztársaság idején a nyugat-magyarországi német országrész központja. Nem érthetünk azonban egyet a szerzővel abban a tekintetben, hogy értekezését a tanács hatalomnak Sopronban való megszűnésével zárja le. A tanácskormány a német nemzetiségi kérdés rendezése érdekében tett intézkedései valóban igen figyelemre méltóak, azonban a proletárdiktatúra bukása nem jelentette a kérdéses területért folyt osztrák–magyar diplomáciai küzdelem első szakaszának a beveződését. A nyugat-magyarországi kérdés második szakasza akkor állott be, amikor Renner osztrák kancellár korábbi álláspontját feladva, a magyar ellenforradalom idején elutasító álláspontot foglalt el a népszavazással szemben. Ami az osztrák pártok álláspontját illeti, úgy véljük, hogy a szerző némileg általánosít. Nemcsak a nagynémet és keresztényszocialista, hanem a szociáldemokrata párt képviselőinek az álláspontja megoszlott az annexió kérdésében. Nem ártott volna mind ezzel, mind pedig az érdekelt lakosság hangulatával bővebben foglalkozni. A csornai ellenforradalom a nyugat-magyarországi kérdés tárgyalása szempontjából közömbös és kellően feldolgozott esemény. A szerző nem következetes a helynevek írása szempontjából. Vezérelvül szolgáljon, hogy magyar szövegben magyar helyneveket írunk és zárójelben tüntessük fel az idegen nyelvű helynevet. E szabály mellőzése oda vezetett, hogy pl. a most is magyar területen levő Kőszegnek elsősorban a német nevét tüntette fel a 13. oldalon és csak zárójelben a magyart. A 60. oldalon Kittsee magyar nevét (Köpcseny) nem is ismeri. Nagymartonnál viszont fel kellett volna tüntetni, hogy mostani neve Mattersburg, mert a helyi viszonyokkal nem ismerős olvasó nem tudhatja, hogy azonos Mattersdorffal.

Ugyancsak nem ártott volna, ha valamivel többet foglalkozik Kalmár Henrik német népbiztos személyével. (A Károlyi-kormány által kinevezett német miniszter dr. Junker János volt.) Muraközi ellenforradalom (lásd 42. o.) nem létezett, tekintettel arra, hogy ezt a területet a horvátok 1918 végén megszállták. Amire a szerző gondol, az a vendvidéki ellenforradalom volt (Murától északra és nem Mura és Dráva közt fekvő területen.) Az osztrák megszállási tervek vonatkozásában még annyit, hogy nehéz volt az ántántnak Ausztriát a Magyar Tanácsköztársaság elleni akcióba belevinni, amikor szövetségese, a

Szerb–Horvát–Szlovén Királyság Karinthia végett Ausztriával szabályos háborút folytatott. Ottó Bauer részére a Magyar Tanácsköztársaság megdöntése azért sem volt fontos, mert annak a vörös hadserege végeredményben az ellenséges déli szomszéd csapatait kötötte le és a tanácskormány összeomlása esetén ezek a zászlóaljok felszabadultak volna.

A szerző nyilván ismerte dr. Nagy Iván „Nyugat-Magyarország Ausztriában” c. könyvét, legalább is erre vall könyvének vonalvezetése. Nem használt fel azonban néhány – Sopron történetére vonatkozóan fontos és erős kritikával használható könyvet, mint pl. Ernst Löger: Heimatkunde des Bezirkes Mattersburg, Gagyí Jenő: A nyugat-magyarországi kérdés, Victor Miltschinsky: Das Verbrechen von Ödenburg és Missuray-Krug Lajos: A nyugat-magyarországi felkelés.

Éppen az öreg soproniak tudják, hogy nemcsak az osztrák parlament képviselőinek, hanem a helyi lakosságnak az álláspontja független volt attól, hogy munkás- vagy polgári párthoz tartoztak-e. Ez főleg a nyugat-magyarországi felkelés idején bizonyult be, amikor pl. dr. Thullner pápai prelátus Nezsideről a magyar felkelők elől elmenekült, Sopron viszont, amely a népszavazás idején Magyarország mellett döntött, szociáldemokrata képviselőt küldött dr. Hébelt Ede személyében a nemzetgyűlésre.

Véleményünk szerint a szerzőnek 1922-ig kellett volna feldolgozni az anyagot. Ebben a formában a könyv inkább adalék a Károlyi-korszak és a Tanácsköztársaság nyugat-magyarországi történetéhez, különös tekintettel annak diplomáciai vonatkozásaira. Úgy hisszük, hogy a szerző nem fog megállni félúton és hamarosan elkészül az értekezés folytatásával is.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Szokoly Endre: „...És Gömbös Gyula, a kapitány.” Budapest, 1961.

Fogarassy László: Szokoly Endre: „...És Gömbös Gyula, a kapitány.” Budapest, 1961.

A Gondolat Kiadónál megjelent könyv szatirikus történelmi riport, Gáspár Antal karikatúráival. Gömbös Gyula azon fiatal századosok közé tartozott, akiket az első világháború utáni forradalmi időszak vetett a felszínre. Ezek közt volt Heltai Viktor, az őszirózsás forradalom budapesti városparancsnoka, aki a vezetése alatt álló tengerészkülönítmény pozsonyi és nagyszombati garázdálkodásaival járatta le magát, Csernyáli százados, az első Katonatanács elnöke, aki Hollandiába kapott diplomáciai megbízatást, Steinbrück Ottó, Pogány népbiztos nagy ellenfele, a szolnoki ellenforradalom leverője, majd a Vágó hadtest de facto helyettes parancsnoka. Legtöbbet hallatott magáról a Tanácsköztársaság idején Sárói Szabó Tibor (a soproni katonai főrealiskolában végezte tanulmányait!) Rimavölgyében végrehajtott fegyvertényeivel, akinek az alakját a 39-es dandár c. magyar film is megörökítette. Gömbös más lóra tett: míg kollégái a Károlyi-forradalom, illetve a Tanácsköztársaság idején gyors- és rövidéletű karriert csináltak, ő százados léte meg tudta szerezni a szegedi kormány hadügyi államtitkárságát. Az első világháború jelentéktelen vezérkari tisztje, aki Bartha hadügyminiszter megbuktatása idején vált ellenforradalmárrá, nemcsak váratlan karriert csinált, hanem megalapozta további pályafutását is. Kevesen tudják, hogy Gömbös Gyula mielőtt kadétiskolába került, Sopronban végezte gimnáziumi tanulmányait, szállásadója pedig Krug Lajos evangélikus tanító, Missuray-Krug Lajos, a nyugat-magyarországi felkelés krónikásának édesapja volt.

A szegedi haderő tisztjei közül Prónay és Ostenburg-Moravek századosok voltak Gömbös riválisai (Ostenburg, mielőtt Szegedre szökött, a vörös tengerészdandárnak volt a vezérkari főnöke). A

nyugat-magyarországi események után azonban sikerült 95-öket eltüntetnie a politikai sülyesztőben, ami annál is könnyebben sikerült neki, mert a fehér terrorban nem volt annyira kompromittálva. Ezen mitsem változtatott az a tény, hogy egy időben ő maga is ellenzékbe szorult. Ismeretes, hogy Gömbös a kormányzó bizalmi embere volt és a saját sikerének könyvelte el, hogy Horthy Károly király mindkét visszatérési kísérlete idején a Habsburg-restauráció ellen foglalt állást, sőt a második kísérletnél csapatokat is küldött ellene. A Budaörsnél harcoló kormánycsapatoknak Gömbös volt quasi politikai megbízottja.

Szokoly Endre könyve megírásánál rengeteg anyagot tanulmányozott át. Mivel Gömbös belekapcsolódott a nyugat-magyarországi felkelésbe is, ki kellett térnie ezekre az eseményekre is, amelyek – mint ismeretes – a soproni népszavazáshoz vezettek. A szerző valószínűleg nem ismerte a felkelés bibliográfiáját, nyilván fellapozott néhány egykorú újságot és ismerhette Prónay Pál kéziratos naplóját, de nem merült el a részletekbe. Így nem csoda, ha elkerüli a figyelmét olyan jelentős apróság, mint az, hogy a Prónay-zászlóalj a felkelésben nem vett részt. Tény az, hogy körülbelül egy századnyi erő, Prónayval együtt belekapcsolódott a felkelésbe. Felsőőrnek nem Neuwart, hanem Oberwart a német neve, ettől függetlenül a szerzőnek illett volna tudnia, hogy Burgenland legnagyobb magyarlakta községe. Héjjas különítményének csak egy részét hozta ki Sopronba, illetve a felkelés területére, tény az, hogy sokan azért mentek Nyugat-Magyarországra harcolni, hogy a fehér terror alatt viselt dolgaikért megkapják a kilátásba helyezett amnesztiát. (A felkelők hősi halottai közt véletlenül egy „amnesztiás” sem volt.) Az is tény, hogy Héjjasék, miután az osztrákok elleni hadműveleteiket befejezték, a Friedrich-féle szabadcsapatok ellen indítottak polgárháborút és el is foglalták Kismartont. A szerző ott is téved, amikor azt írja, hogy az eredeti „Lajtabánság” bélyegeket Budapesten nyomatták, mert előállítójuk – a sors iróniája gyanánt – a bécsi Paulussen-féle nyomda volt. Fraknó, Városszalónak, Németújvár látképe, Prónay arcképe és Lajtabánság címere váltakoztak rajtuk. Gömbös magának a felkelés vezetőjének szerepét arrogálta, ámde a parancsnokság rövidesen kicsúszott a kezéből, mert míg ő a biztonságos Budapestről csak kirándulni járt Nyugat-Magyarországra, Prónay a hadszíntéren tartózkodott és a rangidősség jogán ragadta magához a vezetést.

Amikor Gömbös ellenzékbe került, fölcsapott fajvédőnek, hogy azután a kormánypártba visszakerülve, szolgálatonkívüli vezérőrnagy és honvédelmi miniszter legyen gróf Károlyi Gyula második kormányában. Károlyi Gyula, Bethlen olasz–angol orientációjával szemben franciabarát politikával kísérletezett. Ebbe a kormányba jól beleillett Gömbös, akinek jugoszláv kapcsolataival a könyv külön is foglalkozik. Ki kell emelni, hogy a Károlyi Gyula-féle második kormány (az első Szegeden működött) nemcsak gazdasági, hanem külpolitikai vonalon is csődött mondott. A hozzáfűzött remények elsősorban a kisántant államainak magatartása miatt nem teljesültek. Így került hatalomra a condottiere típusú Gömbös németbarát kormánya. Az öregedő Gömbös miniszterelnök már körültekintőbb, mint a fiatal Gömbös százados. Egykori fajvédőprogramjának antiszemita jelszavait nem váltotta készpénzre. Szokoly megírhatta volna, hogy a miniszteri bársonyszék hajlamossá tette nagylelkű gesztusokra is. Nemcsak amnesztiát és nyugdíjat juttat a magyar Vörös Hadsereg politikailag elmarasztalt tisztjeinek, hanem Stromfeld Aurél özvegyének is kegydíjat adott. Nem tudta azonban megállni, hogy az erre vonatkozó okiratot ne az alábbi szavak kíséretében nyújtsa át az özvegynek:

– Ezt nem a szocialistáktól kapja! (Földes Péter közlése.) (Stromfeld egyébként a Ludovikáról kikerülve, a soproni 18. honvédegyezredben kezdte meg katonai szolgálatát.)

Jó lett volna kideríteni, hogy mennyiben igaz dr. Victor Miltschinsky, a „Das Verbrechen von Ödenburg” szerkesztőjének azon állítása, hogy az 1921. szeptember 4-i kirchschlagi csata hadműveleti terveit Gömbös dolgozta ki. Ez természetesen egy szatíra írójával szemben pium desiderium, hiszen nem lépett fel

tudományos igényekkel. Mindamellet nem ártott volna, ha műve végén felsorolja a felhasznált forrásokat. A szerzőnek egyébként az a véleménye, hogy Gömbös irányítása alatt lépett az ország arra az útra, amely elkerülhetetlenül a német szövetséghez és ezen belül az ország második világháborús katasztrófájához vezetett.

1963. XVII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Aggházy Mária: A barokk szobrászat Magyarországon. Bp. 1959. Akadémiai Kiadó

96 Csatkai Endre: Aggházy Mária: A barokk szobrászat Magyarországon. Bp. 1959. Akadémiai Kiadó

A magyarországi művészettörténet 1959 végén ismét nagyszabású munkával gyarapodott. A pár éve megjelent kétkötetes barokk festészet történetének, Garas Klára munkájának párdarabja, a magyarországi barokk szobrászat története is napvilágot látott Aggházy Mária avatott tollából és kettős alakban hagyta el a sajtót. Van egy háromkötetes kiadás és egy második, egyetlen kötetes, ez annak a rétegnek szól, amelyik szereti a régi művészetet, bár egyetemi képzettsége nincs.

A két kiadásnak azonos a képanyaga, a nagyobbiknak első kötete 150 lapon alapos művészettörténeti összefoglalást hoz, majd a művészek és mesterek életrajzát adja sok száz névvel. A második rész helyrajzi csoportosításban ismerteti a barokk szobrászat emlékeit, a községeket ábécé sorrendben hozva, ide csatlakozik a német összefoglalás, a név- és tárgymutató, meg az ikonográfiai index. Végül a harmadik kötet a képanyagot hozza az egykötetes kiadással azonosan. Ebben az egyes kiadásban is van összefoglalás, de 17 lapra összezsugorítva. Goethét juttatja eszünkbe, aki szerint in der Beschränkung zeigt sich der Meister. Tiszteletre méltó teljesítmény, képzeljük el, mily nehéz egy annyira szövevényes talajon, amilyen Magyarország a barokk korszak elején, biztos kézzel meghúzni az irányvonalakat olyan olvasók számára, akiknek nem mindig van meg a kellő előképzettsége. Mégis pontosan kirajzolódik a török megszállás a művészeti kifejlődés akadályaképpen, Erdély a renaissance-hagyományokkal, Észak-Magyarország, ahol a sziléziai és lengyel hatás mutatkozik nagy változatosságban, végül a mi nyugati országgrészünk az osztrák befolyással, a vándorló mesterek szerepével és nem utolsósorban a metszetek közvetítésével. Figyelmeztet a könyv rá, hogy a díszítés milyen fontos korjelző. Po. a soproni barokk sírkövek díszreit vizsgálva az épületek faragványain, a sírkövek pedig nagyon pontos évjelzéssel szolgálnak. Bécs hatása lassanként szétfoszlik, kialakul a Pest-Buda-i kör, amelybe belekapcsolódik a soproni születésű Conti kőfaragó és a kismartoni kőfaragók közül is kettő-három. A 150 lapos értékes tanulmányt a tizedére összeszorítani heroikus munka lehetett, de sikerült; tömörsége ellenére szépen folyó olvasmány.

Sopron nagy szerepet kap a hármaskiadásban, kilenc lapon tárgyalja a barokk szobrászati emlékeket, Győrt ötön, Kismartont három lapon. Ezenkívül szó esik a falvak szobráiról is, így együttesen hatalmas számot tesznek és mutatják, hogy a szerző a legaprólékosabb forrást is kiaknázza. Számos soproni barokk szobrász és kőfaragó neve bukkan fel a könyv hasábjain. Hogy esetleg némely kisebb adat tévesen csúszott be, ilyen óriási munkánál megesik, po. a soproni Két mór ház faragványait rám hivatkozva Miller Bálint nevére hozza az egyetlen kötet, jóllehet a hármaskiadásban pontosan úgy van róla szó, ahogy annak idején írtam: valószínűleg Millertől való. Ugyanis ez a mester a temető közelében, azaz a mai Kellner Sándor utcában lakott. Azóta sem sikerült a feltevést sem megerősíteni, sem megcáfolni, ma is csak feltevés.

Ami a kiadások külsejét illeti, egyaránt bőkezű és szűkmarkú a kiadó. Bőkezű, mert mostanában nem jelent meg magyar könyv, mely az illusztrációk ily tömegével mutatkozik, szűkmarkú volt a kiadó ugyanakkor, mert egyik-másik kép sokkal jobb is lehetett volna, no meg mert példányszámát csupán 1650-ben szabta meg, jóllehet ennek a ragyogó könyvnek kitűnő szövege és tán nem utolsósorban az eddig ismeretlen magyarországi barokk szobrászat ismerete nagyobb elterjedési lehetőséget érdemelt volna.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Egy 1839-ben kelt s a kancelláriához fölterjesztett jelentés alapján (Soproni Állami Levéltár: Fasc. VIII. 1150/I. sz.) ismertetem őket a SSz 1962. évi 2. számában (147. lap).

2 (Megjegyzés - Popup)

A SSz, 1958. évi számának 316. lapján *Szele Lajos* is idézi.

3 (Megjegyzés - Popup)

Régi szokás volt már Sopronban, hogy az új tanácstagok ilyen gesztussal fejezték ki hálájukat megválasztásukért.

4 (Megjegyzés - Popup)

SSz, 1938., 5–6. szám, 315–316. lap.

5 (Megjegyzés - Popup)

Drezmítzer József iskolafelügyelő 1838. június 24-én kelt átiratában utal rá (Soproni Állami Levéltár: Fasc. VIII. 1150. sz.).

6 (Megjegyzés - Popup)

Fasc. VIII. 1150. sz., 1839. július 9. (Soproni Állami Levéltár).

7 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Állami Levéltárban (Fasc. IX., később XXV. sz. iratkötegekben) évről évre megtalálható az egylet téli tüzelőt igénylő kérelme. Az „elintézés módja” minden esetben utal a mennyiségre is, mely rendszeresen „9 öl Kemény hasábfá, és 12 öl lány Rőzse” volt.

8 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv 1838/742. sz. (Soproni Állami Levéltár).

9 (Megjegyzés - Popup)

Ezek a plakátszerű felhívások évtizedeken át *egy lapon, magyar és német szöveggel*, újév előtt kerültek kibocsátásra. Hatásukat a Soproni Állami Levéltárban található számos gyűjtőív tanúsítja, melyeken többszáz forintos végösszegek s a város előkelői mellett a legegyszerűbb polgárok nevei is szerepelnek.

10 (Megjegyzés - Popup)

Vág Ottó: „Az óvodai nevelés kialakulása” c. művének 115. lapján idézi.

11 (Megjegyzés - Popup)

Fasc. VIII. 2446. sz. (Soproni Állami Levéltár).

12 (Megjegyzés - Popup)

A műsorban két egyfelvonásos színmű: „Egy férj a ki sir” és a „Ministerelnök bálja” szerepelt, a szünetben pedig *Prohaszka Proszke Klementine* énekelt és *Munczy Lajos* cigányprímás zenetársasága szórakoztatta a közönséget. A tiszta bevétel 354 forint 15 krajcár volt (*Sopron*, 1873. április 19-i szám).

13 (Megjegyzés - Popup)

„A természet törvényein alapuló, minden felekezeti, nemzetiségi előítéletet és külön érdekeket kizáró Fröbel pädagogiai elvei nyomán gyermekkertek behozatala által a zsenge fiataltság természetszerű nevelésének terjesztése, továbbá ezen haladási és humanus irányban a gyermekkertek számára tanítónőknek kiképzése, valamint az úralgó előítéletek csökkentését célzó hazafias közös működéshez, Magyarországon az e téren működő helyi egyleteknek elvi egyesítése, – képezi a magyarországi központi Fröbel nőegyletek alapszabályszerinti feladatát.” – Így kezdődik a felhívás, melyet a *Sopron* 1873. augusztus 16-i száma is közölt.

14 (Megjegyzés - Popup)

Arra a tetemes *egér-kár*ra utal, amely az aszályos 1873-as esztendőben különösen a Rába és Répce vidékén okozott sok gondot a gazdáknak.

15 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1873. augusztus 23-i szám.

16 (Megjegyzés - Popup)

„A soproni gyermekkert-egylet” (*Sopron*, 1873. október 18-i szám).

17 (Megjegyzés - Popup)

Írói álnév.

18 (Megjegyzés - Popup)

Lásd a *Sopron* 1879. január 18-i számának *Hirek* rovatában.

19 (Megjegyzés - Popup)

Lásd a *Sopron* 1874. november 21-i számában.

20 (Megjegyzés - Popup)

Fasc. XXV. 25085. sz. (Soproni Állami Levéltár).

21 (Megjegyzés - Popup)

„Gyermekkertésznői tanfolyam Sopronban” (*Sopron*, 1879. szept. 20-i szám).

22 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1888. július 18-i szám.

23 (Megjegyzés - Popup)

Fasc. XXV. 21665/a. szám (Soproni Állami Levéltár).

24 (Megjegyzés - Popup)

Fasc. VIII. 1313. sz. (Soproni Állami Levéltár).

25 (Megjegyzés - Popup)

Lásd a *Sopron* 1891. május 16-i és május 20-i számát, ill. az egyesület titkári jelentését ugyancsak a *Sopron* 1892. február 11-i számában, valamint az *Illustrirter Führer durch Oedenburg und Umgebung* 1891., 9. lapján: „Ungarischer Kindergarten und Kinderaysl”.

26 (Megjegyzés - Popup)

„A soproni magyar kisdédóvó- és gyermekmenház egyesület titkári jelentése 1891-ről” (*Sopron*, 1892. február 11. sz.).

27 (Megjegyzés - Popup)

Fasc. 24914. sz. (Soproni Állami Levéltár).

28 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanott A/g. jelzésű mellékletben.

29 (Megjegyzés - Popup)

„A városi kisdédóvó megnyitása” (*Sopron*, 1894. szeptember 4-i szám).

30 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai E.: A soproni muzsika története. Sopron, 1925.

31 (Megjegyzés - Popup)

Radó P.: Középkori liturgikus könyvek és bibliák maradványai a soproni ev. líceum könyvtárában. Magyar Könyvszemle, 1940, 362–372. l.

32 (Megjegyzés - Popup)

Lásd Radó P.: Libri liturgici manu scripti bibliothecarum Hungariae. Budapest, 1947, 97–98. és 135–137. l.

33 (Megjegyzés - Popup)

Az organum középkori magyarországi emlékeiről lásd Rajeczky: Spätmittelalterliche Organalkunst in

Ungarn. Stud. Musicologica. Bp. 1961. Tom. I. 15–28. lap.

34 (Megjegyzés - Popup)

A magyar városok reneszánsz zenei életéről lásd Szabolcsi: A magyar zenetörténet kézikönyve. II. kiadás. Bp. 1955. 22. lap.

35 (Megjegyzés - Popup)

A soproni levéltár kódextöredékeivel eddig csak Radó Polikárp és Berkovits Ilona foglalkozott.

36 (Megjegyzés - Popup)

Kelényi Ferenc: Kazinczy soproni kapcsolatai. SSz. XII. 317–18, 320–21. 1.; J. Hajdu Helga: Soproni vonatkozású német kéziratok az Országos Széchenyi Könyvtárban, SSz. XII. 25–26. 1.; Traeger Ernő: Az első magyarországi gyorsírási tankönyv soproni kapcsolatai II. rész. SSz. XII. 218. 1.

37 (Megjegyzés - Popup)

Fabricius Endre: Sopron és a napóleoni háborúk. Klly. a SSz. III. 3. sz-ból. 5–6. 1.

38 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: Régi soproni könyvgyűjtők könyvesboltok és olvasó kabinetek, Magyar Könyvszemle 1939. 58–59. 1.

39 (Megjegyzés - Popup)

Vatter Ilona: A soproni színház története 1341-ig. Budapest 1929. 58–65. 1.

40 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai: i. m. 55. 1.

41 (Megjegyzés - Popup)

Kelényi: i. m.

42 (Megjegyzés - Popup)

Kazinczy levele Rummyhoz 1810. ápr. 7-én. Kazinczy Lev. VII. 353. 1.

43 (Megjegyzés - Popup)

Kis János levele Kazinczyhoz 1810. júl. 14-én. Uo. VIII. 14. 1.

44 (Megjegyzés - Popup)

Kőrösy László: Rummy élete, Esztergom 1887, 53, 68. 1.

45 (Megjegyzés - Popup)

Evangelisches Gymnasium in Oedenburg. Intelligenzblatt der Annalen der Literatur und Kunst 1811. I. 391–397. l.

46 (Megjegyzés - Popup)

Uo. III. 103. l.

47 (Megjegyzés - Popup)

Pausz Gabriella: Nemes Artner Mária Terézia és írói köre. Budapest 1917 (Német Philológiai Dolgozatok XXI.).

48 (Megjegyzés - Popup)

Dümmerth Dezső: Göttinga és a magyar szellemi élet, Filológiai Közlöny VII. 353. l.

49 (Megjegyzés - Popup)

A „Tövisek és Virágok”-ról így ír: „kevés – de színarany”. Annalen ... 1811. II. 317–28. l.; Baróti Szabó Aeneis fordításának I–V. énekéről Uo. 304–17. l.

50 (Megjegyzés - Popup)

Annalen ... 1812. II. 187–96. l. Párhuzamosan közli Virág Benedek és Kis János fordításait.

51 (Megjegyzés - Popup)

Annalen ... 1811. III. 73–74. l.

52 (Megjegyzés - Popup)

Intelligenzblatt ... 1810. I. 339–40. l.

53 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1812. II. 391–92. l. A nekrológ után néhány soproni alkalmi mű címe áll.

54 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1811. II. 356–58. l.

55 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1812. I. 389–90. l.; II, 385. l.

56 (Megjegyzés - Popup)

Erről szól Váczy János is, A keszthelyi Helikon, Budapesti Szemle 1905, III. 32. l.

57 (Megjegyzés - Popup)

Schwartner levele Rummyhoz 1811. júl. 31-én. Közli: Lukcsics Pál, Schwartner Márton élete és tudományos

jelentősége, Veszprém, 1914, 117. l.

58 (Megjegyzés - Popup)

Handschriften und Druckwerke, gesammelt von Georg Karl Romy, OSZK. Kézirattára Quart. Germ. 782. (E köteg alapján Szinnyi néhány adata módosítható: pl. Kutasi György két – Szinnyi által nem említett latin nyelvű nyomtatvánnyal szerepel.)

59 (Megjegyzés - Popup)

Kepp Mária: Romy Károly György Göttingában, Budapest, 1938, 66. l.

60 (Megjegyzés - Popup)

Romy soproni tartózkodása után is vezette e kötetet, egészen 1837-ig, OSZK. Kézirattára Fol. Germ. 924.

61 (Megjegyzés - Popup)

Kazinczy Lev. VII. 544. l.

62 (Megjegyzés - Popup)

Kepp: i. m. 59. l. (Heyne 1812-ben írta e levelet)

63 (Megjegyzés - Popup)

Intelligenzblatt ... 1804. IV. decemberi szám.

64 (Megjegyzés - Popup)

Kis János superintendens Emlékezései Életéből I. Sopron 1845. 119. l.

65 (Megjegyzés - Popup)

Kazinczy levele Kis Jánoshoz 1810. júl. 27-én. Kazinczy Lev. VIII. 33–34. l.

66 (Megjegyzés - Popup)

MTA Kézirattára, Irod. Lev. 4. r. 18. sz. Palkovič 1806. dec. 10-én írja első levelét, a Tablic-levelezés lappang. Egy levél nyomára akadtunk csupán: Pressburger Aehrenlese 1833, 99. sz.

67 (Megjegyzés - Popup)

Annalen ... 1810. II, 50–54. l.

68 (Megjegyzés - Popup)

Quart, Germ. 5. sz. 191–193. l.

69 (Megjegyzés - Popup)

Intelligenzblatt ... 1810. III. 146–48. l.

70 (Megjegyzés - Popup)

Beschreibung des gegenwärtigen Zustandes der Majolika- und Steingutgeschirr Fabrik zu Holitsch in Ungarn... Vaterländische Blätter für dem österreichischen Kaiserstaat 1813. 215–16. l.

71 (Megjegyzés - Popup)

Intelligenzblatt... 1812. I. 412. l.

72 (Megjegyzés - Popup)

Az Annalen ... c. folyóiratból idézett művek alatt nincs Rummy vagy más szerző névjegye. Mégis Rummy szerzőségére vall valamennyi. Tudjuk (Kőrösy: i. m.), hogy 1802 óta szorgalmas, rendszeres munkatársa a lapnak (Recenziókat s híreket ír – vallja Önéletrajzában – e lapba. Önéletrajzának másolata a Széchényi Könyvtárban, Quart. Germ. 285/VII. 104, 113. l.). A cikkek, adatok egy része a Literarische Notizen című adatgyűjteményben található némi változtatással. Néhány recenzió Rummy-szerzőségére Kazinczy levelezéséből következtethetünk. De erről tanúskodnak a cikkek s a hírek témái, stílusa is.

73 (Megjegyzés - Popup)

Intelligenzblatt zur Wiener Allgemeine Literaturzeitung 1813. júliusi szám.

74 (Megjegyzés - Popup)

Kazinczy Rummynak 1812. jún. 13-án. Kazinczy Lev. IX. 512. l.

75 (Megjegyzés - Popup)

Intelligenzblatt zur Wiener Allgemeine Literaturzeitung 1813. 14. szám.

76 (Megjegyzés - Popup)

OSZK Kézirattára Quart. Germ. 5. sz. 383–85. l.

77 (Megjegyzés - Popup)

A kiadvány története részletesen: Kazinczy levelezése VII–XII.

78 (Megjegyzés - Popup)

Virág Benedek levele Rummyhoz 1811. szept. 7-ről. Közli: Kőrösy László, Reliquiák, Esztergom és Vidéke 1880. 46. sz. melléklete.

79 (Megjegyzés - Popup)

Annalen ... 1811. IV. 259–62. l.

80 (Megjegyzés - Popup)

Kazinczy Rummynak 1812. aug. 1-én, Kazinczy Lev. X. 57. l.

81 (Megjegyzés - Popup)

Kis János levele Kazinczyhoz 1812. júl. 2-án, Kazinczy Lev. X. 458–59. l.

82 (Megjegyzés - Popup)

De meritis invictissimi Regis Suecorum Gustavi Adolphi in rempublicam sanctionem et literariam. Az előadás a latin filológiai szemináriumban hangzott el (Intelligenzblatt zur Wiener Allgemeine Literaturzeitung, 1813. 17. szám).

83 (Megjegyzés - Popup)

Kis János: i. m. II. Sopron 1846. 119. l.

84 (Megjegyzés - Popup)

Müllner: A soproni evangélikus főtanoda története, Sopron, 1857. 95. l.

85 (Megjegyzés - Popup)

Kis János: i. m. 117. l.

86 (Megjegyzés - Popup)

Müllner: i. m. 96. l.

87 (Megjegyzés - Popup)

Sopronban született két gyermeke: Emil és Wilhelmine Louise. Romy soproni tanítványai közül Edvi Illés Pál és Malatides Dániel emlékezik rá tisztelettel és szeretettel.

88 (Megjegyzés - Popup)

Házi J. Sopron középkori egyháztörténete. Sopron 1939. 121.

89 (Megjegyzés - Popup)

Póda E., A soproni kath. „Parochia” és a Soproni Kath. Hitközség története. Szent Jakab kápolna Sopronban. Sopron 1892. XIII.

90 (Megjegyzés - Popup)

Póda E. i. m. 62.

91 (Megjegyzés - Popup)

Hans Georg Ritter's Oedenburger Chronik... Herausgegeben von Ivan Paúr. Oedenburg 1874. 19.

92 (Megjegyzés - Popup)

Bán J., Sopron újkori egyháztörténete. Sopron 1939. 284.

93 (Megjegyzés - Popup)

Bán J. i. m. 409–412.

94 (Megjegyzés - Popup)

Sopron város, Tanácsjegyzőkönyv 1789. XI. 5. 2614. tétel. Soproni Áll. Levéltár. Csatkai Endre szíves közlése.

95 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Áll. Levéltár Sv. T. 30. I. a. 6.